

ISSN 1606-9137

www.roshdmag.org

۷۲

آموزش جغرافیا

دوره ی بیستم، شماره ی ۱، پاییز ۱۳۸۴
بها: ۳۵۰۰ ریال

آموزشی، تحلیلی، اطلاع رسانی

جغرافیا، فناوری اطلاعات، رویکردهای جدید
بازدارنده های طبیعی و انسانی توسعه در بخش مرکزی
شهرستان اصفهان
ایدز در زامبیا
مجله رشد آموزش جغرافیا بیست ساله شد
آشنایی با کشورهای جهان (تایلند)

سازمان پژوهش و برنامه ریزی آموزشی

جغرافیای استان خراسان شمالی

جمهوری اسلامی ایران
وزارت فرهنگ، ورزش و گردشگری
موسسه جغرافیایی

شابک ۳-۱۳۵۶-۰۵-۹۶۲-۰۰
ISBN 964-05-1356-3

۲۳۷/۱۸

۱۳۸۴

قیمت در تمام کشور: ۱۵۰۰ ریال

کتاب جدید گروه جغرافیای دفتر برنامه ریزی و تألیف کتاب های درسی

سرمقاله / ۲

ساختار مقاله ی علمی / دکتر بهلول علیجانی ۳

۱۸ بررسی روابط متقابل انسان و درخت بلوط ... / دکتر محمد حسین پاپلی یزدی، امان الله فتح نیا

۱۸ بازدارنده های طبیعی و انسانی توسعه ... / دکتر حسین صرامی

۲۶ تحول اقتصادی شهرها و اثرات آن بر کیفیت استفاده از زمین شهری... / ابراهیم براتی

۳۳ آیدز در زامبیا (تاثیر بر زراعت معیشتی) / ترجمه: مهدی دهقان

۳۶ بررسی تحلیلی مقالات نشریه رشد جغرافیا از بهار ۱۳۶۴... / دکتر داریوش مهرشاهی

۴۰ مجله رشد آموزش جغرافیا بیست ساله شد / منصور ملک عباسی

۴۶ بررسی نگرش دانش آموزان مراکز پیش دانشگاهی... / غلام محمد مامی دشتی

۵۱ بررسی مشکلات آموزش جغرافیا در برنامه های جدید / رسول شریفی

۵۴ معرفی کتاب های جدید جغرافیایی / منصور ملک عباسی

۵۸ آشنایی با کشورهای جهان (تایلند) / سعید بختیاری

۶۱ اخبار جغرافیایی / دکتر مهدی چوبینه

مدیر مسئول، علیرضا حاجیان زاده

هیات تحریریه، دکتر حسین شکویی، دکتر عبدالرضا رکن الدین افنخاری، دکتر بهلول علیجانی، دکتر مصطفی مؤمنی

دکتر مهدی چوبینه، منصور ملک عباسی، دکتر سیاوش شایان، دکتر شوکت مقیمی و ناهید فلاحیان

سردبیر، دکتر بهلول علیجانی، مدیر داخلی، دکتر سیاوش شایان، طراح گرافیک، امیرحسین محبیان

چاپ، شرکت افست (سهامی عام)، شمارگان، ۱۲۰۰۰ نسخه

نشانی مجله، تهران صندوق پستی ۱۵۸۷۵-۱۵۸۷۵، تلفن دفتر مجله، ۸۸۸۲۱۱۱۱-۹، داخلی ۲۴۴، امور مشترکین، ۸۸۸۲۹۱۸۶

پست الکترونیک، info@roshdmag.org، آدرس سایت مجلات رشد، www.roshdmag.org

● مجله ی رشد آموزش جغرافیا حاصل تحقیقات پژوهشگران و متخصصان تعلیم و تربیت، بویژه آموزگاران، دبیران و مدرسان را، در صورتی که در نشریات عمومی درج نشده و مرتبط با موضوع مجله باشد، می پذیرد. ● مطالب باید یک خط در میان و در یک روی کاغذ نوشته و در صورت امکان تاپ شود. ● شکل قرار گرفتن جدولها، نمودارها و تصاویر ضمیمه باید در حاشیه ی مطلب نیز مشخص شود. ● نثر مقاله باید روان و از نظر دستور زبان فارسی درست باشد و در انتخاب واژه های علمی و فنی دقت لازم مبذول گردد. ● برای ارتقای کیفی چاپ، لطفاً اصل نقشه ها و تصاویر ارسال شود و یا کپی های واضح همراه مقاله باشد.

● مقاله های ترجمه شده باید با متن اصلی همخوانی داشته باشد و متن اصلی نیز ضمیمه ی مقاله باشد. ● در متنهای ارسالی باید تا حد امکان از معادلهای فارسی واژه ها و اصطلاحات استفاده شود. ● زیرنویسها و منابع باید کامل و شامل نام اثر، نام نویسنده، نام مترجم، محل نشر، ناشر، سال انتشار و شماره ی صفحه ی مورد استفاده باشد.

● مجله در رد، قبول، ویرایش و تلخیص مقاله های رسیده مختار است. ● آرای مندرج در مقاله ها، ضرورتاً مبنی نظر دفتر انتشارات کمک آموزشی نیست و مسؤولیت پاسخگویی به پرسش های خوانندگان، با خود نویسنده یا مترجم است. ● مجله از بازگرداندن مطالبی که برای چاپ مناسب تشخیص داده نمی شود، معذور است.

جغرافیا، فناوری اطلاعات، رویکردهای جدید

خالی کرد. بدون استفاده از روش های آماری نمی توان اطلاعات منظم شده و مناسب را برای جغرافیدانان فراهم کرد تا بتوانند با استفاده از تفکر منطقی خود استنتاج های لازم را انجام دهند. پردازش کمی، اولین قدم در آماده سازی داده های فراوان برای تحقیق جغرافیایی است. نرم افزارهای کامپیوتری فراوانی مانند SPSS و... وجود دارد که کار جغرافیدانان را آسان کرده است. البته در بسیاری از موارد همه نرم افزارهای موجود کافی نیستند و جغرافیدان خود باید برنامه بنویسد. خوشبختانه خیلی از جغرافیدانان توانایی لازم را دارند.

۳. اگرچه در بیشتر موارد خلاصه سازی جغرافیایی هم توسط مدل های آماری انجام می شود، ولی مهم ترین خلاصه سازی و یا به زبان آماری مدل سازی جغرافیایی تهیه ی مدل های مکانی گسترده ها یعنی نقشه های جغرافیایی است. این مهم امروزه توسط نرم افزارهای خانواده GIS انجام می شود و همه ی محاسبات لازم هم عملی می گردد.

تمام مراحل توسط کامپیوتر یعنی فناوری جدید اطلاعات انجام می گیرد. به سخن کوتاه جغرافیدان امروزی سعی دارد یک برنامه ی جامع بنویسد به گونه ای که برای انجام یک تحقیق فقط تصویر ماهواره ای مربوط را به کامپیوتر عرضه نماید و در آخر نتایج کار را به صورت نقشه و نمودار دریافت کند. با این روش تنها کار جغرافیدان تفسیر نتایج است؛ یعنی همان وظیفه ای که مخالفین روش های کمی بر عهده ی جغرافیدان می گذارند. در حقیقت استفاده از فناوری اطلاعات، زمانی در جغرافیا گسترش می یابد که تفکر کمی گرایان در جغرافیا گسترش یابد. در محیط خارج از تفکر کمی گرایان جایی برای استفاده از فناوری اطلاعات وجود ندارد.

آیا شما به غیر از این فکر می کنید؟ دبیران محترم جغرافیا، شما چه قدر این مطالب را قبول دارید؟ تا چه اندازه در این زمینه آگاهی و توانایی دارید؟ آیا تاکنون برای ارایه ی تحقیق و یا تدریس خود از نرم افزار POWER POINT استفاده کرده اید؟ اصلاً در مدرسه یا آموزشگاهی که در آن تدریس و تحصیل می کنید، کامپیوتر وجود دارد؟ اگر شما در خانه و یا مدرسه به کامپیوتر و نرم افزارهای مناسب دسترسی ندارید، همه ی این بحث ها بی فایده است. امید است وزارت آموزش و پرورش هم در همه ی مدارس یک اطاق کامپیوتر داشته باشد. همان طور که در ابتدا ذکر شد، جامعه ای موفق است که به فناوری اطلاعات مجهز شده باشد و بتواند داده های فراوان را تهیه و پردازش کند. این مهم باید از سطح مدارس، حتی مدارس ابتدایی، آغاز شود.

به امید روزی که بتوانیم زمینه های لازم را برای رشد و شکوفایی نسل جوان کشور فراهم کنیم. فراهم نمودن امکانات تهیه و پردازش سریع و درست داده ها، یعنی فناوری اطلاعات، اولین قدم است.

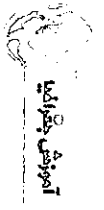
سردبیر

می گویند سده ی حاضر، سده ی حکومت اطلاعات است. کشوری موفق است که بتواند داده های مورد نیاز را در اسرع وقت و با دقت کافی تهیه و پردازش کرده و نتایج درست و منطقی به دست آورد. این اطلاعات می تواند در همه ی زمینه های علمی باشد. اما داده های مربوط به سطح زمین و ویژگی های آن از همه فراوان تر و مهم تر است. قسمت اعظم اطلاعات لازم برای برنامه های توسعه، عمران، بهسازی محیط، برقراری روابط مناسب و حفظ هویت اقتصادی سیاسی و نظامی و... همه مربوط به زمین است. به عبارت دیگر این داده های زمین آمار هستند که موقعیت استراتژیک و منابع توسعه را در هر جامعه ای کنترل و اقتدار لازم را فراهم می کنند. هر قدر این داده های زمین آمار دقیق تر و درست تر باشد، به همان اندازه کارایی بالا و اهمیت بیش تری پیدا می کنند. تهیه ی این اطلاعات و خلاصه سازی آنها در مقیاس زمانی و مکانی بسیار مهم است. مثلاً برای شناخت اقلیم ایران باید از هر نقطه ی آن، در کوچک ترین اندازه ی ممکن، اطلاعات تهیه کرد. و آنها را در طول زمان به صورت پایدار درآورد. چون لازم است نقاط مشابه را کنار هم قرار داده و نواحی متجانس را شناسایی نمود. برای این که برای هر نقطه از زمین نمی توان برنامه ریزی جداگانه کرد، باید آنها را با هم جمع کرده و برای هر ناحیه یک برنامه نوشت. اجرای این مراحل در واقع پاسخ به سوال چگونه در جغرافیا است که در محدوده ی جغرافیای توصیفی قرار می گیرد. نتیجه ی نهایی این فرایند، شناسایی الگوهای پراکندگی پدیده ها است. این مطالعات توسط هر محقق که انجام شود در محدوده مطالعات جغرافیایی قرار دارد و نگرش تحلیل فضایی را تشکیل می دهد. اگر به این نوع مطالعات فرایند چرایی را هم اضافه کنیم، مطالعه ی جغرافیایی کامل می شود.

تعالی فرهنگی و افزایش کنجکاوی انسان سبب شده است که بتواند از زمین و منابع آن استفاده ی بیشتر و در عین حال معقول تری بکند و به عبارت دیگر توسعه پایدار منابع زمینی را رعایت کند. از طرف دیگر گسترش فناوری جدید به کمک او آمده است تا بتواند شناخت دقیقی از زمین به دست آورد. برای برآورد نیازهای بشر متمدن امروزی و در عین حال رعایت توسعه پایدار جغرافیدانان سده بیست و یکم باید روز به روز بر توانایی های لازم در زمینه های زیر بیافزایند.

۱. مشاهده ی میدانی در جغرافیای قدیمی، امروز به مشاهده و خواندن و تفسیر تصاویر ماهواره ای تبدیل شده است. اگرچه این حرکت از سال ها پیش در ایران آغاز شده، ولی همه گیر نشده است. امروز همه ی اطلاعات زمینی و مورد نیاز جغرافیدانان از تصاویر ماهواره ای استخراج می شود. نرم افزارهای پیشرفته و آسانی مانند نرم افزارهای GIS و GEOMATICA و ELVIS و غیره وجود دارد.

۲. داده های منابع زمینی بسیار زیاد هستند و پردازش دستی آنها عملی نیست. جغرافیدانان باید به روش های کمی و آماری مسلط شوند. اکنون نمی توان با توصیف کلامی و کلی گویی از زیر بار مسؤلیت شانه

چکیده

مقاله‌ی علمی مقاله‌ای است که بتواند بر علم و آگاهی خواننده بیفزاید. از نظر ساختار و موضوع، انواع مقاله عبارتند از: تحلیلی، مروری، توصیفی یا ناحیه‌ای و پژوهشی. در سه نوع اول، نظم و تسلسل مطالب مهم است، اما نوع چهارم ساختار خاصی دارد. ساختار اصلی مقاله‌ی پژوهشی به شرح زیر است: چکیده، مقدمه، پیشینه‌ی تحقیق، شرح و تفسیر نتایج، خلاصه و منابع. در این نوشتار محتوای هر کدام از انواع مقالات مذکور به صورت خلاصه شرح داده شده است.

است. محققان، علاوه بر توانایی‌های علمی خود، هنر خوب و ساده نوشتن را باید یاد بگیرند.

اولین ویژگی که یک نویسنده باید رعایت کند، خلاصه نوشتن است. باید از اطاله‌ی کلام خودداری کرد و به گونه‌ای نوشت که بتوان حتی یک جمله را حذف کرد. مقاله نباید به گونه‌ای باشد که ما از نوشتن، بیان یافته‌هایمان برای دیگران و مشترک نمودن آن‌ها در ادراکات و احساسات خود است. بنابراین، باید به گونه‌ای بنویسیم که آن‌ها منویات و ایده‌های ما را بفهمند.

نوشتن مطالب زیاد و یابی نظم نوشتن، خواننده را گیج و خسته می‌کند و او نمی‌تواند نتایج تحقیق ما را بفهمد. با مرور مقالات بیش‌تر نویسندگان و با توجه به پرسش‌های مکرر در زمینه‌ی نگارش یک مقاله‌ی خوب، نیاز به ارائه‌ی مقاله‌ای در باب طرز

کلیدواژه‌ها: مقاله‌ی علمی، ساختار مقاله‌ی علمی، انواع مقالات، نگارش مقاله.

سرآغاز

مقاله‌ی علمی، مقاله‌ای است که بر علم و آگاهی خواننده بیفزاید. بنابراین، مقاله‌ای که بر گنجینه‌ی آگاهی خواننده نمی‌افزاید، در چارچوب مقالات علمی قرار ندارد. کشف یک رابطه‌ی جدید بین بارش و ارتفاع، شناسایی الگوی خاص پراکندگی باران در ایران، شناساندن و آشکار کردن توانایی‌های یک مکان از نظر سکونت انسانی، عرضه‌ی سیر تکامل یک علم در طول زمان، یا اثبات یک نظریه‌ی علمی بر اساس شواهد موجود، همه بر علم ما می‌افزایند و جزو کارهای علمی تلقی می‌شوند. بیان مکتوب این یافته‌ها به گونه‌ای که همگان بتوانند از آن استفاده کنند، هنر با ارزشی

ساختار مقاله‌ی علمی

دکتر بهلول علیجانی، استاد دانشگاه تربیت معلم

نگارش مقاله‌ی علمی احساس می‌شود. در مقاله‌ی حاضر سعی شده است که ساختار و اصول کلی نگارش یک مقاله‌ی علمی شرح داده شود. مقالات به چند گروه تقسیم می‌شوند:

۱. مقاله‌های تحلیلی: به مقالاتی گفته می‌شود که درباره‌ی یک موضوع یا نظریه، با آوردن نظریات دیگران و استنباط‌های خوب بحث می‌کند و در آخر، به یک باور مورد قبول می‌رسد. بررسی نظریات گوناگون درباره‌ی تعریف و یا محدوده‌ی علم جغرافیا، یا بحث درباره‌ی تعریف ناحیه و جغرافیای ناحیه‌ای از این نوع مقالات است.

۲. مقاله‌های مروری (یا تاریخچه‌ای): مقالاتی هستند که درباره‌ی تاریخ تکوین یک شاخه‌ی علمی در گذشته بحث می‌کنند. برای نمونه، بررسی روند رشد علم اقلیم‌شناسی سینوپتیک و شرح مراحل تکامل آن، جزو مقالات مروری محسوب می‌شود.

۳. مقاله‌های توصیفی: مقالاتی را شامل می‌شود که به شرح و توصیف یک مکان و یا ناحیه می‌پردازند. در جغرافیا می‌توان به این نوع مقالات، مقالات ناحیه‌ای نام داد. شرح کلیات جغرافیایی و یا توان‌های محیطی یک منطقه مانند آذربایجان، در این ردیف قرار می‌گیرد. مهم‌ترین ویژگی این نوع مقالات، ترتیب و نظم بیان مطالب است؛ به گونه‌ای که خواننده بتواند از مطالب سر درآورد و تصویری کلی و واضح از آن‌ها در ذهن خود ایجاد کند.

۴. مقاله‌های پژوهشی: به مقالاتی اطلاق می‌شود که عموماً بر پردازش داده‌های جمع‌آوری شده متکی هستند و بر اثر پردازش و تحلیل داده‌ها، به اطلاعات جدید و یافته‌های تازه‌ای دست می‌یابند. مقالات پژوهشی از ساختار ویژه‌ای برخوردارند. علاوه بر این که نظم و ترتیب کلی مقالات دیگر را دارند، باید ساختار کلی یک مقاله‌ی علمی را نیز رعایت کنند. فصل‌های اصلی یک مقاله‌ی علمی از این قرارند: چکیده، مقدمه، پیشینه‌ی تحقیق، کلیات منطقه‌ی مطالعه، روش کار، شرح و تفسیر نتایج، خلاصه، پیوست‌ها و منابع.

فصل‌های مقدمه تا کلیات منطقه‌ی مورد مطالعه، بخش مقدماتی مقاله را تشکیل می‌دهند. طی این سه فصل، نویسنده می‌کوشد به خواننده ثابت کند که خودش توانایی انجام تحقیق داشته و موضوع مطالعه دارای ارزش یک کار علمی بوده است. ارزش علمی مقاله در مقدمه، اشراف محقق بر وضعیت گذشته‌ی موضوع پژوهش در پیشینه‌ی تحقیق، و آشنایی با مکان مورد مطالعه در بخش کلیات جغرافیایی منطقه بیان می‌شود. پس از آن که محقق با استناد به منابع معتبر و ارائه‌ی دلایل منطقی این ویژگی‌ها را ثابت کرد، وارد بخش

اصلی مقاله می‌شود که با فصل روش کار شروع می‌شود. در فصل روش کار، مراحل انجام تحقیق و مدل‌های به کار رفته در تحقیق، به صورت مرتب شرح داده می‌شود. در بخش نتایج هم، یافته‌های تحقیق شرح و تفسیر می‌شوند.

چکیده

چکیده، کل تحقیق را به صورت بسیار خلاصه بیان می‌کند. جای آن درست بعد از عنوان مقاله است، اما زمان نوشتن آن بعد از پایان کل کار است. اندازه‌ی چکیده نباید بیش‌تر از ۲۰۰ کلمه باشد. بنابراین، نمی‌توان همه‌ی مقاله را در آن خلاصه کرد. اجزای بسیار مهم مقاله، یعنی موضوع، داده‌ها، روش پردازش و یافته‌های اصلی تحقیق در آن آورده می‌شود. در خط آخر چکیده، کلماتی کلیدی تحقیق نوشته می‌شوند.

مقدمه

مقدمه، مدخل مقاله و یا نقطه‌ی ورود نویسنده به نگارش است. اندازه‌ی متعارف آن حدود نیم تا دو صفحه است. در مقدمه، بیان مسأله، اهمیت مسأله و ضرورت اجرای تحقیق آورده می‌شود. سؤال اصلی، هدف تحقیق و هدف‌های مرحله‌ای نیز در همین فصل آورده می‌شوند. در واقع، در مقدمه محقق سعی دارد ثابت کند که موضوع مورد مطالعه‌ی او ارزش دارد و نتایج به دست آمده برای جامعه‌ی بشری مفیدند. محقق سعی دارد که مسأله‌ی خود را از هر نظر بررسی، تمام جوانب آن را بر خواننده آشکار کند. ماهیت موضوع به طور کامل و مناسب برای خواننده آشکار، و ارتباط آن با دیگر بخش‌های ذریب‌دانش انسانی تبیین می‌شود. برای نمونه، اگر موضوع تحقیق «نقش عوامل مختلف در توزیع مکانی بارش در منطقه‌ی آذربایجان» باشد، نویسنده درباره‌ی تغییرات مکانی بارش و اهمیت آن از نظر کشاورزی و توسعه‌ی کشور، و نقش عوامل مختلف مانند ناهمواری‌ها و سیستم‌های فشار صحبت می‌کند و ماهیت پراکنندگی بارش و عوامل مؤثر بر آن را کاملاً رسا و مناسب بیان می‌دارد.

چگونگی شروع مقدمه اهمیت مسأله را نشان می‌دهد. در موضوع «نقش عوامل مختلف در توزیع مکانی بارش در منطقه‌ی آذربایجان»، اگر توزیع مکانی بارش برای ما مهم باشد، با جمله‌ی توزیع بارش در هر منطقه‌ای فرق می‌کند و تغییرات مکانی آن بیش‌تر فعالیت‌های منطقه را کنترل می‌کند، اما اگر وضعیت بارش آذربایجان مهم باشد، با جمله‌ی آذربایجان در شمال ایران واقع است و به دلیل تنوع اقلیمی، به ویژه پراکنندگی بارش در اقتصاد ایران اهمیت دارد، شروع می‌کنیم. از این رو، یک مقاله‌ی واحد به وسیله‌ی افراد متفاوت، به صورت‌های متفاوت نوشته می‌شود.

به هر شکلی که مقدمه شروع شود، باید تا آخر به همان صورت ادامه یابد. دلایل ضرورت انجام تحقیق همه به طور مفصل شرح داده می‌شوند؛ مانند این که: بیش‌تر فعالیت اقتصادی منطقه بر کشاورزی استوار است و تولید غلات و سر درختی، از منابع اصلی درآمد مردم محسوب می‌شود. اما سهم کشاورزی در درآمد مردم از نقطه‌ای به نقطه‌ی دیگر فرق دارد. موقعیت جغرافیایی آذربایجان سبب شده است که در طول سال، عوامل متفاوتی در بارش آن اثر داشته باشند. به علاوه، فایده‌های حاصل از بارش و مضار حاصل از نباریدن نیز آورده می‌شوند. مثلاً، در صورت شناخت استعداد منطقه از نظر مقدار بارش، می‌توان فعالیت مناسبی توصیه کرد تا هزینه و نیروی کشاورزان بی‌دلیل حرام نشود. ناآگاهی از وضعیت و عوامل مؤثر بر توزیع مکانی بارش سبب می‌شود که فعالیت‌های کشاورزی به صورت منطقی و متناسب با توان منطقه برنامه‌ریزی نشود و بازده کشاورزی خوب نباشد.

انگیزه‌ی اولیه‌ی اکثر کارهای تحقیقی، سؤال اولیه‌ای است که ذهن محقق را مشغول می‌کند و محقق برای پاسخ دادن به این سؤال اساسی به فکر تحقیق می‌افتد. در موضوع پیشنهادی ما، سؤال اصلی این است که چه عواملی، توزیع مکانی بارش در آذربایجان را کنترل می‌کنند. در نتیجه، محقق ابتدا سؤال خود را مطرح می‌کند و سپس به این صورت ادامه می‌دهد که در پاسخ به این سؤال، هدف اصلی این تحقیق، بررسی نقش عوامل مختلف در توزیع مکانی بارش در منطقه‌ی آذربایجان است.

هدف‌های مرحله‌ای در واقع مراحل گوناگون کار هستند که برای رسیدن به هدف اصلی باید انجام شوند. برای رسیدن به هدف اصلی موضوع پیشنهادی، این هدف‌های مرحله‌ای عملی خواهند شد: نقشه‌ی پراکندگی مکانی بارش تهیه خواهد شد؛ عوامل و مکانیسم‌های تولید بارش شناسایی خواهند شد؛ رابطه‌ی بین مقدار بارش و شدت هر کدام از عوامل در نقاط متفاوت آذربایجان اندازه‌گیری می‌شود؛ و سرانجام، با استفاده از مدل‌های آماری، رابطه‌ی بین آن‌ها محاسبه خواهند شد. هدف‌های مرحله‌ای در واقع تصویری کلی از مراحل روش کار هستند که در مقدمه به صورت خلاصه آورده می‌شوند تا دیدی هر چند کلی به خواننده بدهند.

در پایان مقدمه‌ی مقاله، خواننده با موضوع تحقیق، اهمیت آن، سؤال و هدف اصلی، و هدف‌های مرحله‌ای آشنا شده است.

پیشینه‌ی تحقیق

در مقاله، معمولاً به دلیل محدودیت صفحات مجله، پیشینه‌ی تحقیق با مقدمه ادغام می‌شود. اما به خاطر اهمیت آن و به منظور آشنایی بیش‌تر خوانندگان، در این جا به صورت جداگانه در مورد آن بحث می‌شود.

پس از شرح مسأله و استدلال اهمیت انجام آن و آشکار کردن سؤال و هدف اصلی مسأله، محقق باید نشان دهد که بر تمام جوانب موضوع و وضعیت جاری آن آگاهی و اشراف دارد. به عبارتی دیگر، می‌داند در این زمینه مرزهای دانش تا کجا گسترش یافته‌اند و کدام قسمت‌ها نامعلوم هستند که باید شناخته شوند. این آگاهی محقق در زمینه‌ی تئوری‌ها، مفاهیم و روش‌های گوناگون است. درباره‌ی توزیع بارش آذربایجان، او باید بنویسد که در گذشته چه کسانی در زمینه‌ی توزیع بارش و با چه روشی کار کرده‌اند، از چه مدل‌های آماری و یا گرافیکی برای نمایش پراکندگی‌ها استفاده می‌شود، و پیشرفت دانش و توسعه‌ی آگاهی اقلیم‌شناسان چه عوامل و مکانیسم‌هایی را برای تولید بارش مطرح می‌کند.

نویسنده باید روند تکامل و تکوین موضوع مورد مطالعه و شاخه‌های علمی ذی‌ربط را به صورت پیوسته و منظم با جملات خودش بیان کند. در بیان مطالب، از مقیاس جهانی شروع کند و به تدریج به منطقه‌ی مورد مطالعه، مثلاً آذربایجان در مثال فوق، برسد. پیشینه‌ی تحقیق به یک قیف شباهت دارد که سرگشاد آن در سطح جهان و دهانه‌ی باریک آن به منطقه‌ی مورد مطالعه ختم می‌شود. موقعی که از نظرات محقق دیگری استفاده می‌کند، در آخر جمله باید خواننده را به نام ایشان ارجاع دهد. منابع مورد استفاده هر قدر از مقالات علمی باشد، بهتر است. از کتاب‌ها و گزارشات علمی هم می‌توان استفاده کرد، اما نباید اکثریت منابع را تشکیل دهند. تعداد منابع مقاله هر قدر بیش‌تر باشد، بر کیفیت علمی آن می‌افزاید. در استفاده از منابع دیگران، محقق باید سعی کند که از جملات آنان استفاده نکند و اگر مجبور باشد، آن‌ها را در گیومه قرار دهد. هر قدر از نام محققان دیگر در اول جمله کم‌تر استفاده شود، بهتر است. هر ارجاع برای یک جمله مناسب است. ارجاع چندین جمله‌ی متوالی به یک منبع، شایسته نیست.

جریان بیان و نگارش مطالب (بدون توجه به ادغام پیشینه‌ی تحقیق با مقدمه) باید به گونه‌ای باشد که در پایان پیشینه‌ی تحقیق، خواننده متوجه شود، موضوع مورد مطالعه تاکنون بررسی نشده و انجام تحقیق در این زمینه لازم است. پیشینه‌ی تحقیق با این جمله‌ی محقق پایان می‌یابد که: «با توجه به موارد مطرح شده و بنا به اطلاعات من، تاکنون در این زمینه مطالعه‌ی جامع و دقیقی انجام نشده است. به این دلیل، تحقیق حاضر سعی دارد که این موضوع را بررسی کند.»

کلیات جغرافیایی منطقه

اکثر موضوعات جغرافیا درباره‌ی مکان هستند. محقق جغرافیایی باید درباره‌ی مکان مورد مطالعه اطلاعات کافی داشته باشد و این مطلب را به طریقی به خواننده اثبات کند. ارائه‌ی یک

نقشه‌ی جغرافیایی، معمولاً توپوگرافی، از منطقه لازم است. در این فصل اطلاعاتی باید آورده شود که در فهم مسأله به خواننده کمک می‌کند. درباره‌ی موضوع ما، شرح مختصر توپوگرافی، اقلیم، منابع آب و کشاورزی منطقه لازم است. اما بحث درباره‌ی زمین شناسی منطقه و یا جمعیت آن چندان ضروری نیست. بحث از مطالب اضافی، مقاله را به صورت یک مجموعه‌ی دایره‌المعارفی در می‌آورد.

داده‌ها و روش کار

قسمت اصلی مقاله از این فصل آغاز می‌شود. در موضوع ما، این فصل با این جمله شروع می‌شود که به منظور بررسی عوامل مؤثر در بارش آذربایجان، از آمار بارش (روزانه، ماهانه، یا سالانه) ایستگاه‌های آذربایجان در دوره‌ی آماری مشخص استفاده شد. اگر فرضیه‌ای داشته باشیم، باید ابتدا نوشته شود و سپس جمله‌ی اول برای بررسی آن‌ها آورده شود. ارائه‌ی هر فرضیه باید با استفاده از منابع دیگر و کارهای انجام شده و یا نظریه‌های مطرح و تأیید شده، پشتیبانی شود. در موضوع ما، یکی از فرضیه‌ها می‌تواند این باشد که: «نزدیکی به مسیر عبور سیکلون‌ها سبب افزایش بارش می‌شود.» محقق باید نشان دهد، به چه دلیلی این فرضیه را ساخته است. برای اثبات نظر خود می‌تواند به نتایج کارهای دیگران در جاهای دیگر و یا تئوری‌های تأیید شده اشاره کند.

فرضیه‌های بدون پشتیبانی علمی، ارزش ندارند. هر فرضیه می‌تواند درباره‌ی یک رابطه و یا گمان باشد. در یک فرضیه نمی‌توان دو سؤال یا گمان را مطرح کرد، چون ممکن است داده‌های جمع‌آوری شده یکی را تأیید و دیگری را رد کند. در این صورت، فرضیه نه رد شده و نه قبول شده است. فرضیه‌ها باید قابل اندازه‌گیری باشند و درباره‌ی آن‌ها بتوان داده جمع‌آوری کرد. فرضیه‌های غیر کمی را نمی‌توان استدلال کرد. چون اثبات و یا رد فرضیه فقط با استفاده از روش‌های آمون کمی و متکی بر داده‌های آماری امکانپذیر است. فرضیه زمانی ساخته می‌شود که محقق از موضوع آگاهی دارد و درباره‌ی بعضی روابط شک دارد. در مورد موضوعاتی که محقق هیچ نوع آگاهی از آن‌ها ندارد، نمی‌تواند فرضیه بسازد. این نوع مطالعات تحقیقات شناختی هستند و محقق باید با استفاده از مطالعات توصیفی آن‌ها را بشناسد.

در این فصل نوع داده‌ها، منبع داده‌ها، دوره‌ی آماری لازم، و نیز روش جمع‌آوری، تنظیم، اصلاح و تکمیل و بازسازی و پردازش داده‌ها و چگونگی ارائه‌ی نتایج شرح داده می‌شوند. روش‌ها و مدل‌های آماری لازم آورده و استدلال‌ها ارائه می‌شوند. مدل‌ها و فرمول‌ها نباید به طور مفصل توضیح داده شوند، چون فرض بر این است که خواننده‌ی مقاله، این مطالب را می‌داند. محقق می‌تواند، خوانندگان را به منابع مناسب راهنمایی کند. شرح مراحل روش

کار و پردازش باید به اندازه‌ای واضح باشد که اگر خواننده در نتایج تحقیق شک کرد، بتواند تمام مراحل آن را تکرار کند و آن را دوباره انجام دهد. روش ارائه‌ی نتایج هم در این جا آورده می‌شود. نویسنده باید بگوید که نتایج را به صورت نمودار، نقشه، یا جدول نمایش داده و از چه نرم‌افزار رایانه‌ای استفاده کرده است.

شرح و تفسیر نتایج

به همان ترتیبی که مراحل انجام کار در فصل پیشین توضیح داده شد، نتایج شرح داده می‌شوند. یافته‌های هر بخش از کار به صورت جدول، نمودار، فرمول، و یا نقشه ارائه می‌شوند. هر یافته‌ای هم تحلیل و تفسیر می‌شوند؛ یعنی با نتایج کارهای دیگر در جاهای دیگر مقایسه می‌شود. در صورت مشابهت با آن‌ها، از اجماع نتایج یک آزمایش، به تدریج قانون حاصل می‌شود. در صورت مغایرت با آن‌ها هم، به شرطی که محقق بتواند از یافته‌ی خود دفاع کند، باورهای قبلی اصلاح می‌شوند. در ارائه‌ی نتایج بهتر است، راه خلاصه را در پیش گیریم و از اطاله‌ی کلام خودداری کنیم.

از نمودار، نقشه، یا جدول باید در حد مطلوب و مناسب استفاده کرد. فراوانی بیش از حد هر کدام، از زیبایی و هماهنگی متن می‌کاهد. اثبات فرضیه‌ها باید با استفاده از آزمون‌های آماری مناسب انجام شود و یافته‌های اصلی تحقیق بیان گردند. معمولاً یافته‌های اصلی در بخش آخر این فصل به صورت خلاصه آورده می‌شوند. عنوان جدول‌ها در بالای آن‌ها و عنوان شکل‌ها زیر آن‌ها درج می‌شود. تمام شکل‌ها، نقشه‌ها و نمودارها شکل تلقی می‌شوند. شکل‌ها جداگانه و جدول‌ها هم جداگانه شماره‌گذاری می‌شوند.

خلاصه و پیشنهادها

مراجعات و استفاده‌کنندگان معمولاً فرصت کافی برای مطالعه‌ی کل مقاله‌ی شما را ندارند. در نتیجه بهتر است، خلاصه‌ای از عنوان، هدف‌ها، روش کار، و نتایج کار در پایان آورده شود. خواننده با مراجعه به این خلاصه، متوجه میزان نیاز خود به خواندن کل مقاله می‌شود و تصمیم می‌گیرد، کل آن را بخواند یا نخواند. در این فصل یافته‌های اصلی کار آورده می‌شوند. در بخش نتایج، نتایج همه‌ی مراحل کار پشت سر هم آورده می‌شوند. در صورتی که بسیاری از آن‌ها یافته‌ی اصلی نیستند، یافته‌های اصلی کار که در واقع مرزهای دانش ما را توسعه داده‌اند، باید به صورت خلاصه آورده شوند.

بر اساس نتایج کار، پیشنهادهای نیز باید داده شود. پیشنهادات باید مستند بر یافته‌های تحقیق باشند. کلی‌گویی و گفتن توصیه‌های عمومی درست نیست. اگر در یک پژوهش متوجه شدیم که عوامل اصلی آلوده‌کننده‌ی هوای تهران، گازهای

and their relationship with the climate of Iran. Theoretical and applied climatology, 72: 41-52.

کتاب‌ها: نام خانوادگی نویسنده، نام نویسنده. سال انتشار. عنوان کتاب، نام ناشر، محل انتشار؛ مانند: علیجانی، بهلول. ۱۳۸۱. اقلیم‌شناسی سینوپتیک. انتشارات سمت، تهران. کتاب‌های ترجمه: نام خانوادگی و نام مترجم. نام ناشر، محل انتشار؛ مانند: فارسی. نام خانوادگی و نام مترجم. نام ناشر، محل انتشار؛ مانند: لونسبری، جی. اف. و اف. تی. آلدريج. ۱۳۸۰. درآمدی بر روش‌ها و فنون میدانی جغرافیا، چاپ سوم. ترجمه‌ی بهلول علیجانی. انتشارات سمت، تهران.

تذکر

مطالب این مقاله در واقع خلاصه‌ای از باورها و برداشت‌های من در طول حداقل ۱۵ سال تدریس درس روش تحقیق در دانشگاه‌های گوناگون است و نمی‌توان برای هر جمله‌ی آن، منبعی درج کرد. اما برای اطلاع خوانندگان منابعی را در این جا می‌آورم که در صورت تمایل به آن مراجعه کنند. خود این مقاله از نظر انواع مقالات اشاره شده، در ردیف مقالات تحلیلی و توصیفی قرار می‌گیرد.

۱. فاخر، علی. ۱۳۷۸. ابزار عمومی تحقیق، انتشارات دانشگاه تهران.
۲. لونسبری، جی. اف. و اف. تی. آلدريج. ۱۳۸۰. درآمدی بر روش‌ها و فنون میدانی جغرافیا، چاپ سوم. ترجمه‌ی بهلول علیجانی. انتشارات سمت، تهران.
3. Clark, G. and T. Wareham. 2003. Geography @ University. SAGE publications, London.
4. Clough, P. and Nutbrown, C. 2002. A students guide to methodology: Justifying enquiry. SAGE publications, London.
5. Delyser, D. 2003. Teaching Graduate students to write: a seminar for thesis and dissertation writers. Journal of Geography in Higher Education, 27: 169-181.
6. Gonzales, C. 2000. Building trust while building skills in a peer writing group. Journal of Teaching writing, 18: 56-69.
7. Lidstone, J. and J. Stoltman, 2003. Research Rigour and productivity in Geographical and environmental Education. International Research in Geographical and Environmental Education 12: 197-198.
8. Oliver, P. 2004. Writing your thesis. SAGE publications, London.
9. Piantanida, M. and Garman, N. B. 1999. The qualitative dissertation: a guide for faculty and students. Corwin Press, Thousand Oaks, CA., USA.
10. Vankan, L. Towards a new way of learning and teaching in geographical education. International Research in Geographical and Environmental Education, 12: 59-63.
11. Watson, G. 1987. Writing a thesis: a quick guide to long essays and dissertations. Longman, London.

مناوکسیدکربن و دی‌اکسیدهای گوگرد و ازت هستند، برای پاک شدن هوای تهران باید پیشنهادهایی عملی در مورد کاهش تولید این آلاینده‌ها بدهیم. مثلاً بگویم، برای تمیز شدن هوای تهران تعداد ماشین‌ها را از یک میلیون به پانصد هزار کاهش دهیم و یا این که از ورود ماشین‌های بزرگ به شهر جلوگیری کنیم. چون براساس نتایج کار ما، این ماشین‌ها بیش‌ترین آلاینده‌ها را تولید می‌کنند. هیچ‌گونه پیشنهادی که مربوط به نتایج تحقیق شما نشود، ارائه ندهید. یکی از پیشنهادات مطلوب این است که جنبه‌ی تازه‌ای را مطرح کنید که تحقیق شما آن را انجام نداده است و بهتر است آیندگان آن را دنبال کنند.

پیوست‌ها

در پیوست معمولاً مطالبی آورده می‌شود که دانستن آن‌ها برای خواننده مفید است، ولی بودنشان در داخل متن اصلی اضافی می‌نماید. این نوع مطالب ممکن است شرح یک روش آماری مانند خوشه‌بندی، یا متن یک برنامه‌ی رایانه‌ای که خود محقق نوشته است، یا جدول آماری استفاده شده در تحقیق باشد.

منابع

اگر محقق در کار خود، از نظر دیگران در زمینه‌ی بیان مفاهیم، نظریه‌ها و روش کار استفاده کرده است، باید به آن‌ها اشاره کند. در داخل متن، استناد به این منابع در آخر جمله‌ای که از کار آن‌ها استفاده شده است، انجام می‌شود و نام خانوادگی محقق و سال انتشار تحقیق در داخل پرانتز آورده می‌شود، مانند: (علیجانی، ۱۳۷۴) و (Yarnal, 1993). نقطه‌ی آخر جمله، بعد از پرانتز گذاشته می‌شود؛ یعنی این که پرانتز جزو جمله است. اگر به هر دلیلی منبع مورد استفاده به عنوان فاعل جمله آورده شود، در آن صورت، نام خانوادگی محقق در اول جمله و سال انتشار تحقیق بعد از نام خانوادگی در داخل پرانتز آورده می‌شود. تکرار بیش از حد نام محقق در اول جمله چندان مطلوب نیست، چون نشان می‌دهد که محقق، بیش‌تر از جملات دیگر استفاده کرده است و خود نگارش کم‌تری انجام داده است.

برای نمایش نحوه‌ی ارجاع به منابع در آخر مقاله، چند نمونه را می‌آوریم. در این ارجاعات، نام خانوادگی همه‌ی نویسندگان مقاله آورده می‌شود. ترتیب کلی نگارش ارجاع به این صورت است:

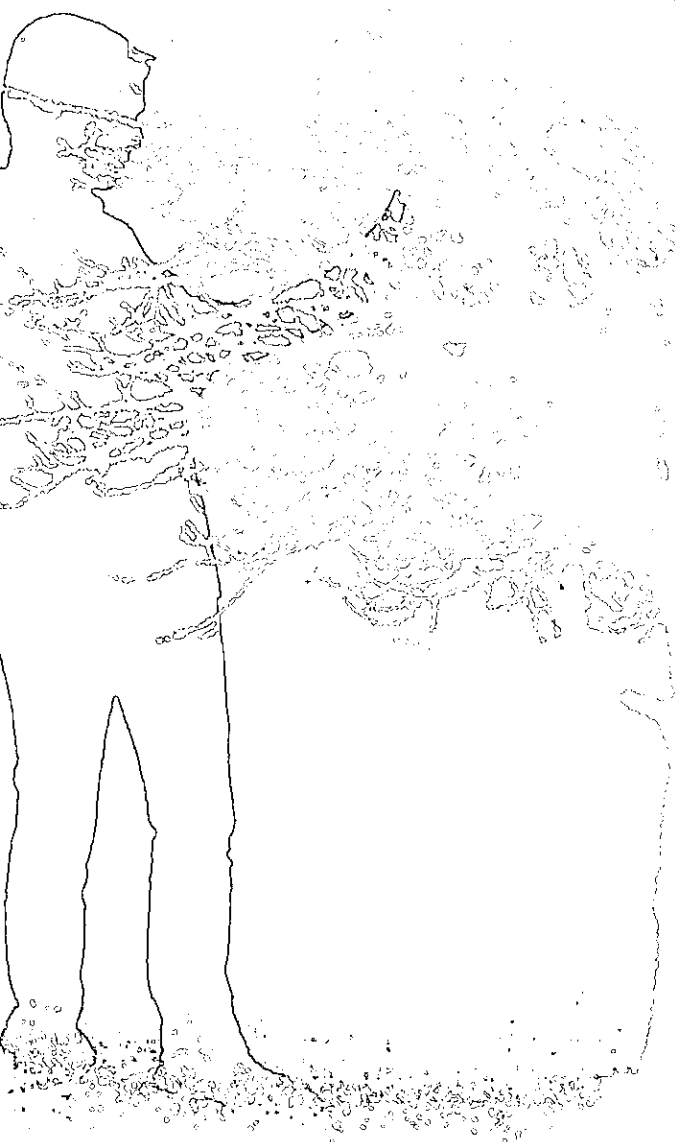
مقاله‌ها: نام خانوادگی محقق، نام محقق. سال انتشار. عنوان مقاله، شماره‌ی جلد و صفحه؛ مانند: علیجانی، بهلول. ۱۳۸۱. نگرشی جدید بر علم جغرافیا. مجله‌ی رشد آموزش جغرافیا، شماره‌ی ۶۱، صفحات ۴ تا ۷.

Alijani, B. 2002. Variations of 500 hPa flow patterns

بررسی روابط متقابل انسان و درخت بلوط

مطالعه‌ی موردی شهرستان گیلان غرب

نویسندگان:

دکتر محمدحسین پاپلی یزدی

(استاد دانشگاه تربیت مدرس)

امان الله فتح نیا

(دانشجوی کارشناسی ارشد دانشگاه تربیت مدرس)

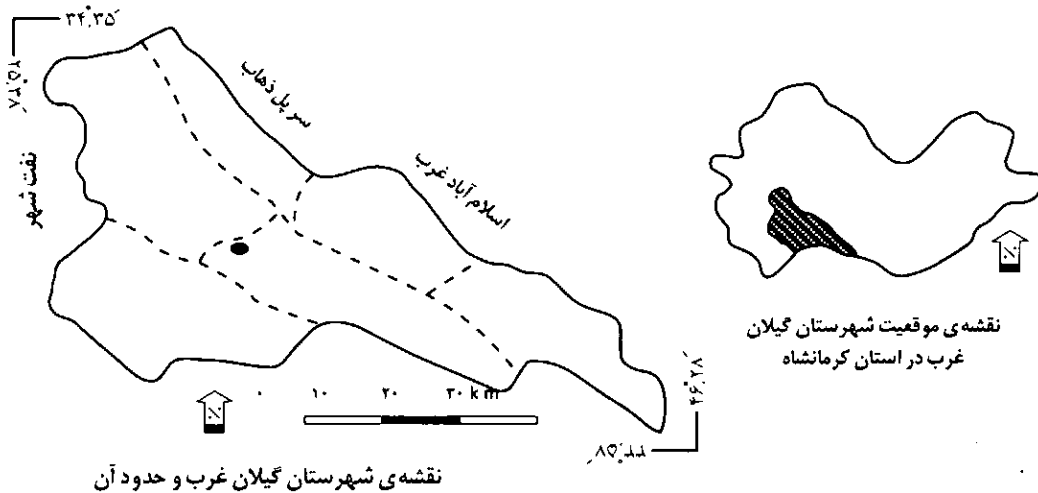

جنگل، تکامل یافته ترین جامعه ی گیاهی، یکی از غنی ترین منابع بیولوژیک در کره ی خاکی محسوب می شود. جنگل های بلوط غرب با تشکیل حدود ۶۰ درصد انواع گونه ها، دارای اهمیت ویژه ای از نظر وسعت، گونه های گیاهی و جانوری، ذخایر ژنتیکی، داشتن مرتع زیر اشکوب، تأمین بخش زیادی از نیاز ساکنان منطقه، ایجاد درآمد از طرق گوناگون، حفاظت خاک، تولید اکسیژن، فراهم کردن راه نفوذ آب و... است. شهرستان گیلان غرب نیز جنگل های بلوط دارد. در این مقاله سعی شده است که جغرافیای منطقه ی مورد مطالعه، کاربردهای گوناگون بلوط در حفظ و ترقی حیات مردم محلی، رابطه ی متقابل انسان با درخت بلوط، نقش انسان در ارتباط با جنگل، و لزوم مقابله با نابودی و احیای آن بررسی و تجزیه و تحلیل شود. با مطالعه در این موارد مشخص شد، با وجود نقش فعال درختان بلوط در حفظ و بقای حیات انسان، چه در گذشته و چه امروز، به دلایل متعددی، انسان به عنوان اصلی ترین عامل تخریب و نابودی جنگل، همچنان پشیمان است. به طوری که در صورت رها کردن جنگل های بلوط بدین صورت، نابودی آن حتمی خواهد بود.

مقدمه

جنگل یکی از بااهمیت ترین منابع از لحاظ تولید اکسیژن، کاهش آلودگی و تنوع بخشیدن به محیط زیست، به عنوان منبعی مهم برای بقای نوع بشر و در کل محیطی امن برای حیات وحش به شمار می آید. در این میان، بیش تر ایام، انسان برای مقاصد خود، به جای حفظ و صیانت از جنگل، موجب تخریب و نابودی آن شده است.

در سال ۱۳۴۸ ش، مساحت جنگل های ایران حدود ۱۸ میلیون هکتار برآورد شده بود، اما امروزه مساحت آن ها را خیلی کم تر از ۱۲ میلیون هکتار برآورد می کنند. از مقدار موجود مساحت جنگل های منطقه ی غرب را بالغ بر ۵/۲ میلیون هکتار تخمین می زنند (یوسفی، ۱۳۷۸، ص ۱). یکی از انواع درختان جنگلی منطقه، بلوط است که خود از گونه های متفاوتی تشکیل شده. شهرستان گیلان غرب نیز در این محدوده قرار دارد. مردم این منطقه از قدیم الایام به نحو مطلوبی بلوط را برای کارهای گوناگون به کار می گرفتند. چوب این درخت اکنون نیز همچنان در خیلی از موارد به کار گرفته می شود، اما به دلایل متعددی، مردم منطقه به جای صیانت از جنگل، موجبات تخریب و نابودی

آن را فراهم آورده اند.

شهرستان گیلان غرب یکی از شهرستان های استان کرمانشاه است که در جنوب غربی این استان واقع شده و مرکز آن شهر گیلان غرب است (مرکز آمار ایران، ۱۳۷۵، ص ۱). مساحت آن حدود ۲۲۳۰ کیلومتر مربع است (اطلس گیتاشناسی) که بیش تر از ۵۰ درصد آن را جنگل پوشانده. از لحاظ آب و هوایی، زمستان معتدل و تابستان گرم و خشک دارد و میانگین بارش در این شهرستان حدود ۵۶۳ میلی متر است. حداکثر دمای آن در تابستان حدود ۴۸ درجه و حداقل دمای آن در زمستان معمولاً در بعضی نقاط به چند درجه زیر صفر نیز نزول می کند (سالنامه ی هواشناسی). ارتفاع متوسط شهرستان حدود ۸۰۰ متر، ارتفاع حداکثر در بعضی نقاط مانند کوه «قلاجه» به بالاتر از ۲۲۰۰ متر و ارتفاع آن به حدود ۳۰۰ متر می رسد (نقشه ی توپوگرافی). رشته کوه های مهم شهرستان عبارتند از: قلاجه در شرق و شمال شرق، «سرکش» در شمال، «سراوان» در جنوب و جنوب شرق، «کچل» در شمال شرق و... در آبان ماه ۱۳۷۵، جمعیت شهرستان ۶۷۷۵۶ نفر بوده است که از این تعداد، ۱۶۸۱۳ نفر ساکن نقاط شهری و ۴۸۶۶۶ نفر ساکن نقاط روستایی، و بقیه غیر ساکن بوده اند (مرکز آمار ایران، ۱۳۷۵، ص ۱۱).

کلیاتی راجع به درخت بلوط

پوشش گیاهی، آینه ی آبادانی و سرسبزی هر منطقه است که علاوه بر اهمیت زیست محیطی، ارزش اقتصادی نیز دارد. مناطق غرب کشور ایران دارای پوشش گیاهی جنگلی و مرتعی است که در حدود ۶۰ درصد گونه ی جنگلی آن را بلوط تشکیل می دهد (جغرافیای استان کرمانشاه، ص ۳۴). اهمیت این جنگل ها، در حفاظت از خاک و جلوگیری از فرسایش آن است؛ چرا که در بیش تر مناطق هنوز خاک تحول پیدا نکرده است و تشکیلات جوان زمین شناسی همراه با مارن های دوران سوم، باعث فرسایش پذیری بعضی نقاط می شود (میرزایی، ۱۳۷۳، ص ۳).

بلوط از جنس «Quercus»، از تیره ی «Fagaceae» و از راسته ی «Fagales» است (اکبری و همکاران، ۱۳۸۰). تا به حال در حدود ۲۱ گونه ی بلوط تشخیص داده شده است که غالب ترین آن ها بلوط ایرانی^۱ و «دارمازو» است که بلندتر از بلوط است و با برگ های روشن ترش، از بلوط های دیگر متمایز می شود (میرزایی، ۱۳۷۳، ص ۴۳). «ویول» نیز نوع دیگر بلوط منطقه است که از تراکم قابل توجهی برخوردار است (ابراهیمی رستاقی، ۱۳۷۳، ص ۳۵).

صورت فارسی میانه ی این واژه «balūt» و عربی آن «بلوط»، هر دو از واژه ی آرامی ballūta یا bālūt/belūta گرفته شده است (موسوی، ۱۳۷۷). البته به نام های دیگری نیز به آن اشاره شده است. شاید قدیم ترین کوشش برای تشخیص انواع بلوط در دوره ی اسلامی، آن است که در «تذکره انطاکی» می یابیم و گفته است: دارای «میوه ی مستدیر، که بهبوس [صورت صحیح آن: بهش] نام دارد» و دارای «میوه ی مستطیل، و آن بلوط عندالاطلاق است» (موسوی، ۱۳۷۷). انواع گوناگونی از درخت بلوط در نقاطی از ایران رشد کرده اند که در این نواحی به نام های محلی شناخته می شوند. از آن جمله می توان به موارد زیر اشاره کرد:

۱. Q. Atropatana Schwarz که رویشگاه آن کرانه ی دریای خزر و نام های محلی اش پالیت یا پالت و کرمازو است.

۲. Q. castaneafolia که رویشگاه آن کرانه ی دریای خزر و نام های محلی اش بلند مازو، پالوت، اشپر یا ایشپر و سیامازو است.

۳. Q. Iberia stev که رویشگاه آن کرانه ی دریای خزر و نام های محلی اش کرمازو، سفیدمازو و سفید بلوط است.

۴. Q. macranthera fisch & mey که رویشگاه آن کرانه ی دریای خزر و نام های محلی اش پالت، اوری، اورو، پاچه مازو، دمبل موزی و ترش مازو است.

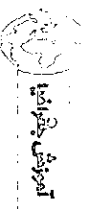
۵. Q. Persica J. & sp که رویشگاه آن کوه های زاگرس و نام های محلی اش بلو، بلی، برو، برودار و مازی است.

۶. Q. infectoria oliv که رویشگاه آن کردستان و نام محلی اش دارمازو است.

۷. Q. libani oliv که رویشگاه آن ارومیه و کردستان و نام محلی اش یول، وول و ویول است.

۸. Q. mannifera lindl که رویشگاه آن کردستان و نام رایجش گز علفی است (موسوی، ۱۳۷۷).

حداقل میزان بارندگی در جنگل های زاگرس ۴۰۰ میلی متر و حداکثر آن در مناطقی نظیر جنگل های مریوان، به ۸۰۰ میلی متر می رسد. با توجه به این مقدار، شهرستان گیلان غرب که بارشی در حدود ۵۶۳ میلی متر در سال دارد، قاعدتاً باید به طور کامل از درخت بلوط پوشیده باشد، در حالی که حدود ۴۰ درصد مساحت شهرستان در طرف غرب و شمال غرب، عاری از جنگل است که می تواند دلایلی مانند: پستی منطقه ی غرب (در حدود ۴۰۰ متر)، تغییر نوع بارش به دلیل دمای بالاتر و یا جنس سنگ مادر داشته باشد. هرچند طبق گفته ی آقای فتاحی، بلوط ایرانی از پائین ترین ارتفاع تا

خاک سطحی، تراکم خیلی کم تر از دامنه های پشت به آفتاب است (عکس های ۱ و ۲).

عکس ۳. نمونه ی تک درخت

حداکثر میانگین ارتفاع برای بلوط ۸/۵ متر با قطر میانگین ۷۵ سانتی متر، و حداکثر ارتفاع ۱۲/۸ متر، دارای کلاس قطری ۹۵ سانتی متر و نایاب است. میانگین رویش قطری سالیانه در طبقات قطری گوناگون برای بلوط، ۰/۳۹۷ سانتی متر است (تابان، ۱۳۶۹، ص ۱۰).

یکی از ویژگی های درخت بلوط که آن را در مقابل خطرات تا حد زیادی

۲۲۰۰ متر از سطح دریا در تمامی جهات رشد می کند (فتاحی، ۱۳۷۳، ص ۱۲). شاید تنها دلیل نبود درختان بلوط، اختلاف در جنس سنگ و یا زمان پیدایش آن ها باشد. جنگل های مورد مطالعه از نظر زمین شناسی، مربوط به دوران سوم زمین شناسی Oligo-miocene هستند و سنگ مادر بیش تر سنگ های این دوره، آهکی و مارلی است. وضع خاک کم و بیش یکسان و در تمام نقاط کم عمق تا نیمه عمیق (به استثنای دشت)، و از ۱۰ سانتی متر تا حدود ۶۰ سانتی متر متغیر است که در بعضی قسمت های دامنه تا ۹۰ سانتی متر

عکس ۱. دامنه ی رو به آفتاب

عکس ۴. نمونه ی درختانی که بعد از قطع، پاجوش و جست های فراوان یافته اند.

حفظ کرده، تولید پاجوش های فراوان هنگام قطع آن است (عکس ۴). یکی دیگر از راه های حفظ بقا از طریق میوه ی بلوط است که بیش تر در دامنه های صعب العبور امکانپذیر است. یکی

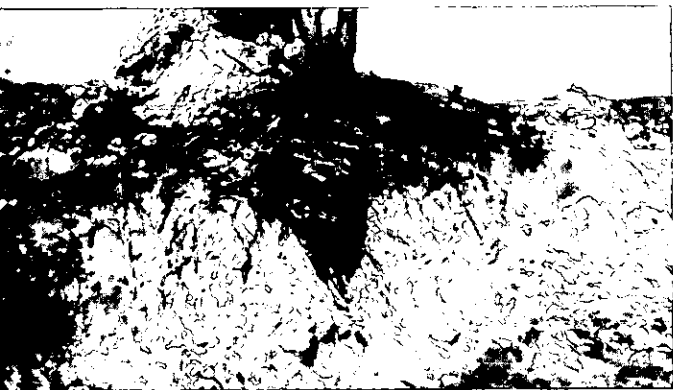

عکس ۲. دامنه ی پشت به آفتاب

می رسد (تابان، ۱۳۶۹، ص ۵).

تراکم جنگل بلوط در دامنه ها متفاوت است، به طوری که در دامنه ی رو به آفتاب، بر اثر کمبود رطوبت و همچنین نازک بودن

عکس ۸. تخریب ناشی از احداث جاده

از نشانه‌های پسروری درختان بلوط، وجود تک درختان است (عکس ۳). بعضی از آن‌ها در جاهایی به نظر غیرممکن رشد کرده‌اند و به همین دلیل، به نظرگاه‌های محلی (محل راز و نیاز) تبدیل شده‌اند؛ به طوری که در تحقیقی با عنوان «بیشه‌های مقدس غرب کشور» معلوم شده است، بیش تر این درختان بلوط هستند. نمونه‌ی این درخت که در حال حاضر توسط میراث فرهنگی برداشته شده، رشد درخت بلوط بر سقف تاق‌گرا (اثری باستانی واقع در شهرستان سرپل ذهاب) است که توسط فرقه‌ای به نام «علی‌اللهی» به عنوان نظرگاه درآمده بود. بعضی از این تک درختان بلوط در وسط دشت‌ها واقع شده‌اند که پسروری آن‌ها را در اثر عوامل گوناگون نشان می‌دهد.

امروزه عاملی که به طور جدی حیات درختان بلوط را تهدید می‌کند و معمولاً از طرف مسؤولان امر در این زمینه تدبیری درست اندیشیده نشده، بیماری‌های متفاوتی است که درختان بلوط به آن دچار شده‌اند. به دلیل نامناسب بودن شرایط طبیعی جنگل‌ها، به ویژه مشکلات سفت بودن خاک، حضور دام، آفات، بیماری‌ها و... زادآوری طبیعی بلوط به شدت کاهش یافته است (اکبری و همکاران، ۱۳۸۰).

از انواع بیماری‌های درخت بلوط می‌توان به این موارد اشاره کرد: پروانه‌ی گزنده‌ی بلوط^۱، پروانه‌ی جوانه‌خوار بلوط^۲ (یوسفی، ۱۳۷۸، ص ۶۹) و لکه‌ی تاوولی برگ بلوط^۳ که عامل بیماری قارچی به نام «*Taphrina Caerulescens*» است. در اوایل تابستان، نواحی موضعی مشخصی از بافت‌های سطح رویی برگ به رنگ سبز روشن در می‌آید و برجسته می‌شود که ظاهری شبیه به تاوول پیدا می‌کند (بلانچارد و تاتار، ۱۳۷۱، ص ۷۹). این قارچ‌ها به صورت اسپورهای پاتوزن در فلس‌های جوانه‌ها زمستان‌گذرانی می‌کنند. سمپاشی قبل از باز شدن

عکس ۵. عکس به خوبی تخریب درختان بلوط را بر اثر گسترش زمین‌های کشاورزی به وسیله‌ی شخم‌زنی نشان می‌دهد. گسترش تخریب ابتدا به صورت کاشت در بین درختان شروع می‌شود و با نادیده‌گیری توسط مسؤولان امر طی چندین سال، درختان بلوط به کلی تخریب می‌شوند.

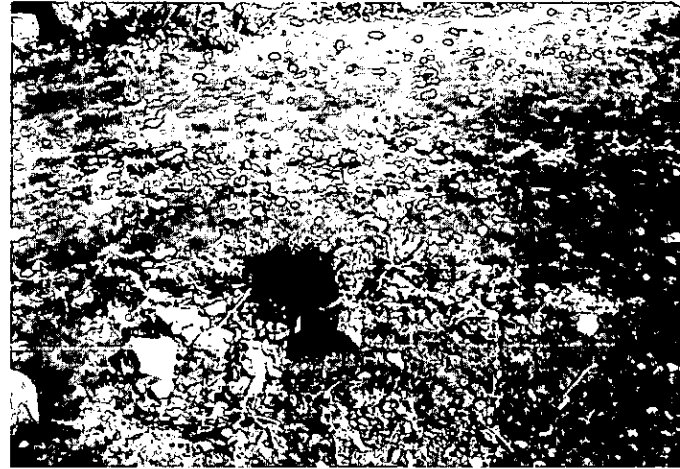
عکس ۶. همچنان که در عکس مشخص است، زمین‌های کشاورزی در میان درختان بلوط گسترش یافته‌اند.

عکس ۷. در عکس، گسترش زمین‌های کشاورزی به دامنه‌ها به خوبی دیده می‌شود که علاوه بر تخریب مستقیم، موجب فرسایش خاک و در نهایت، تخریب درختان خواهد شد.

جوانه‌ها در کنترل بیماری مؤثر است. این نوع بیماری در جنگل‌های شهرستان، با نگاهی به برگ درختان بلوط کاملاً مشخص است. گونه‌های گوناگون بلوط اکثراً دارای ریشه‌های قوی و عمیق هستند که می‌توانند در سخت‌ترین زمین‌ها کاملاً نفوذ کنند. این امر خود باعث سبک شدن خاک و ایجاد تهویه‌ی مناسب خواهد شد (بلندیان، ۱۳۷۸، ص ۵۲).

عکس ۹. ریشه‌کنی درختان بلوط

تأثیر انسان بر درخت بلوط (در شهرستان گیلان غرب) بیش‌ترین درصد جنگل‌های منطقه‌ی زاگرس را درخت بلوط تشکیل داده است و امتیازات دیگر آن - که توضیح داده خواهد شد - باعث شده است، مردم این منطقه از دیرباز در موارد گوناگونی از این جنگل‌ها استفاده کنند و از آن زمان، خواه‌ناخواه زمینه‌ی تخریب آن‌ها مهیا شده است. در واقع می‌توان گفت، دلیل اصلی تخریب، عامل دیگری به نام افزایش جمعیت و به دنبال آن، نیاز به گسترش زمین‌های کشاورزی است (عکس‌های ۵، ۶ و ۷). جنگل‌های بلوط از راه‌های دیگری مانند احداث جاده نیز تخریب می‌شوند. البته، نه این که جاده نباید احداث شود، بلکه تا حد امکان می‌توان جاده را در مناطق با تخریب کم‌تر درختان احداث کرد. این تخریب در گذشته قوی‌تر از حالا بوده است (عکس ۸).

انسان از دیرباز درختان را به عنوان سوخت مصرف کرده و می‌کند. درخت بلوط به دلیل داشتن خواصی مانند دیرسوز بودن، تولید حرارت زیاد نسبت به دیگر درختان منطقه و ایجاد ذغال مرغوب، مورد استفاده‌ی بیش از حد قرار گرفته است (عکس ۹). بر اساس مطالعات انجام شده، نیاز سوختی

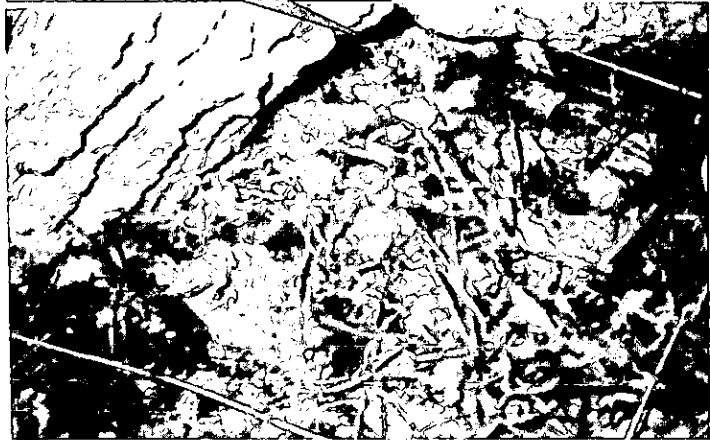
هر خانوار جنگلی در طول سال به طور متوسط ۲۵ متر مکعب است (ابراهیمی رستاقی، ۱۳۷۳، ص ۳۷). در صورتی که تنها ۵۰ درصد خانوارهای ساکن در نقاط روستایی شهرستان گیلان غرب (کل خانوار ساکن در نقاط روستایی، ۷۹۱۶) از درخت بلوط به عنوان سوخت استفاده کنند، همچنین با احتساب خانوارهای غیرساکن در شهرستان (۴۰۱ خانوار) که روی هم حدود ۴۳۵۹ خانوار را در بر می‌گیرد (شناسنامه‌ی آبادی‌های کشور، ص ۱۴)، در کل این افراد حدود ۱۰۸۹۷۵ متر مکعب در سال، چوب مصرف می‌کنند.

جدا از این موارد، تغذیه‌ی دام از شاخ و برگ درختان بلوط و نهال‌های جوان موجب تخریب جنگل می‌شود. عامل دیگر تخریب جنگل‌های غرب آتش‌سوزی است، به طوری که هزینه‌ی ریالی که در سال ۱۳۷۱ ش برای احیای جنگل‌های سوزانده شده در زاگرس صرف شده، ۲۷۳۱۵۰۰ هزار ریال بوده است (اشرفی، ۱۳۷۲، ص ۳۱). بر اثر جنگ تحمیلی نیز مساحت زیادی از جنگل‌های غرب طعمه‌ی حریق شد. امروزه با کمی تأمل، در برخی مناطق شاهد احیای جنگل‌ها هستیم، درحالی‌که به دلایلی نامعلوم، از درختان بومی منطقه استفاده نشده است. این عامل خود در درازمدت باعث تغییرات غیرقابل جبران در اکوسیستم‌های طبیعی منطقه خواهد شد. نهال کاج (غیربومی) مانع رشد مراتع در کف جنگل می‌شود.

کاربرد بلوط در زندگی انسان (در شهرستان گیلان غرب) بلوط غالب‌ترین درختی است که در کوهستان‌های شهرستان گیلان غرب رشد می‌کند. مردم این مناطق به مرور دریافته‌اند، از این درخت استفاده‌های شایانی ببرند؛ به طوری که از آن به بهترین نحو در جهت منافع خود استفاده می‌کرده‌اند. هرچند که امروزه به علت تغییر شیوه‌ی زندگی مردم، برخی کاربردهای آن از میان رفته است، اما هنوز در برخی زمینه‌ها از آن استفاده‌ی سنتی می‌کنند. از جمله کاربردهایی که میوه‌ی این درخت در قدیم داشته است، می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

- برای گذران زندگی. بنا به گفته‌ی افراد محلی، هم‌زمان با خشکسالی فراگیر در کشور (به احتمال زیاد سال ۱۳۴۸)، مردم این مناطق به دلیل کمبود شدید گندم، با آسیاب کردن محصولات میوه‌ی درخت بلوط (برو) از آن نان تهیه می‌کردند. هرچند که طعم آن تا حدی تلخ بود، اما برای بقای حیات ضرورت داشت.

نمونه‌ی لانه‌گزینی پای درخت بلوط

عکس ۱۰. میوه‌ی سال گذشته‌ی بلوط (برو) در پای درخت مشخص است. میوه‌ی بلوط به وسیله‌ی کاسه‌ی فلس‌دار در قاعده پوشیده شده است و فلس‌های باریک و کوچکی دارد که در قاعده بر افراشته و در میان افراشته یا خمیده و در لبه‌ی کاسه برگشته است.

همه‌ی اجزای این درخت، قوه‌ی قبض و در نتیجه قوه‌ی تجفیف است. این قابضیت در جفت بلوط، یعنی پوسته‌ی نازکی که مغز میوه‌ی بلوط را می‌پوشاند، پوست بیرونی و چوب درخت بیش‌تر است. از این رو، مطبوخ بلوط و گاهی ضماد آن برای درمان زخف‌های مرضی گوناگون یا پانسمان زخم‌های بیرونی به کار می‌رفته است (موسوی، ۱۳۷۷).

امروزه، برخی افراد برای تنوع، میوه‌ی درخت بلوط را بعد از پختن میل می‌کنند. موجودات و پرندگان وحشی را نیز نباید فراموش کرد. با کمی تأمل در کف جنگل‌های این مناطق می‌توان میوه‌های بلوط را مشاهده کرد که مغز آن‌ها خورده شده است. همچنین برخی افراد، از جمله آقای متین‌خواه، در تحقیقات خود به تغذیه‌ی حیوانات و پرندگان وحشی از میوه‌ی درخت بلوط اشاره کرده‌اند. برخی از جانوران نیز پای ساقه‌ی درخت بلوط لانه‌گزینی می‌کنند (عکس ۱۰).

بلوط درختی است که مردم این مناطق از چوب، برگ و دیگر محصولات فرعی آن استفاده‌های گوناگونی به عمل می‌آورند. غیر از چرای دام از کف جنگل، کوچ‌نشینان از برگ‌ها و سرشاخه‌های جوان نیز برای تغذیه‌ی دام‌ها استفاده می‌کنند. بلوط درخت غالب رشته‌کوه‌های زاگرس، در واقع طی هزاران سال، حیات کوچ‌نشینان و حتی روستاییان را تأمین کرده است. این قشر به خوبی دریافته‌اند که حیات انسان در گروی استفاده‌ی صحیح از این منبع خدادادی است. امروزه با بررسی زندگی کوچ‌نشینان منطقه، به خوبی می‌توان کاربرد بلوط را در زندگی آن‌ها مشاهده کرد.

در ایران الوار درخت بلوط، به‌ویژه گونه‌های «Q. Castaneafolia» و «Q. libani» چون سخت و محکم، بادوام و در برابر آب نفوذناپذیر است، برای ساختن قایق، انبار برنج در هوای آزاد (در استان گیلان)، تخته برای خانه‌های روستایی (در کناره‌ی دریای خزر)، اثاث خانه، در و پنجره، چوب فرش (پارکت)، ابزارهای کشاورزی، تراورس راه‌آهن

- برای مقاومت بهتر مشک هنگام تکان‌های شدید. مردم این مناطق به خوبی دریافته‌اند که بعد از تهیه‌ی پوست خام حیوانات، از پوسته و کلاله‌ی میوه‌ی بلوط رسیده، برای مقاومت بهتر آن استفاده کنند. بدین ترتیب که بعد از تهیه‌ی پوسته و کلاله‌ی بلوط، آن را در آب داغ می‌ریزند و از آن مایع سیاه‌رنگی (در زبان محلی به آن جفت می‌گویند) تهیه می‌کنند و مشک را در آن می‌خوابانند تا رنگ را به خود بگیرد. در تحقیقی از آقای ابراهیمی رستاقی نیز به این مورد اشاره شده است.

- برای تأمین خوراک دام. میوه‌ی بلوط به دلیل نشانسته‌ی فراوان، ماده‌ی مغذی خوبی برپایه‌ی دام‌های عشایری به شمار می‌رود. به گفته‌ی افراد محلی، برخی از عشایر تا کنون اقدام به جمع‌آوری میوه‌ی بلوط برای خوراک زمستانی دام کرده‌اند که امروزه نیز در برخی مناطق مشاهده می‌شود.

- برای رفع دردهای معده. امروزه نیز استفاده از بلوط برای علاج بعضی دردها توصیه می‌شود.

داروشناسان دوره‌ی اسلامی، خواص و مصارفی برای بلوط ذکر کرده‌اند که عمدتاً مأخوذ از ایوسکوریدس و جالینوس است. به گفته‌ی آنان، مزاج بلوط سرد و خشک است و قوه‌ی

(پیش از رواج تراورس های فلزی)، و مانند این ها به کار می رود (موسوی، ۱۳۷۷).

استفاده از شاخه های بلوط برای ساخت عصا، از کاربردهایی است که هنوز در میان کوچ نشینان رواج دارد. بدین ترتیب که ابتدا شاخه های راست را قطع می کنند و حرارت می دهند. سپس سر آن ها را به حالت نیم دایره خم می کنند و نگه می دارند، تا به همین حالت ثابت شود. سه پا ابزار دیگری است که با ساقه های چند ساله می سازند. از

این وسیله برای آویزان

کردن مشک استفاده

می شود. به کاربردن

ساقه های چندساله برای

ساخت دسته ی مشک (در

زبان محلی به آن

دسل قورط می گویند)،

استفاده از تنه های دو

شاخه ی درخت بلوط

برای ایجاد «سایبان»

(کولا) و همچنین

مصرف سرشاخه و برگ

درخت بلوط برای

پوشاندن اطراف،

کاربردهای دیگری هستند

که می توان به آن ها اشاره کرد. از

سرشاخه های جوان برای ساخت وسایل کوچک و ریز نیز

استفاده می شود؛ مانند وسیله ای (در زبان محلی به آن بلالوک

می گویند) که برای ممانعت از شیر خوردن بره ها (به هنگام

همراه بودن با دام ها برای چرا) به کار می رود.

استفاده از تنه ی درخت بلوط برای ساختن سقف خانه ها

در قدیم، ساخت میخ های چوبی به منظور بستن طناب

سیاه چادرها برای برپایی، ساخت ستون های زیر سیاه چادر

(سون) و یا وسایلی که در زبان محلی به آن ها «کوماج» و

«هچلوک» می گویند، دست ساخته هایی هستند که کوچ نشینان

از ساقه ی درخت بلوط می سازند.

وسایلی که از قدیم الایام برای کارهای کشاورزی از درخت

بلوط ساخته می شدند، عبارتند از: شانه های چوبی سه دندانه،

خیش (کوریه)، دسته ی بیل، دسته ی تیشه، دسته ی تیر، دسته ی

کلنگ، وسیله ای به نام هویه برای سوار کردن خیش روی

پشت دام، انواع وسایل جانبی خیش، پرچین های چوبی در

اطراف زمین های کشاورزی، گرز، هاون چوبی برای خرد کردن

محصولات، گهواره برای نگهداری بچه،

وسایل گلیم بافی مانند

دوک، انواع الک های

چوبی و...

یکی از محصولات

فرعی که از درخت بلوط

به دست می آید و مصرف

انسانی دارد، شیره ی

قهوه ای رنگ درخت (در

زبان محلی به آن شوکه

می گویند) است. به

گفته ی ساکنان محلی،

هنگام شهریورماه روی

ساقه و برگ های درخت

بلوط شیره ای پیدا می شود

که پس از جمع آوری،

گذراندن از صافی و غلیظ کردن توسط

حرارت، آن را مصرف می کنند. طبق گفته ی آنان، این شیره در

اوایل پائیز از طریق هوا روی درخت می نشیند، ولی به احتمال

زیاد به دلایلی حاصل ترشحات شیره ی خود درخت است. طبق

گفته ی آقای ثابتی، نوعی ماده به نام «گزانگین» در اثر نیش زدن

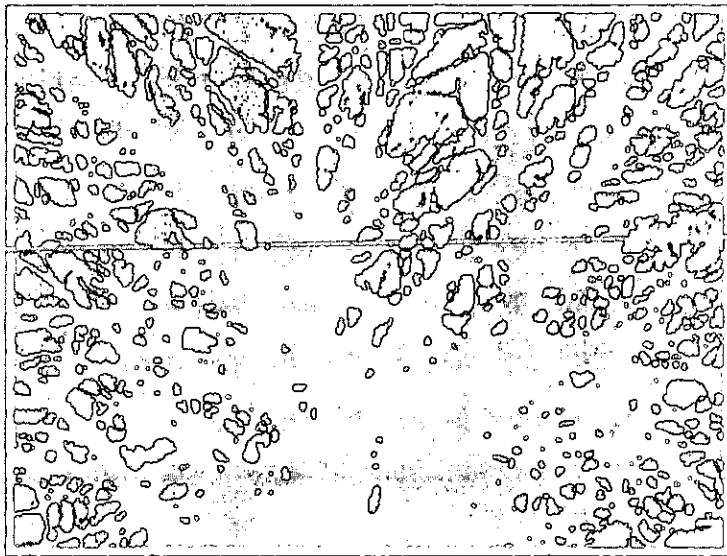
حشره ی کوچکی بر درخت تولید می شود. مایع شیرینی که بدین

طریق ساقه های بلوط ترشح می کند، در مجاورت هوا منعقد و

قبل از طلوع آفتاب از درخت جمع آوری می شود. سپس آن را

در کمی آب حل می کنند و محلول را حرارت می دهند تا آبش

تبخیر شود. این ماده امروزه نیز مصرف می شود.

از جمله گونه‌های درختی بلوط که بعد از بلوط معروف ایرانی، در این مناطق رشد می‌کند، گونه‌ای از بلوط به نام «دارمازو»^۵ است که خصوصیات متمایز آن از بلوط ایرانی، برگ‌های روشن‌تر و قامت بلندترش است.

در اثر فعالیت نوعی حشره موسوم به «QUERCUS CYNIPS» نوعی «مازوج» تهیه می‌شود. مازوج در صنعت و طب استعمال دارد (ثابتی، ۱۳۲۶، ص ۲۰). این محصول که از نظر اقتصادی حائز اهمیت است، «گال» نام دارد. گال حاصل ناهنجاری‌هایی است که در اثر واکنش طبیعی گیاه میزبان در قبال گزش نیش حشرات، به صورت برجستگی‌هایی روی برگ و شاخه‌های برخی درختان، از جمله بلوط، به وجود می‌آید. گال غالباً به صورت برجستگی‌های کروی شکل و یا به شکل‌های دیگر ظاهر می‌شود. مناطق اصلی و قدیم تولید و برداشت گال‌های بلوط، جنگل‌های زاگرس بوده که علاوه بر مصرف در دباغی‌های ایران، یکی از اقلام عمده صادراتی در دهه‌های ۴۰ و ۵۰ بوده است. به طوری که در سال ۱۳۵۶، مقدار ۱۰۸۲ تن از انواع گال به کشورهای خارج صادر و میانگین صادرات ۱۷ ساله، طی سال‌های ۴۰ تا ۵۶، ۳۲۳۷ تن گزارش شده است.

امروزه تانن یا اسیدتانیک جایگزین استفاده‌ی سنتی از گال‌ها شده است. استفاده از اسیدتانیک با توجه به مصرف‌های گوناگون دارویی که دارد، از جمله: ضداسهال، بندآوردن خون، رفع خونریزی معده و روده، مصرف‌های صنعتی، نظیر: جوهرسازی سنتی، مرکب‌سازی، دباغی پوست و چرم، رنگرزی، ساخت چسب چوب، حفاظت از زنگ‌زدگی لوله‌های آهنی و فولادی، تثبیت رنگ الیاف، پالایش نفت و بالاخره استخراج فلزات، علاوه بر ایجاد رکود در بازار صادرات ایران، موجب خروج مقدار قابل توجهی ارز از مملکت نیز می‌شود. لازم به ذکر است، طبق محاسبات آماری در مازوج سفید ایران ۷۵ درصد و در مازوج سبز ۷۱ درصد «اسیدتانیک» وجود دارد. در سایر گال‌های بلوط ایران نیز مقدار اسیدتانیک قابل توجه است. با وجود تهیه‌ی پروژه‌های تولید اسیدتانیک و مطالعات و تحقیقات در این زمینه، تاکنون اقدام عملی در زمینه‌ی تولید اسیدتانیک از گال‌های ایران صورت نگرفته است. طبق بررسی‌ها، مقدار تولید گال [بالمقوه] در هر هکتار، ۷۶ کیلوگرم است (عبدالله پور و سیدین نواده، ۱۳۶۹، ص ۲۱-۲۰). طبق گفته‌ی آقای ابراهیمی رستاقی، از درخت بلوط نوعی «مان» به نام

«گزلغنی» تهیه می‌شود که در ساخت گز معروف اصفهان از آن استفاده می‌کنند.

غیر از موارد بالا، یکی از موارد آشکار استفاده از درخت بلوط، کاربرد آن برای سوخت ساکنان محلی و همچنین تولید ذغال برای مصرف‌های شهری است. هرگاه از ارزش جنگل‌های زاگرس صحبت می‌شود، احتمالاً چنین عنوان خواهد شد که این جنگل‌ها در حال حاضر فاقد ارزش تولید چوب تجارتي هستند و تنها قابلیت تأمین چوب سوخت و یا حداکثر صنایع خرده چوب را خواهند داشت. واقعیت این است که در حال حاضر این جنگل‌ها حتی در تأمین سوخت نیز، در بسیاری از مناطق عاجز هستند (ابراهیمی رستاقی، ۱۳۷۲، ص ۳۰). از جمله دلایل دیگر تجارتي نبودن بلوط، به گره‌های فراوان موجود در چوب، سفتی و سختی زیاد، سنگینی آن و... می‌توان اشاره کرد. جنگل‌های زاگرس که شهرستان گیلان غرب نیز در این محدوده قرار دارد، به عنوان دومین عرصه‌ی جنگلی ایران از لحاظ تولید اکسیژن ایجاد مناطق تفریحی طبیعی، حیات وحش طبیعی، نگهداری بخش عظیمی از بارش‌های غرب، کاهش آلودگی هوا، تولید خاک، جلوگیری از وقوع سیل‌های مخرب، تولید بخش زیادی از علوفه برای تغذیه‌ی دام‌های منطقه و... حائز اهمیت فراوان هستند.

برای حفظ حیات جنگل، با تدابیری می‌توان تا حدی از تخریب بیش‌تر درختان بلوط جلوگیری کرد. برخی از این راه‌ها عبارتند از: مشخص کردن حریم قانونی بین زمین‌های کشاورزی و جنگل، جلوگیری از شخم‌زنی بین درختان، تقسیم‌بندی مراتع بین جنگلی در میان عشایر منطقه برای نظارت بیش‌تر بر عرصه‌ی جنگلی، تحقیقات بنیادی برای به دست آوردن اطلاعات کافی در زمینه‌ی انواع بیماری‌های جنگلی، بررسی خصوصیات گیاهان بومی برای جنگلکاری نواحی در معرض تهدید، قرق مناطقی از جنگل که در وضعیت بحرانی قرار دارند، جلوگیری از ریختن زباله در محدوده‌ی جنگلی، چاره‌اندیشی برای نحوه‌ی تأمین سوخت ساکنان محلی.

نتیجه‌گیری

پوشش گیاهی آینه‌ی آبادانی و سرسبزی هر منطقه است که علاوه بر اهمیت زیست‌محیطی، ارزش اقتصادی نیز دارد. جنگل‌ها در این میان از اهمیت بالایی از حیث نفوذ آب، حفظ حیات وحش، کاهش آلودگی، تأمین بخشی از نیازهای انسان، تولید اکسیژن و... برخوردارند. جنگل‌های زاگرس (دومین

عرصه ی عظیم جنگلی ایران) از نظر وسعت، تنوع گونه، کاربرد در زندگی مردم، تأمین اقتصاد بعضی خانوارها و... نیز دارای اهمیت به سزایی هستند. از میان انواع درختان موجود، درختان بلوط با ۲۱ گونه، ۶۰ درصد انواع را به خود اختصاص داده اند. شهرستان گیلان غرب نیز در این محدوده قرار دارد. مردم منطقه به مرور ایام دریافته اند، از درختان بلوط به بهترین نحو بهره ببرند. امروزه با تأمل در زندگی کوچ نشینان، می توان کاربرد بلوط را در تمام عرصه های زندگی آن ها احساس کرد؛ به طوری که نه تنها در ساخت لوازم، بلکه در برخی موارد به عنوان غذای انسان و دام، باعث پایداری و دوام حیات کوچ نشینان و برخی روستائینان شده است. همچنین، برای درمان برخی بیماری ها نیز از آن استفاده می شده است.

هرچند درختان بلوط از نظر صنعتی به طور مستقیم درآمدزا نیستند، اما از فرآورده های غیر مستقیم آن ها - همراه با حفظ حیات جنگل - در جهت ایجاد درآمد می توان استفاده های فراوانی برد. اما انسان بدون توجه به عواقب نابودی درختان بلوط، در گذر ایام، به دلایل متعدد موجب تخریب و نابودی آن ها شده است. شاهد این امر وجود تک درخت در مکان هایی است که به نظر عده ای، امکان رشد آن ها در چنین مکان هایی غیر ممکن است. امروزه نیز مسؤولان امر به جای چاره اندیشی مؤثر، در برخی موارد بدون اطلاعات کافی به اقداماتی (مانند کاشت نهال های غیر بومی) غیر متعارف دست می زنند. امید است که توجه بیش تری به این امر معطوف شود. در غیر این صورت، در آینده ای نزدیک شاهد بحرانی تر شدن وضعیت جنگل های غرب خواهیم شد.

منابع

۱. آفازمانی، جمشید. «راهدر مدیریت پایدار جنگل های زاگرس». مجله ی جنگل و مرتع. شماره ی ۵۴. بهار ۱۳۸۱.
۲. ابراهیمی رستاقی، مرتضی. «ریشه های تخریب جنگل های زاگرس». مجله ی جنگل و مرتع. شماره ی ۱۸، تابستان ۱۳۷۲.
۳. «سلسله جبال زاگرس حیات بخش فلات ایران». مجله ی جنگل و مرتع. شماره ی ۲۲. بهار ۱۳۷۳.
۴. «ویژگی های بارز زاگرس و جنگل های آن». مجله ی جنگل و مرتع. شماره ی ۳۱.
۵. اسماعیلی، و همکاران. جغرافیای استان کرمانشاه. وزارت آموزش و پرورش. ۱۳۷۹.
۶. اشرفی، چنگیز. «نقش جنگل ها و مراتع کشور در تأمین انرژی و اثرات آن در به

هم خوردن تعادل پایدار منابع طبیعی». مجله ی جنگل و مرتع. شماره ی ۱۷. بهار ۱۳۷۲.

۷. اکبری، حسن؛ گودرزی، داریوش و سهرابی، رحمان. «بررسی اثر تیمارهای رطوبتی-حرارتی بر جوانه زدن بذر بلوط ایرانی در منطقه ی خرم آباد لرستان». مجله ی منابع طبیعی. جلد ۵۴. شماره ی ۳. سال ۱۳۸۰.

۸. بلانچارد، تری. او تاتار. بیماری شناسی درختان، ترجمه ی بهروز جعفرپور. انتشارات دانشگاه فردوسی مشهد. اردیبهشت ۱۳۷۱.

۹. بلندیان، هوشنگ. شناخت جنگل. انتشارات دانشگاه بین المللی امام خمینی. ۱۳۷۸.

۱۰. تابان، اسکندر. بررسی رویش درختان بلوط غرب و بته. مجله ی جنگل و مرتع. سال دوم. شماره ی هفتم. بهار ۱۳۶۹.

۱۱. ثابتی، حبیب الله. درختان جنگلی ایران. انتشارات دانشگاه تهران. ۱۳۲۶.

۱۲. شریفی، مظفر؛ فرشید نجفی؛ یوسف شاهی، حسن و همسنی، زینب. «بیشه های مقدس غرب کشور». مجله ی محیط شناسی. سال بیست و هشتم. شماره ی ۲۵. تابستان ۱۳۷۹.

۱۳. شناسنامه ی آبادی های کشور (شهرستان گیلان غرب). سرشماری عمومی نفوس و مسکن. مرکز آمار ایران. سال ۱۳۷۵.

۱۴. عبدالله پور، مصطفی و حسین سیدین نواده. «محصولات فرعی در زاگرس و ارزش های اقتصادی و اجتماعی آن». مجله ی جنگل و مرتع. شماره ی ۳۱. ص ۲۰، ۲۱.

۱۵. فتاحی، محمد. «ایده های نو برای طبقه بندی جنگل های زاگرس». مجله ی جنگل و مرتع. شماره ی ۲۳ تابستان ۱۳۷۳.

۱۶. متین خواه، حمید. بررسی تجدید حیات بلوط در جنگل های یاسوج. اسناد راهنما رضا مروی مهاجر. پایان نامه ی دانشگاه تربیت مدرس. تابستان ۱۳۷۵.

۱۷. موسوی، علی. «بلوط». مجله ی دانشنامه ی جهان اسلام. زیر نظر غلامعلی حداد عادل. چاپ اول. ۱۳۷۷. جلد ۴.

۱۸. میرزایی، حیدر. بررسی تأثیر تاج پوشش جنگلی بر زیر اشکوب مرتعی در جنگل های بلوط غرب (کرمانشاه). استاد راهنما منصور مصداقی. پایان نامه ی دانشگاه تربیت مدرس. دی ماه ۱۳۷۳.

۱۹. نقشه ی توپوگرافی $\frac{1}{250000}$ و نقشه ی زمین شناسی $\frac{1}{250000}$ ، سازمان زمین شناسی کشور.

۲۰. یوسفی، مسعود. بررسی اثر تعرضات انسان و دام بر ساختار جنگل های بلوط یاسوج (منطقه ی پاتاوه). استاد راهنما غلامعلی جلالی. پایان نامه ی دانشگاه تربیت مدرس. بهمن ۱۳۷۸.

۲۱. پرسش های میدانی در زمینه ی کاربرد درختان بلوط در زندگی مردم منطقه.

زیرنویس

1. Quercus persica	2. Porthesia Melania
3. Totrix viridana	4. Oak leaf blister

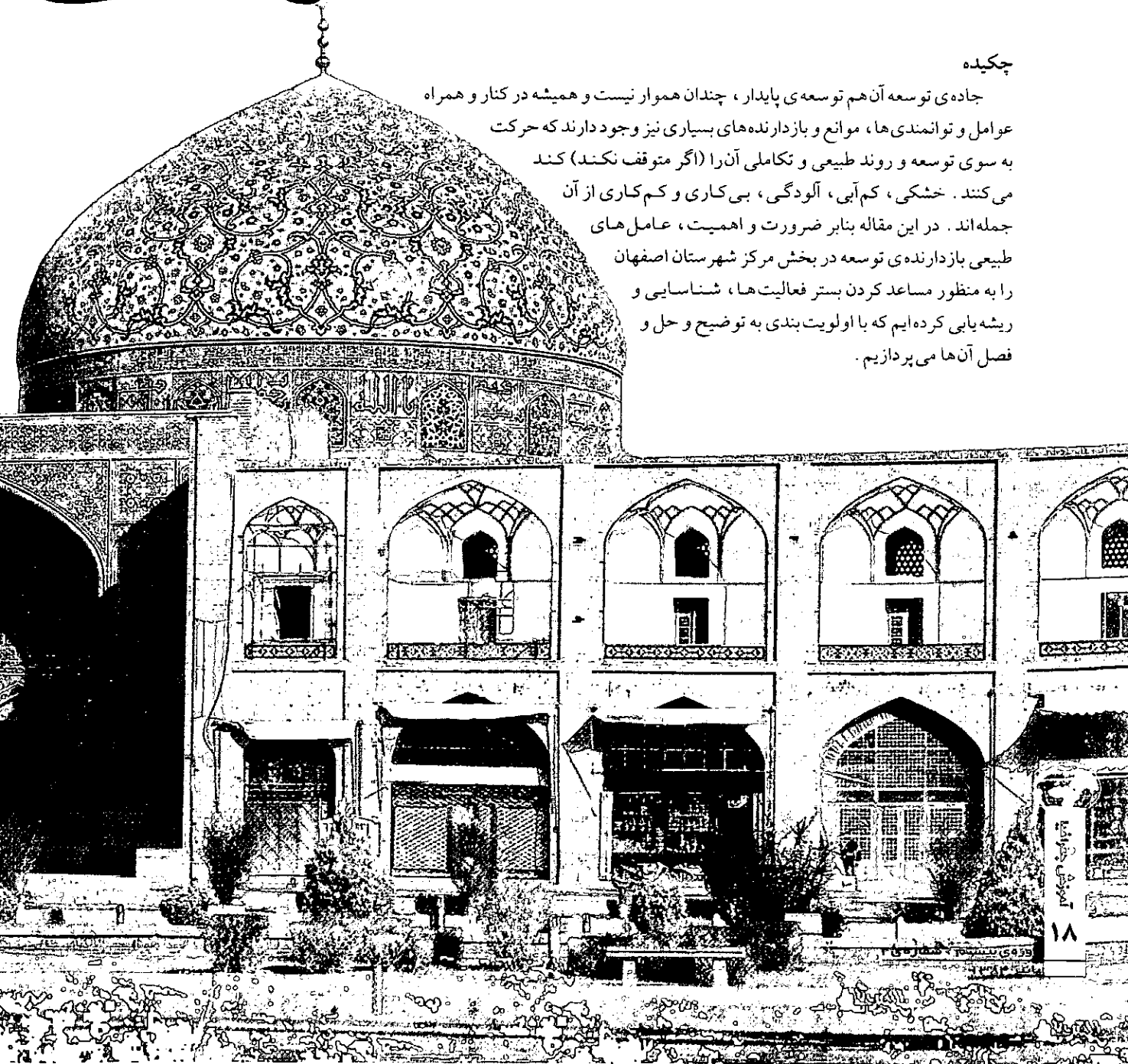

دکتر حسین صرامی
عضو هیأت علمی دانشگاه اصفهان

بازدارنده‌های طبیعی و انسانی توسعه در بخش مرکزی شهرستان اصفهان

چکیده

جاده‌ی توسعه آن‌هم توسعه‌ی پایدار، چندان هموار نیست و همیشه در کنار و همراه عوامل و توانمندی‌ها، موانع و بازدارنده‌های بسیاری نیز وجود دارند که حرکت به سوی توسعه و روند طبیعی و تکاملی آن‌را (اگر متوقف نکنند) کند می‌کنند. خشکی، کم‌آبی، آلودگی، بی‌کاری و کم‌کاری از آن جمله‌اند. در این مقاله بنا بر ضرورت و اهمیت، عامل‌های طبیعی بازدارنده‌ی توسعه در بخش مرکز شهرستان اصفهان را به منظور مساعد کردن بستر فعالیت‌ها، شناسایی و ریشه‌یابی کرده‌ایم که با اولویت‌بندی به توضیح و حل و فصل آن‌ها می‌پردازیم.

۲. خشکی و نیمه خشکی

خشکی هوا و حالت نیمه کویری منطقه، کمی بارندگی و مشکل آب، همه موانع توسعه هستند. کویرزایی در منطقه به حدی جدی است که آثار آن را به صورت ملموس و علنی، مخصوصاً در شرق فرودگاه شهر اصفهان، می‌توان مشاهده کرد. به قول معروف، کویر تا پشت دروازه‌های (شرقی) اصفهان آمده است و قصد ورود و نفوذ دارد. کمی بارندگی (به‌طور متوسط ۱۱۰ میلی‌متر)، زیادی تبخیر و درجه‌ی حرارت بالا، محدودیت آفرین شده است و بسیاری از مهاجران روستایی و شهری، علت اصلی جابه‌جایی خود را خشکی منطقه می‌دانند.^۱

۳. خاک

خاک اصفهان از حوضه‌ی زاینده رود که بگذریم، کم‌توان، شور، قلبایی، و دارای لایه‌های محدود کننده، گچ و آهک است که سبب کمبود گیاهان و محدودیت تنوع آن‌ها، مخصوصاً در شرق و جنوب منطقه شده است. اراضی حاصل خیز نیز در بسیاری مناطق تغییر کاربری داده و به گسترش شهرها، شهرک‌ها، راه و ساختمان، احداث کارگاه‌های صنعتی و نهادهای خدماتی و غیره اختصاص یافته‌اند. برای مثال، روستای «امین‌آباد» در شمال اصفهان یا روستای «حصه» در شرق منطقه یا «قلعه‌شور» در جنوب به سختی از مواضع محدود فعالیت‌های کشاورزی خود دفاع می‌کنند.^۲

در شرق منطقه، خاک خشک است و بسیاری زمین‌ها شورند. در غرب و جهات دیگر نیز فشار و خستگی خاک در اثر کشت مداوم، قدرت رویشی آن را پائین آورده است. همچنین، فقدان املاح کافی در بیش‌تر مناطق و کم‌عمق بودن خاک، پایداری اکولوژیکی محیط را کاهش داده و فرسایش خاک و کوچک شدن قطعات زمین نیز در منطقه محدود کننده است.

توجه به کاستی‌ها و موانعی که بازدارنده‌ی روند توسعه یا حداقل به تأخیر اندازنده‌ی آن هستند، از ضروریات هرگونه برنامه‌ریزی و در واقع پیش‌نیاز اصلی پیشرفت است که در شناسایی و برطرف کردن آن‌ها نباید درنگ کرد. بخش مرکزی شهرستان اصفهان که از نظر جنبه‌های گوناگون صنعتی، تجاری، علمی، هنری، مذهبی، زمینه‌های گردشگری و... قوی، نمونه و غالباً در سطح کشور سرآمد است، در عین حال با مشکلات متعددی روبه‌رو و حتی درگیر است که در این مقاله ابعاد طبیعی آن‌ها را شناسایی، علت‌یابی و تحلیل می‌کنیم.

روش تحقیق در مقاله، با توجه به عنوان و واقعیت‌های منطقه، توصیفی تحلیلی بوده و گردآوری اطلاعات نیز ترکیبی است از روش‌های اسنادی (کتابخانه‌ای) و میدانی (مصاحبه و مشاهده) که با مستندات دقیق تجزیه و تحلیل و نتیجه‌گیری شده است.

۱. موقعیت

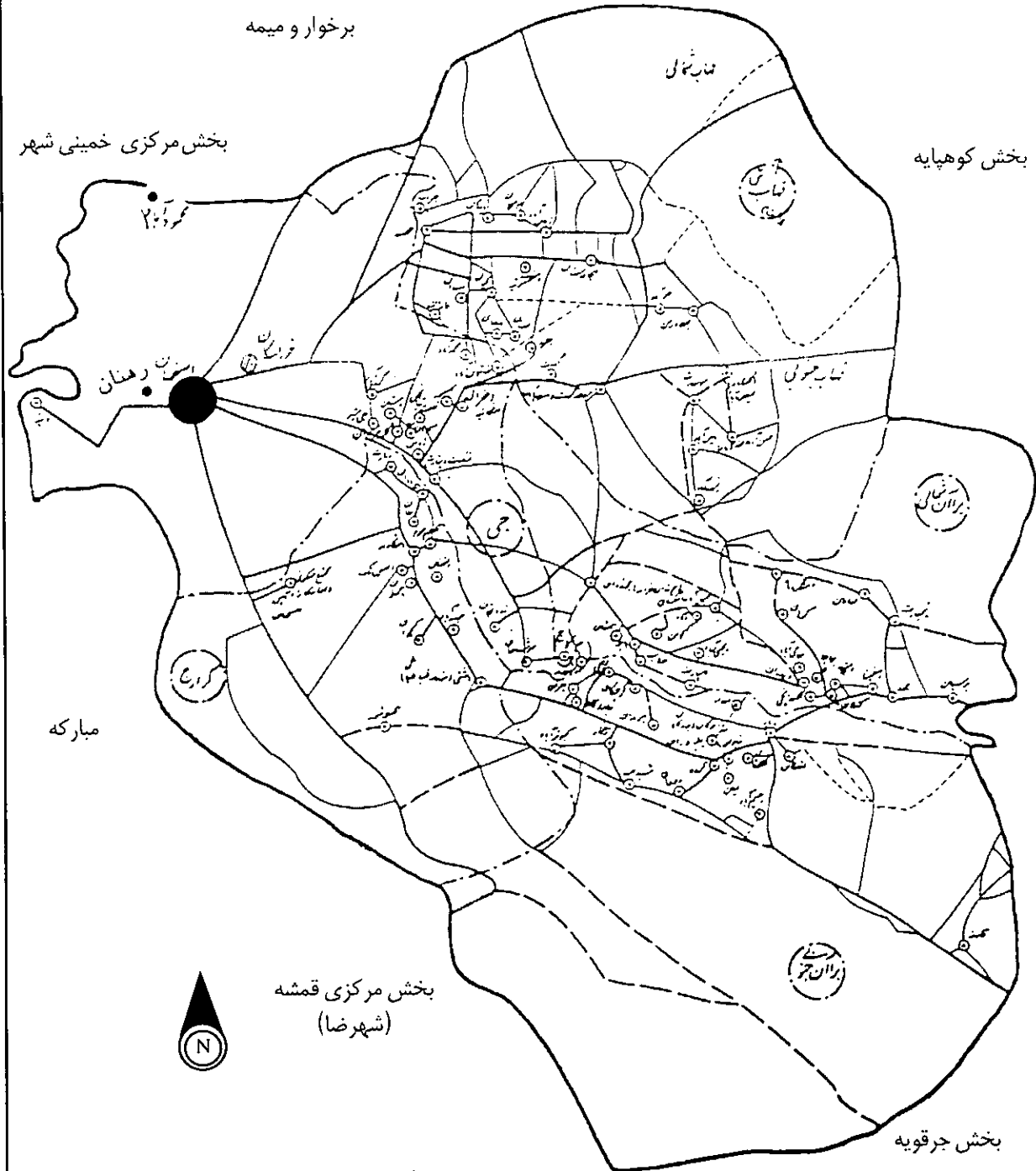
بخش مرکزی شهرستان اصفهان، به مساحت ۱۷۵۰ کیلومتر مربع و جمعیت بیش از ۱/۵۰۰/۰۰۰ نفر (نقشه‌ی ۱) در خشکی محصور بوده، اراضی آن دسترسی مستقیم به آب کافی و دریا ندارد و از رطوبت، طراوت، دسترسی‌ها، امکانات تغذیه‌ای و نیز چشم‌اندازهای مربوطه محروم است.

کوه‌های غربی اصفهان نیز مانع رسیدن ابرهای باران زا به منطقه‌اند و بیابان‌های شرقی عاملی برای خشکی، گرمی، پخش شدن گرد و غبار و دیگر آثار و تهدیدات، مخصوصاً پشروی کویر هستند.

نقشه ی ۱. بخش مرکزی شهرستان اصفهان از استان اصفهان-۱۳۸۰

محدوده ی مطالعاتی

مقیاس تقریبی
کیلومتر
۰ ۲ ۴ ۶ ۸ ۱۰

۴. پوشش گیاهی

منطقه‌ی اصفهان از نظر پوشش گیاهی جزو مناطق فقیر است و صرف نظر از حوضه‌ی زاینده رود، بقیه‌ی منطقه به واسطه‌ی آب و هوای خشک و نیمه بیابانی، دارای پوشش گیاهی ناچیزی است. اصولاً مرکز ایران روی کمربند بیابانی آفریقا-آسیا قرار دارد و از باران و رطوبت کمی برخوردار است. فلات داخلی ایران که اصفهان نیز جزو آن است و با بارندگی کم، درجه‌ی حرارت متوسط ۱۶ درجه و حدود ۱۶۰۰ متر ارتفاع، به عنوان منطقه‌ی بیابانی و نیمه بیابانی شناخته می‌شود که دارای زمستان‌های سرد و تابستان‌های گرم است و از این نظر، ناحیه‌ی خشک به شمار می‌رود. تبخیر زیادی نیز مانع ایجاد جنگل می‌شود. هر قدر از شهر اصفهان به شرق و جنوب شرقی پیش رویم، از رطوبت هوا کاسته و گیاهان، کم دوام و از انواع استپ مناطق خشک می‌شوند.

۵. کمبود آب

به دلیل خشکی و کم بارانی، مسأله‌ی کمبود آب از قدیم الایام برای منطقه‌ی اصفهان مطرح بوده است. به طوری که در عصر مأمون عباسی (۱۹۸-۲۱۸ ق) مهم‌ترین مشکل اصفهان را کم آبی دانسته‌اند. (اصفهانی، ۱۳۶۷، ص ۱۷۹). دکتر شفقی در مورد شهر اصفهان می‌نویسد: «این شهر نه تنها بزرگ‌ترین شهر خشک و بیابانی ایران، بلکه یکی از بزرگ‌ترین شهرهای خشک و کم باران دنیا به حساب می‌آید» (شفقی، ۱۳۸۰، ش ۶۰).

به طور کلی، ایران با معدل بارش سالیانه حدود ۳۰۰ میلی‌متر (یعنی یک سوم بارش متوسط جهانی) کشوری کم آب و باران است. منطقه‌ی اصفهان با داشتن کمی بیش از ۱۰۰ میلی‌متر بارندگی (یک سوم معدل بارندگی ایران)، منطقه‌ی خشک و نیمه خشک محسوب می‌شود. بنابراین، خشکی و کم بارانی و مسأله‌ی آب در مناطق مرکزی ایران و اصفهان، پدیده‌ای اصلی و دائمی است و مسأله‌ی تأمین آب برای شرب، صنعت، کشاورزی و غیره از هر نظر اولویت دارد. در سال ۱۳۷۹، میزان بارندگی در شهر اصفهان فقط حدود ۷/۴۰ میلی‌متر بود (آمار نامه‌ی استان اصفهان، ۱۳۷۹، ص ۹). و رودخانه‌ی زاینده رود که آب را از نقاط دیگر به اصفهان خشک می‌رساند، در این سال و سال بعد کاملاً خشک و به قول عامه، زنده رود به مرده رود تبدیل شده بود. امروزه عمق چاه‌ها در شهر تا ۱۷۰ متر نیز پائین رفته است و هنوز

آب کافی ندارند. آبرفسور اهلرس می‌گوید: «در ایران مرکزی، نه زمین بلکه آب عامل تعیین کننده... به شمار می‌رود. (اهلرس، ۱۳۸۰، ص ۸۹). عوارض کم آبی مخصوصاً در سال‌های اخیر که با کم تر شدن بارش و گسترش صنعت و شهرنشینی ملموس تر شده، مشکلاتی را مطرح کرده‌اند که مواردی از آن‌ها به قرار زیر هستند:

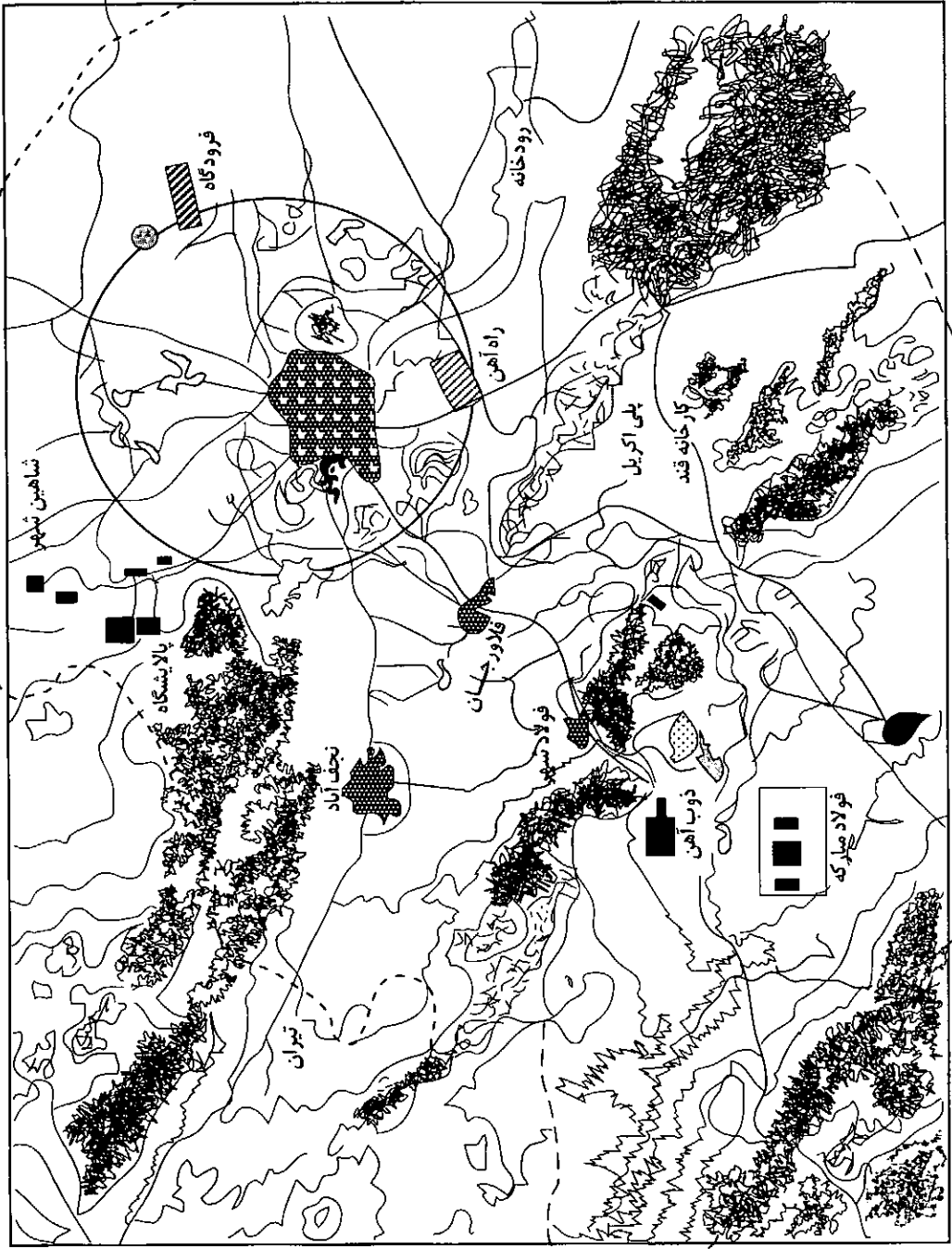
- گسترش حالت بیابانی و خطر هجوم کویر، مخصوصاً از ناحیه‌ی شرق و شمال شرقی اصفهان.
- خشکیدن مجدد زاینده رود می‌رفت تا حیات و حرکت را از منطقه بزاید.

- خطر شکست و ریزش پایه‌ی پله‌های تاریخی و نیز ترک خوردن و افتادن کاشی‌ها و سنگ‌های بناهای تاریخی.
- بوکی، زردی و خشکیدن بسیاری از درختان کهن و زیبای کنار مادی‌ها، نهرها و باغ‌شهرهای اصفهان و حومه.
- استمرار خشکی که اتلاف بسیاری موجودات آبی و پرندگان، حتی خاک زیان را باعث شده است و بسیاری ذخایر ژنتیکی حیوانی و گیاهی منطقه در آستانه‌ی نابودی قرار گرفته‌اند یا با کاهش جدی روبه‌رو شده‌اند.

- مهاجرت بسیاری از روستاییان و کشاورزان مخصوصاً در پائین دست رودخانه و شرق منطقه (مانند برآن شمالی و جنوبی) و هجوم به شهر و اشتغال به فعالیت‌های کاذب و حاشیه‌ای.
- علت‌های عمده‌ی تشدید خشکی و کمبود آب در حوزه‌ی زاینده رود را می‌توان موارد زیر دانست:

۱. کم تر شدن بارندگی.
۲. شهرسازی‌های گسترده و تغییرات کاربری زمین‌های خوب زراعی به مسکونی و خدماتی. به عبارت دیگر، ساخت و ساز در زمین‌های کشاورزی و زیر کشت بردن زمین‌های نامساعد که آب زیادی طلب می‌کنند.
۳. ایجاد و گسترش صنایع سبک و سنگین پر مصرف آب در منطقه.
۴. مصرف بی‌رویه‌ی آب و عدم بهره‌وری صحیح از آن، مخصوصاً مصرف بالا در خانه‌های شهری که علاوه بر شرب، شست‌وشو و بهداشت، برای آبیاری باغچه، شستن حیاط و اتومبیل و نیز کولرهای آبی (با هدردهی زیاد) استفاده می‌شود.
۵. آبدهی فضای سبز و پارک‌های شهر، مخصوصاً چمن و گل‌های متنوع که آبیاری مستمر می‌طلبند و کارگران در آبیاری و

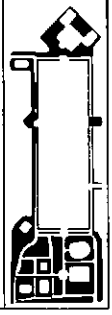

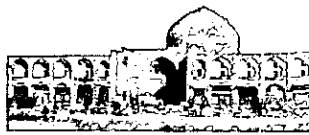
راهنمای نقشه

	محدوده ی حوزه نفوذ قوی شهر اصفهان
	خطوط هم ارتفاع
	ارتباطات اصلی (آبگرفته)
	خط راه آهن
	نقاط شهری
	نقاط جمعیتی کمتر از ۵۰۰ نفر
	تأسیسات و تجهیزات شهری
	مراکز صنعتی

نقشه ی شماره ۲

سازمان، سکون و شهرسازی استان اصفهان
عنوان طرح : طرح جامع خوراسگان
عنوان نقشه : موقعیت شهر خوراسگان در منطقه اصفهان
مقیاس : تاریخ : ۱۳۷۳
مهندسین مشاور نقش جهان پارس

پساب کارخانه‌های ذوب آهن، بافناز، ریسایف، زهره، پلی‌اکریل، صنایع پشم، کلر سازی، تجارت، سیمین، نشاسته سازی و بسیاری کشتارگاه‌های مرغ (مانند قاسمی و عباس فرد)، نیروگاه اسلام آباد و نیز بعضی کارگاه‌ها در اطراف مادی‌ها و زاینده رود و همچنین مواردی فاضلاب‌های خانگی و غیره مستقیماً وارد رودخانه می‌شوند. دکتر پورمقدس (۱۳۸۰) توضیح می‌دهد: «توسعه‌ی صنعتی اجتناب ناپذیر است، ولی نباید به قیمت آلودگی محیط که زندگی نسل حاضر و آینده را به مخاطره اندازد، پیش برود. چه بسا در اثر بی‌توجهی‌ها، آثار مخرب فناوری بیش از فواید آن باشد. اینک در اصفهان آلاینده‌های شهری و روستایی و صنعتی، آب خوب اصفهان را به آب آلوده و مضر تبدیل می‌کند و آلودگی صنایع منطقه بیش از توان زاینده رود هستند. رودخانه‌ی زاینده رود توانایی خود پالایی این همه فشار و بار صنعتی را ندارد، مخصوصاً که از پل چوبی به این طرف، پیر است و استعداد خود پالایی ندارد. هرچه BOD (مواد آلی) کم‌تر باشد، شرایط آب بهتر است و هر چه اندازه‌ی آن بیش‌تر باشد، برای جذب و تکثیر میکروبیوم آمادگی زیادتری دارد. این وضعیت در شهر کرد ۱، در اصفهان ۵ (وضعیت مشکوک) و بعد از شهر اصفهان به ۱۰ (خطرناک) می‌رسد. خطر بعدی این است که متأسفانه این آلودگی‌ها قابل انتقال هستند؛ از آب به خاک از خاک به هوا و از هوا به سایر اشیا.»

۲-۶. آلودگی هوا

کمی‌رطوبت، شدت تابش خورشید و آفتابی بودن بیش‌تر ایام سال، تبخیر و تعرق زیاد و کمی بارندگی، هوای اصفهان را خشک و مخصوصاً در سال‌های اخیر آلوده‌تر کرده و مشکلات بیش‌تری پیش آورده است. بخش مرکزی شهرستان اصفهان دربردارنده‌ی سه پدیده‌ی مهم جغرافیایی است که منشأ آلودگی‌ها، مخصوصاً آلودگی هوا شده‌اند و عبارتند از:

۱. جمعیت انبوه و تراکم، به طوری که در محدوده‌ای به وسعت حدود ۱۷۰۰ کیلومتر مربع، نزدیک به دو میلیون جمعیت مشغول کار، زندگی و رفت و آمد هستند و تراکم آن‌ها به بیش از هزار نفر می‌رسد. تراکم‌های زیستی و اقتصادی به حدود دو برابر آن و در مناطق و مراکز مثل شهر اصفهان حتی به حدود پنج هزار نفر در کیلومتر مربع نیز می‌رسد. این جمعیت انبوه در محل سکونت و کار، از وسایل گرمایشی و سرمایشی نیز استفاده و در موارد زیادی سوء استفاده می‌کنند و موجب تشدید مشکل می‌شوند.
۲. وسایل نقلیه‌ی موتورسیکلت‌های اعم از شخصی، عمومی، وانت بار، کامیون، اتوبوس، مینی‌بوس، موتورسیکلت و نیز لکوموتیوهای راه آهن، هواپیماها و مخصوصاً پرواز و تمرین هر روزه‌ی هلوکوپترها، همه در آلودگی هوا و ایجاد آلودگی‌های صوتی و روانی تأثیر گذارند.
۳. تمرکز شدید صنایع سبک و سنگین در منطقه، از جمله: نیروگاه‌ها، پتروشیمی و پلی‌اکریل، صنایع گسترده‌ی نظامی، داروسازی

حتی شست و شوی محوطه و پیاده‌روهای پارک‌ها (آن‌هم در روز با تبخیر زیاد) اسراف می‌کنند.

۶. گسترش کشت‌های آب‌بر، مثل برنج و سبزیجات که با محیط اقلیمی و آبی اصفهان انطباق زیادی ندارند.

۷. حفر چاه‌های زیاد که باعث تخلیه‌ی آب‌های زیرزمینی شده‌اند.

۸. افزایش جمعیت بیش از ظرفیت اکولوژیکی منطقه که میزان سرانه‌ی آب را کاهش و مصرف آن را افزایش داده است.

همه‌ی این موارد، باعث بهره‌گیری و استفاده‌ی حداکثر از توان ضعیف آبی منطقه شده و سیستم حیاتی آن را به مخاطره انداخته است.

یکی از متخصصان می‌گوید: «در شرایط کنونی، علم ثابت کرده است که اگر از هر سیستمی حداکثر بهره برداری شود، پایداری آن سیستم کاهش می‌یابد و خسارات غیر قابل جبرانی به آن وارد خواهد شد» (بصری، ۱۳۸۰، ص ۳).

ضمناً، معایب فنی شبکه و افزایش اتلاف آب از این بابت هم مهم است که در این گزارش آمده است، میزان آب فروخته شده نسبت به آب ورودی به شبکه، در سال ۱۳۸۰، معادل ۷۳ درصد است. هدف مطلوب این شاخص، ۸۵ درصد، یعنی ۱۵ درصد تلفات شبکه می‌باشد. علت افزایش تلفات شبکه، فرسودگی، اشکالات و معایب فنی مربوط به شبکه است (سیمای اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی...، ۱۳۸۱، ص ۱۸-۱۳).

توجه به موارد زیر می‌تواند به تخفیف بحران، تعادل اکولوژیک و عادی سازی مسأله بینجامد:

- تغییر نوع و الگوهای کشت

- خودداری از توسعه‌ی صنایع پر مصرف آب

- استفاده از پساب‌های کشاورزی و صنعتی

- به کارگیری سیستم‌های آبیاری مدرن و تحت فشار

- تسریع انتقال بیش‌تر آب (مخصوصاً از طریق تونل سوم کوه‌رنگ

و چشمه‌ی لنگان)

- ترویج فرهنگ مصرف بهینه

- و...

۶. آلودگی

۱-۶ آلودگی آب

با وجود کمی آب در منطقه، به راحتی این مایه‌ی حیات آلوده و مشکل‌افزا می‌شود، مخصوصاً پساب‌های صنعتی، فاضلاب‌های شهری و خانگی و نیز پساب‌های آغشته به املاح و ترکیبات شیمیایی (حاصل از مصرف کودهای شیمیایی، آفت‌کش‌ها و غیره) از منابع آلوده کننده‌ی آب و خاک بخش مرکزی هستند. «پساب بسیاری کارخانجات صنعتی، مخصوصاً در شهر اصفهان و حومه، مستقیماً یا توسط کانال به رودخانه وارد می‌شوند.» (جغرافیای استان اصفهان، ۱۳۷۹، ص ۵۵).

۶-۳. زباله

زباله‌ها که یکی از مشکلات عمده‌ی شهرها هستند، به چند دسته‌ی اصلی تقسیم می‌شوند: زباله‌های شهری و خانگی، زباله‌های صنعتی و زباله‌های خطرناک (بیمارستانی و هسته‌ای). مواد تشکیل دهنده‌ی زباله‌های شهری که حجم بیش‌تر زباله‌ها را تشکیل می‌دهند، عبارتند از: ضایعات غذایی، زباله‌ی آشغال شامل مواد قابل و غیر قابل اشتعال، ضایعات ساختمانی، سیمان، شیشه، پلاستیک و غیره که در شهر اصفهان بخش اول و دوم در کارخانه‌ی کمپوست و بخش سوم در قسمت جنوب شرقی شهر (گردنه‌ی زینل) دفع و دفن می‌شود. چند پیشنهاد زیر می‌تواند در حل مشکل زباله مؤثر باشد:

- با توجه به نیاز بخش کشاورزی به مواد آلی، از هرگونه منبعی برای تأمین مواد آلی خاک می‌توان استفاده کرد و به دلیل غنی بودن زباله‌های خانگی از مواد آلی، مهم‌ترین شیوه‌ی دفع زباله تبدیل آن به کود آلی (کمپوست) است.

- طراحی و ساخت کارخانه‌های کمپوست، بر مبنای ترکیبات خاص زباله‌های موجود انجام گیرد. در این رابطه کارخانه کمپوست شهرداری اصفهان نمونه‌ی موفق بوده است.

- مصرف‌کنندگان کودهای آلی و سایر فرآورده‌های کارخانجات بازیافت اصفهان، مورد تشویق و حمایت قرار گیرند.

- به طریق علمی و عمومی، فرهنگ بازیافت و تفکیک زباله و طبقه‌بندی آن، حتی استفاده از بسیاری مواد ظاهرآزائد و زباله، ولی واقعاً مفید و به دردخور، آموزش و تعمیم داده شود؛ چرا که وضعیت افزایش زباله‌های شهری، مخصوصاً انواع پلاستیک‌های کیسه‌ای و نیز ظروف شیشه، پلاستیکی و نوشابه‌ای غیر قابل تجزیه، و دفن غیر بهداشتی و حتی بهداشتی آن‌ها و هر نوع زباله‌ی دیگر، نه راه حل، بلکه نوعی تشدید مخاطرات و انتقال آلودگی به خاک، هوا و مخصوصاً آب‌های محدود زیرزمینی است.

۶-۴. نخاله

نخاله‌های ساختمانی، شامل ضایعات و تولیدات معمولاً نامفید ساختمانی هستند که هنگام ساخت و ساز، تخریب یا نوسازی به وجود می‌آیند. به طور کلی، اضافه‌های ساخت و سازهای ساختمانی می‌توانند گچ، پاره‌آجر، ماسه، فلز، شیشه، مواد آلی و غیره باشند. وجود این ضایعات حتی در موقع ساختمان‌سازی و مخلوط شدن آن‌ها با ملات معمولی می‌تواند، به ساختمان خساراتی را وارد کند. مثلاً نخاله‌های گچی، پس از انبساط در اثر رطوبت و افزایش حجم، باعث تخریب و به اصطلاح تاب برداشتن ساختمان و مصالح می‌شوند.

مشکل دیگر نخاله‌ها سنگینی، حجم عموماً زیاد، مشکل و پرهزینه بودن جمع‌آوری و دفع و تخلیه‌ی یا دفن آن‌ها، چه در مناطق پرت و بیابانی و چه در مناطق مسکونی است که بدتر از همه، در مزرعه‌های

(فارابی)، کارخانجات نساجی (داخل شهر) و لوازم خانگی، سنگبری‌ها، آجرپزی‌ها، کارگاه‌های گوناگون و همچنین، قرارگیری بعضی صنایع مثل نیروگاه، سیمان و حتی کارخانجات ذوب آهن در مسیر بادهای غالب (غربی) به شهر اصفهان و حومه، سکونتگاه‌ها را آلوده کرده است و در مواقع بسیاری، اصفهان دومین شهر بزرگ آلوده‌ی کشور و در مقطعی به دلایل موقعیت و ساختار و توپوگرافی و عدم تهویه‌ی طبیعی، آلوده‌تر از شهر تهران می‌شود (نقشه‌ی ۲).

تردد هزاران خودرو که بسیاری از آن‌ها دارای عیب فنی و سوخت ناقص هستند، جمعیت انبوه، سوخت‌های خانگی و کارگاهی، واحدهای صنعتی آلوده‌ساز و غیره، هر روز هزاران تن مواد آلاینده و سمی وارد هوا (و آب و خاک) می‌کنند. این آلاینده‌ها به قدری تأثیر گذارند که در اکثر ایام سال، غلظت آن‌ها از حد مجاز بالاتر است.

بیش‌ترین تأثیر سوء از آن وسایل نقلیه‌ی بنزین سوز دارای سرب است. بی‌حرکتی هوا، کمی بارش، خشکی جو و مخصوصاً وقوع پدیده‌ی اینورژن (و ارونگی هوا) بر شدت آلودگی می‌افزاید.

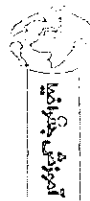
شهر اصفهان برای رخداد پدیده‌ی اینورژن بسیار مستعد است. طی دو سال ۱۹۹۸ و ۱۹۹۹، در اندازه‌گیری‌هایی که در ساعات بعدازظهر از مقاطع گوناگون جو به عمل آمد، تعداد ۶۳ مورد اینورژن وجود داشت. البته در سال ۱۹۹۲، ۲۵۶ مورد آن مشاهده شده بود (بلوکی، ۱۳۷۹، ص ۱۵۳).

آلودگی‌ها مخصوصاً آلودگی هوا، علاوه بر انسان بر جانوران و گیاهان (محصولات کشاورزی و باغی و فضای سبز) و نیز ساختمان‌ها و یادمان‌های تاریخی اثرات مخربی وارد کرده‌اند.

مدیر کل حفاظت محیط زیست استان اصفهان می‌گوید: «افزایش آلاینده‌های زیست محیطی در هوای شهر اصفهان، بناها و آثار تاریخی این خطه را در معرض آسیب قرار داده است. هوای اصفهان بیش از حد استاندارد آلوده است.»

وی در کنار عوامل انسانی (جمعیت، صنایع، وسایل نقلیه‌ی موتور و...)، هوای خشک و کم‌باران، مجاورت با مناطق کویری و وارونگی دما در فصل سرد را از عوامل طبیعی پایداری و پالایش نشدن هوای اصفهان اعلام کرده، و طرح توسعه‌ی نیروگاه شهید منتظری را نیز خلاف قانون و آلوده‌کننده دانسته است. (روزنامه‌ی اولیای اصفهان، ۱۳۷۸).

مکان‌گزینی سنگبری‌ها که در شمال اصفهان مستقر هستند، به دلیل آلوده‌کنندگی شدید آب، خاک و هوا، ایجاد غبار سنگین، لجن غلیظ و سر و صدا، باید با دقت و تأمل بیش‌تری انجام می‌شود. اینک نیز پیشنهاد می‌شود، برای جابه‌جایی مناسب آن‌ها، برنامه‌ریزی و اقدام شود. برای مثال، این سنگبری‌ها موجودیت روستای سرسبز حسین‌آباد گار را کلاً از بین برده‌اند و روستای زیبا و باغواره‌ی امین‌آباد را نیز در معرض خطر جدیدی قرار داده‌ند.

کشاورزی، صدمات جبران ناپذیری را (مخصوصاً با انسداد منافذ خاک و مشکلات تنفس زمین) برای محیط زیست فراهم می کند.

همچنین، برخی نخاله ها (مثل شیشه، لاک، سیمان، آهک، سنگ) و برخی مواد پویلیکا و پلاستیک (غیر قابل برگشت) برای چرخه ی طبیعت مشکلات بیش تری به وجود می آورند. در این رابطه چند پیشنهاد زیر می تواند تأثیر گذار باشد:

- پیدا کردن روش هایی که هنگام قالب گیری، ساخت و ساز، و برش و نصب، ضایعات کم تری ایجاد کنند.

- تخریب بناهای فرسوده و به اصطلاح کلنگی با دقت بیش تر و به کارگیری ابزار دستی و مکانیکی خاص تا از خرد شدن سنگ، آجر، شیشه و مخلوط شدن آن ها حتی المقدور جلوگیری شود.

- تفکیک و جداسازی نخاله ها به مواد فرسوده و غیر قابل استفاده و مفید و قابل استفاده، و تلاش در ترمیم و به کارگیری درست و مجدد آن ها.

- بهره گیری از آوار (بازمانده ی سازه های خشت و گلی) در کشاورزی و تقویت خاک.

- استفاده از سنگ، آجر و بلوک های شکسته و بقایای آهک و سیمان... در کارهایی مثل جاده سازی.

- جمع آوری سریع و صحیح، و حمل سایر موارد به فضاهای مناسب و دور از دسترس بیابانی و تخلیه ی آن ها.

فاصله ی محل دفن از نزدیک ترین شهرک مسکونی باید طوری باشد که مشکلات جاری شدن شیرابه، ایجاد بوی نامطبوع در مجاورت مناطق مسکونی، احتمال آتش سوزی و پراکندگی اشیای سبک و کیسه های پلاستیکی در اطراف محل دفن کم تر به وجود آید (طرح جامع مدیریت...، ۱۳۸۱، ص ۷۱).

۷. حوادث غیرمترقبه

هر چند بخش مرکزی شهرستان اصفهان به دلیل موقعیت و استقرار خاص آن مستقیماً و مشخصاً در معرض خطراتی مثل زلزله، سیل، رانش و حتی توفان و صاعقه نیست، ولی امکان وقوع زلزله و رخدادهای سیل، توفان و غیره را نباید فراموش کرد، چرا که هر لحظه احتمال وقوع آن می رود؛ مخصوصاً که گذشته از گسل های اصلی قم، زفره و طرق (در شمال و شمال شرقی منطقه)، گسل های کلاه قاضی در جنوب اصفهان و رباط سلطان در شمال آن نیز تهدید کننده اند. بنابراین، در راستای اطمینان و پایداری ساختار منابع، تأسیسات، ساختمان ها، جاده ها، آبراه ها و نیز مکان یابی درست کارخانجات صنعتی، ضرورت دارد، پیش بینی های لازم برای پیشگیری از آسیب های اجتماعی انجام پذیرد. ضمناً با توجه به کمی پوشش گیاهی در منطقه می توان توجه داد که سیلاب نیز خطر بالقوه ای است که شهر اصفهان، پل ها، تأسیسات و روستاهای پائین دست و نیز محلاتی مثل شهرک کارگاهی امیرکبیر در شمال و مخصوصاً

سپاهان شهر در جنوب را تهدید می کند.

جمع بندی و نتیجه گیری

بخش مرکزی شهرستان اصفهان با وجود تعادل نسبی در مشخصه های طبیعی و انسانی و در برداشتن زمینه های مثبت رشد و توسعه، با موانع و محدودیت های خاصی به ویژه در زمینه های کم آبی و خشکی (بحران آب)، تهدیدهای کویر و مخصوصاً انواع آلودگی ها روبه روست که ضرورت دارد، با رعایت صرفه جویی و بهره وری صحیح از آب، توجه به حساسیت های اکولوژیکی و زیست محیطی، حفظ منابع و نیز مکان گزینی های صحیح و توقف توسعه ی صنایع، این تهدیدات را جدی گرفت و بازدارندگی های آن ها را محدود کرد. بنابراین، شناخت همزمان توانمندی ها و بازدارنده ها، و تنظیم و اجرای برنامه ریزی های دقیق و واقعگرایانه ی منطقه ای و محلی، و استفاده ی صحیح و بهینه از منابع، تنها راهی است که ما را در راستای نیل به توسعه ی پایدار یاری می دهد.

زیرنویس

۱. مطالعات میدانی نگارنده.
۲. مشاهدات نگارنده و مصاحبه با اهالی. مثلاً یکی از اهالی امین آباد اظهار داشت، ۸۰ درصد اهالی این روستا به دلیل کمی زمین در بخش های غیر کشاورزی (صنعتی، کارگاهی و ساختمانی) مشغول کارگری هستند و جمعاً ۲۰ هکتار زمین در اختیار دارند. یا یکی از ساکنان سابق حسین آباد گاری اظهار داشت؛ تمام زمین های این روستا زیر ساخت کارگاه های سنگبری شده اند. روستاهای دهنو و عاشق آباد نیز مانند سمسور، در محاصره ی صنایع، خانه ها و راه ها، دارای کشاورزی محدود و مخاطره انگیزی هستند.
۳. مطالعات میدانی نگارنده در شهرک کارگاهی امیرکبیر اصفهان، میدان میوه و تره بار شهرداری اصفهان، روستای سمسور و...

منابع

۱. اصفهانی، حمزه بن حسن. تاریخ پیامبران و شاهان. ترجمه ی جعفر شعار. بنیاد فرهنگی ایران. تهران. ۱۳۶۷.
۲. شفتی، سیروس. «تحلیل فضای کالبدی بازار اصفهان». فصلنامه ی تحقیقات جغرافیایی. شماره ۶۰. ۱۳۸۰.
۳. آمارنامه ی استان اصفهان-۱۳۷۹. مرکز مدیریت و برنامه ریزی استان اصفهان. اصفهان. ۱۳۸۰.
۴. اهلرس، اکارت. ایران شهر روستا عشایر. ترجمه ی عباس سعیدی. انتشارات منشی تهران. ۱۳۸۰.
۵. بصیری، مهدی. «مصاحبه با استاد». نشریه ی پیام سبز. اصفهان. بهار ۱۳۸۰.
۶. سیمای اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی استان اصفهان. سازمان مدیریت و برنامه ریزی استان اصفهان. ۱۳۸۱.
۷. جغرافیای استان اصفهان. آموزش و پرورش استان اصفهان. ۱۳۷۹.
۸. مصاحبه با دکتر پور مقدس و نیز خلاصه ی سخنرانی نامبرده در دومین همایش اصفهان و توسعه، ۱۳۸۰/۴/۱۴.
۹. بلوکی، میترا. مطالعه و بررسی آلودگی هوای شهر اصفهان. پایان نامه ی کارشناسی ارشد جغرافیا دانشگاه اصفهان. ۱۳۷۹.
۱۰. روزنامه ی اولیای اصفهان، ۱۳۷۸/۱۰/۱۶.
۱۱. طرح جامع مدیریت مواد زاید شهری. شهرداری شیراز. ۱۳۸۱.

تحول اقتصادی شهرها

و اثرات آن بر کیفیت استفاده از زمین شهری

(نمونه‌ی موردی شهر درجه)

ابراهیم براتی^۰
دکتر جمال محمدی^{۰۰}

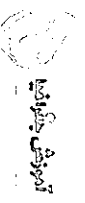

فزاینده‌ی کالبدی فیزیکی شهرها در تمام دنیا، خصوصاً شهرهای کشورهای جهان سوم، به صورت مسأله‌ی بسیار مهمی مطرح است. صاحب‌نظران و متخصصان مسائل شهری بر این عقیده هستند که وسعت و جمعیت شهرهای کشورهای جهان سوم در مدت کوتاهی دو برابر شده است (مولازاده، ۱۳۷۹، ص ۴۴). این نه تنها بر اقتصاد شهر، بلکه بر چگونگی استفاده از زمین شهری اثر مستقیم دارد.

تغییرات حاصل شده در فعالیت‌های اقتصادی مردم شهر «درجه» از اقتصاد مبتنی بر کشاورزی به سمت فعالیت‌های خدماتی، اثر مستقیم بر چگونگی استفاده از زمین‌های این شهر داشته است، به صورتی که رشد کاربری‌های مسکونی و تجاری در این شهر از رشد سایر کاربری‌ها بیش تر بوده است. در این مقاله به بررسی وضعیت اقتصادی شهر از طریق مدل‌های متفاوت می‌پردازیم و اثرات تغییرات حاصل از فعالیت‌های اقتصادی را بر نحوه‌ی استفاده از اراضی شهر مورد مطالعه قرار می‌دهیم.

چکیده

یکی از علوم پایه‌ی برنامه‌ریزی فضایی، علم جغرافیاست که در دو شاخه‌ی اصلی «جغرافیای طبیعی» و «جغرافیای انسانی» به شرح و تحلیل پدیده‌های طبیعی و انسانی از بعد مکان می‌پردازد و در واقع شناخت فضایی را تسهیل می‌بخشد و زمینه‌ساز برنامه‌ریزی فضایی می‌شود (خانی، ۱۳۷۱، ص ۳). مسأله‌ی زمین در شهرها و توجه به تغییرات اقتصادی و اجتماعی و رشد

طبقه بندی، جزو خاک های قهوه ای هستند. این خاک ها در شرایط آب و هوایی نسبتاً خشک تکامل یافته اند و مواد اولیه ی تشکیل دهنده ی آن ها مواد رسوبی است. خاک مجاور رودخانه ی زاینده رود، به علت وجود سنگریزه و شن بیش تر، سبک تر است. رودخانه ی زاینده رود از مرکز این شهر عبور می کند و با خود آبدانی و برکت به همراه می آورد. از لحاظ توپوگرافی، عارضه ی خاصی در شهر وجود ندارد و اراضی منطقه بدون عارضه ی مهم هستند. منطقه دشت مسطحی است که شیب آن زیر یک درصد است. بر اساس نقشه ی مقدماتی سیل در ایران، شهر درجه با خطر نسبی متوسط مواجه است و به خاطر قرار گیری در کنار زاینده رود، به دلیل این که دامنه ی وسیعی برای جمع شدن آب و جاری شدن ناگهانی در منطقه وجود ندارد، در معرض سیل شدید نیست. آب و هوای این شهر بر اساس تقسیمات آب و هوایی کوپن، بیابانی، خشک و سرد است. آب زاینده رود منبع اساسی آب زراعتی منطقه به شمار می آید. کیفیت آب زاینده رود در فصل های متفاوت سال و بر حسب سال در نوسان است (براتی، ۱۳۸۱، ص ۴۱-۳۴).

وضعیت اقتصادی و فعالیت های شغلی در یک شهر، علاوه بر این که با نقش و کارکرد شهر پیوندی تنگاتنگ دارد، با ساختارهای جمعیتی آن، از جمله سن، جنس و ماهیت کار عرضه شده به آن جمعیت در رابطه است. هدف اصلی مطالعات اقتصادی، آگاهی از ترکیب اقتصاد، ارزیابی حیات اقتصادی و پیش بینی وضعیت آینده ی اقتصاد محل است تا از این طریق بتوان، چگونگی رشد و توسعه ی منطقه را پیش بینی کرد و تبلور فضایی کالبدی آن را در شکل مناسب به تجسم درآورد (بحرینی، ۱۳۷۷، ص ۱۴۷). در نتیجه، سرنوشت هر شهری با نوع، میزان و چگونگی فعالیت های تولیدی و درآمدی آن معلوم و اثرات آن بر سایر ساختارهای شهری مشخص می شود.

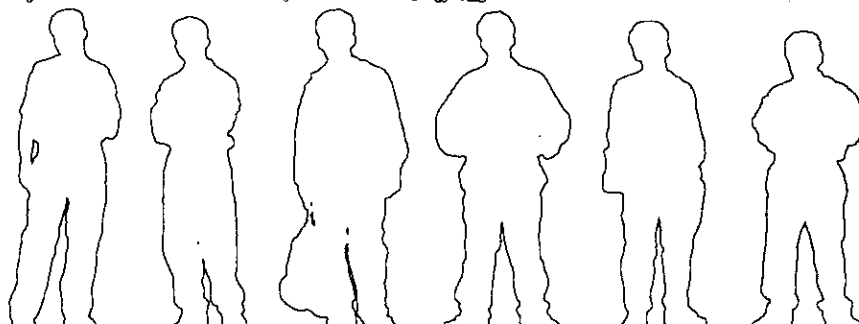
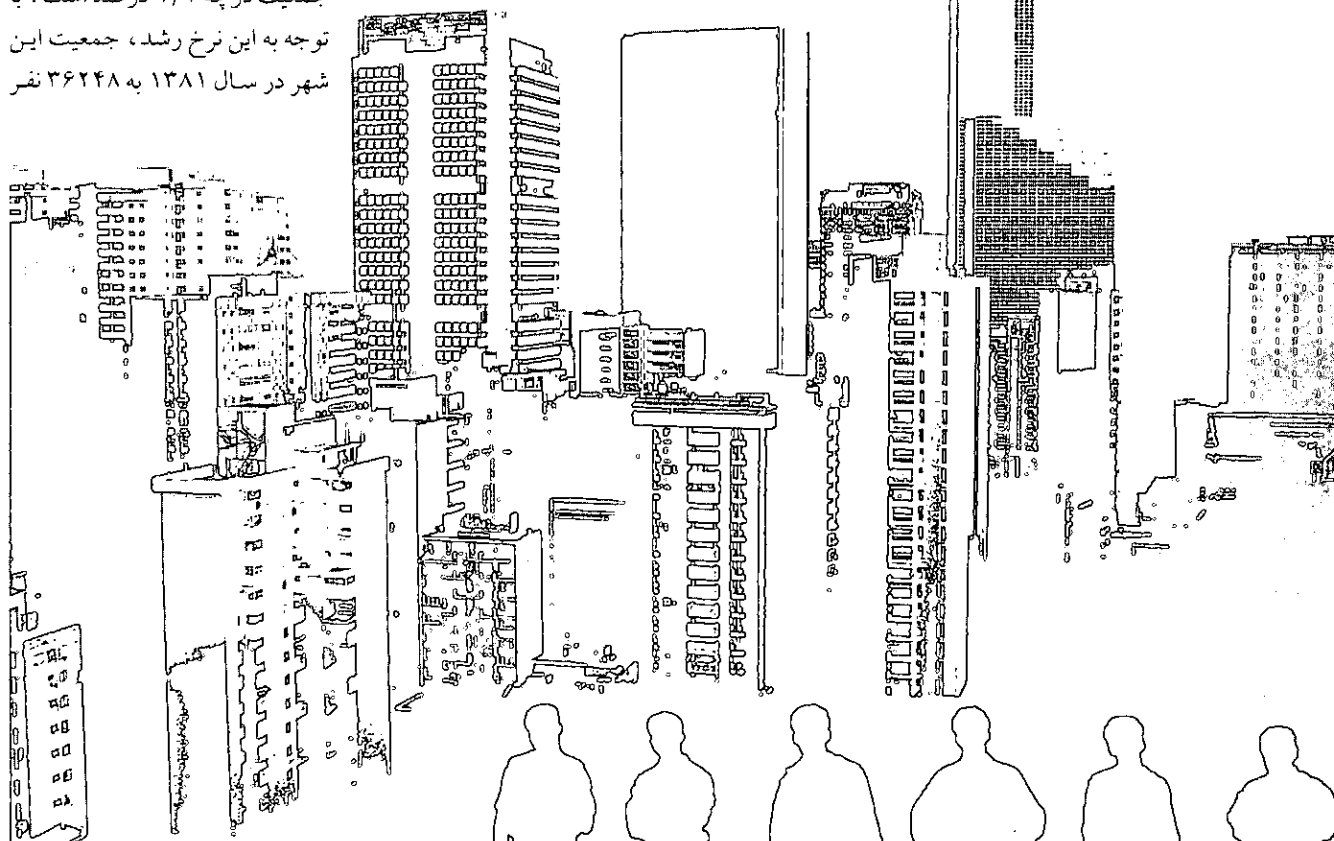
ساختار اکولوژیک شهر درجه

الف) ساختار طبیعی

شهر درجه یکی از مراکز شهری شهرستان خمینی شهر است که در ۱۲ کیلومتری جنوب غربی شهر اصفهان قرار دارد. این شهر در $26^{\circ} 32'$ عرض و $51^{\circ} 33'$ طول جغرافیایی در ارتفاع ۱۶۰۰ متری از سطح آب های آزاد قرار دارد. خاک های شهر درجه در

ب) ساختار انسانی

شهر درجه در سرشماری سال ۱۳۷۵ دارای ۷۷۲۰ خانوار و ۳۳۳۴۷ نفر جمعیت بوده است. این در حالی است که جمعیت شهر در سال ۱۳۶۵ معادل ۲۸۲۱۱ نفر بوده است. بنابراین، نرخ رشد جمعیت درجه $1/7$ درصد است. با توجه به این نرخ رشد، جمعیت این شهر در سال ۱۳۸۱ به ۳۶۲۴۸ نفر

جدول ۱. ترکیب بخش های اقتصادی شهر درجه (۷۵-۱۳۵۵)

۱۳۷۵		۱۳۶۵		۱۳۵۵		جمعیت سال	فعالیت
درصد	جمعیت	درصد	جمعیت	درصد	جمعیت		
۲۱/۱۲	۱۶۶۱	۲۹/۳	۱۴۸۵	۴۲/۴	۱۲۴۴		بخش کشاورزی
۳۷/۳۸	۲۹۳۹	۳۰/۷	۱۹۰۸	۲۴/۲	۱۰۹۲		بخش صنعت
۴۱/۵	۳۷۶۳	۴۵/۴	۲۸۲۲	۲۳/۲	۷۳۵		بخش خدمات
۱۰۰	۷۸۶۳	۱۰۰	۶۲۱۵	۱۰۰	۳۱۷۱		جمع

مأخذ: مرکز آمار ایران، سرشماری های عمومی نفوس و مسکن، سال های ۷۵-۱۳۵۵.

جدول ۲. سطوح انواع کاربری ها و میزان تحقق آن ها در شهر درجه

موازنه ی سطوح (درصد)	سطوح کاربری ها در سال ۱۳۸۱ (بر حسب هکتار)	سطوح کاربری ها در سال ۱۳۷۲ (بر حسب هکتار)	نوع کاربری
۷۰/۱	۲۱۷/۴	۱۴۷/۳	مسکونی
۱/۸	۴/۱	۲/۳	آموزشی
۰/۱	۳/۴	۳/۳	بهداشتی و درمانی
۰/۱	۴/۶	۴/۵	اداری
۰/۲	۳/۸	۳/۶	فرهنگی و مذهبی
۷/۷	۱۸/۴	۱۰/۷	تجاری
۰/۷	۶/۲	۵/۵	انبار و کارگاه
۰	۰/۷	۰/۷	روزشی
۸/۲	۱۲/۲	۴	فضای سبز
۵/۲	۴۳	۳۷/۸	شبکه ی ارتباطی

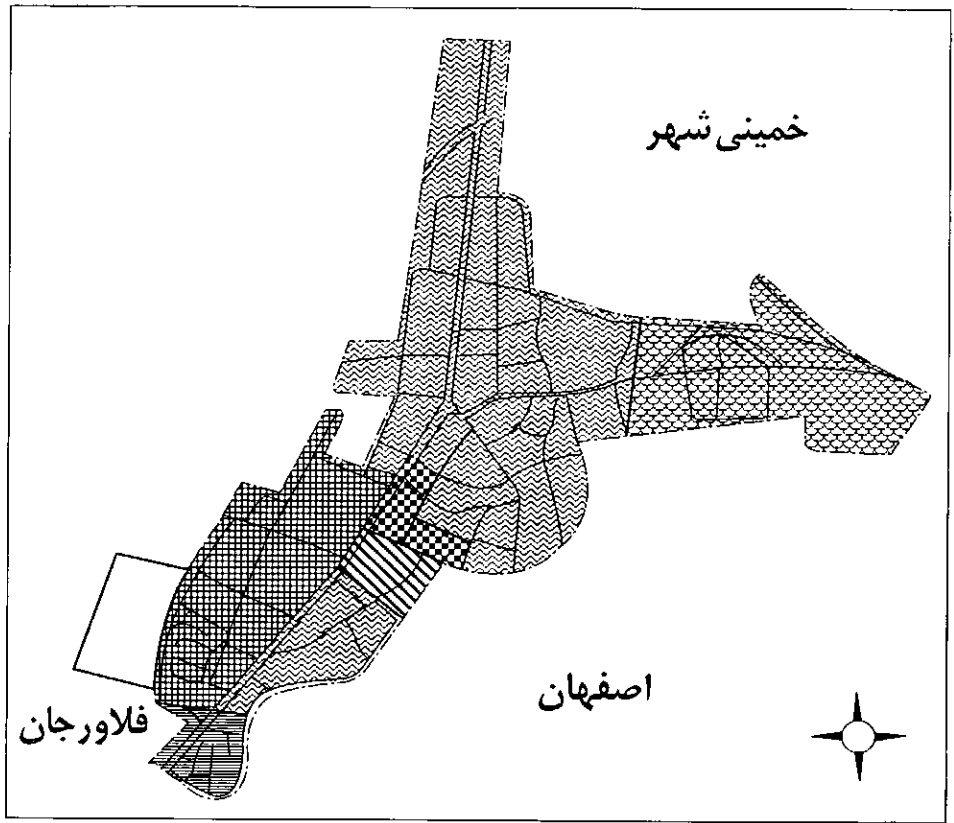
جدول ۳. تغییرات بخش های اقتصادی شهرستان خمینی شهر و شهر درجه در فاصله سال های (۷۵-۱۳۶۵)
با در نظر گرفتن تحولات کیفی بخش های گوناگون اقتصادی

شاغلان در شهرستان خمینی شهر			شاغلان در شهر درجه			فعالیت
درصد	۱۳۷۵	۱۳۶۵	درصد	۱۳۷۵	۱۳۶۵	
۷۹/۵	۵۳۴۱	۶۷۱۷	۱۱۱/۸	۱۶۶۰	۱۴۸۵	کشاورزی
۱۱۹/۸	۲۸۶۹۴	۲۳۹۴۶	۱۵۳/۵	۲۹۳۰	۱۹۰۸	صنعت
۱۰۸	۲۴۰۵۱	۲۲۲۶۲	۱۱۵/۹	۳۲۷۳	۲۸۲۲	خدمات
۱۰۹/۷	۵۸۰۸۶	۵۲۹۲۵	۱۲۶/۵	۷۸۶۳	۶۲۱۵	جمع

راهنما

	هسته‌ی اصلی شهر
	روستای درب امامزاده (۵۵-۱۳۱۵)
	روستای جزین (۵۵-۱۳۴۵)
	روستای دینان (۱۳۵۵)
	روستای ولاشان (۱۳۵۵)
	روستای اسلام‌آباد (۱۳۶۱)
	روستای فردان (۱۳۷۲)
	محدوده‌ی قانونی
	محدوده‌ی روستاها

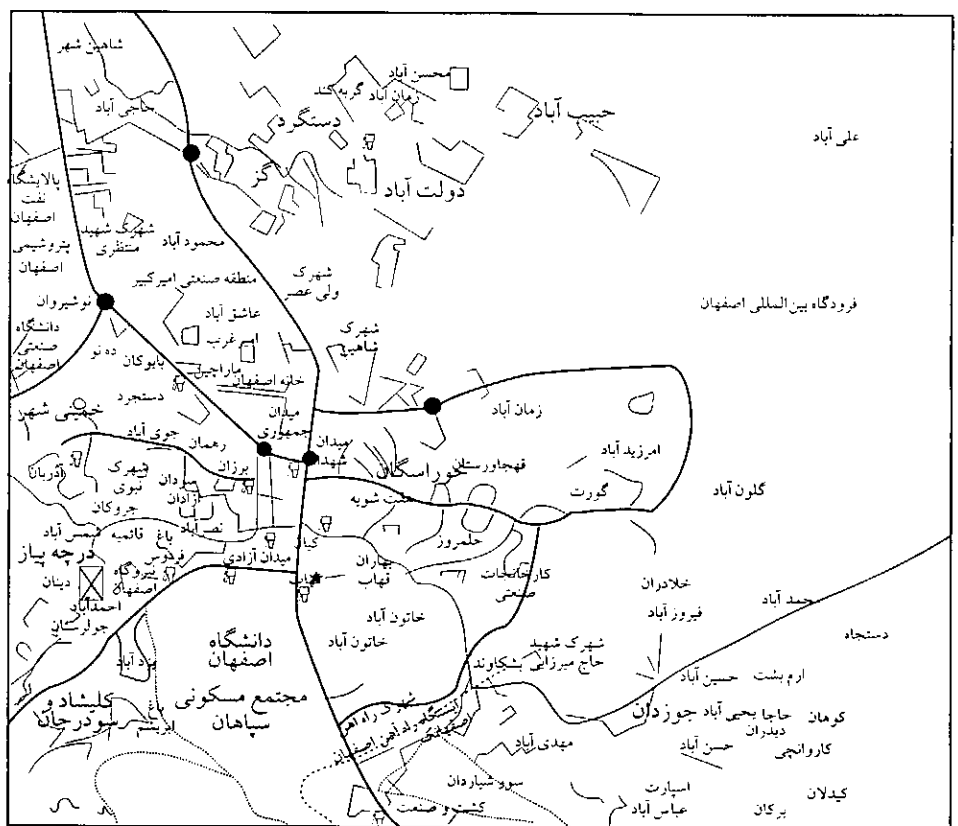
موضوع: تفسیرات محدوده‌ی قانونی شهر بر اثر ادغام روستاهای اطراف
نقشه‌ی شماره: ۱
ترسیم: ابراهیم براتی
مقیاس: ۱:۳۰۰۰۰

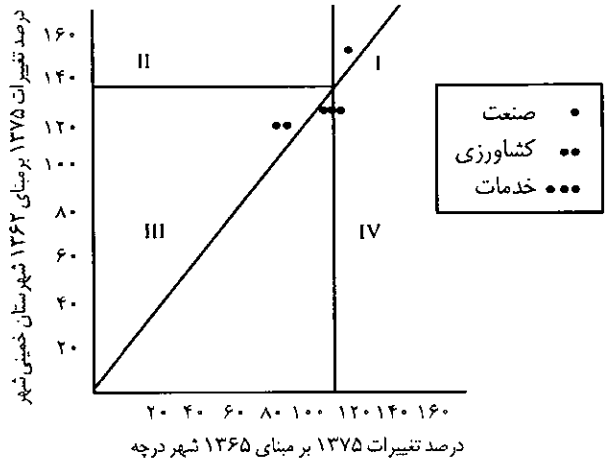
راهنما

	مراکز صنعتی
	سایر نقاط
	اتوبان
	راه اصلی
	راه فرعی

موضوع: موقعیت جغرافیایی شهر درجه نسبت به اصفهان
نقشه‌ی شماره: ۲
ترسیم: ابراهیم براتی
مقیاس: ۱:۵۰۰۰۰

نمودار ۱. بررسی وضعیت اقتصادی بر اساس نمودار ایزارد

جدول ۴. ضریب مکانی (L.I.Q) بخش های گوناگون اقتصادی شهر درجه

کشاورزی	صنعت	خدمات
۲/۳	۰/۷۶	۱
اقتصاد پایه ای	اقتصاد غیر پایه ای	خودکفا

رسیده است. جمعیت شهر درجه جوان است، به طوری که ۳۶/۲ درصد از جمعیت آن در گروه سنی ۰-۱۴ سال قرار دارد. طی سال های ۱۳۴۵-۷۲ روستاهای درب امامزاده جزین، جزین، دینان، اسلام آباد و فودان در محدوده ی قانونی این شهر ادغام شده اند که نه تنها باعث افزایش بعد فیزیکی شهر شده، بلکه رشد جمعیت شهر را با نوسانات متفاوتی مواجه کرده است (نقشه ی ۱).

با وجود قرار داشتن درجه در کنار شهر اصفهان، مهاجرپذیری آن بسیار پائین بوده است و ۹۶ درصد ساکنان این شهر متولد خود شهر هستند. از کل جمعیت شهر درجه، ۲۶۴۱۸ نفر در سنین ۱۰ سال و بیش تر قرار دارند. بنابراین، ضریب فعالیت شهر ۷۹/۲ درصد است. از این تعداد، ۳۱/۱ درصد فعال اقتصادی و ۶۸/۹ درصد غیر فعال هستند.

همان طور که در جدول ۱ مشاهده می شود، در سال ۱۳۷۵ کم ترین درصد شاغلان این شهر در بخش کشاورزی (۲۱/۱ درصد) و بیش ترین درصد آن ها در بخش خدمات (۴۱/۵ درصد) مشغول بوده اند. بخش صنعت نیز ۳۷/۴ درصد شاغلان را به خود اختصاص داده است. تغییر روند اشتغال در درجه از سال ۱۳۵۵ به سمت مشاغل خدماتی، به لحاظ موقعیت جغرافیایی این شهر، تغییر چگونگی استفاده از اراضی شهر را در جهت رشد کاربری های خاصی به همراه داشته است.

همان طور که در جدول ۲ مشاهده می شود، تغییر فعالیت اقتصادی به سمت فعالیت های خدماتی، اثر مستقیم بر کیفیت استفاده از زمین های شهر، و گرایش به سمت کاربری های مسکونی و تجاری داشته است و این کاربری ها بیش ترین درصد رشد را به خود اختصاص داده اند. در عوض، اراضی کشاورزی شهر از ۵۰۴ هکتار در سال ۱۳۷۲ به ۴۱۵ هکتار در سال ۱۳۸۱ کاهش یافته اند.

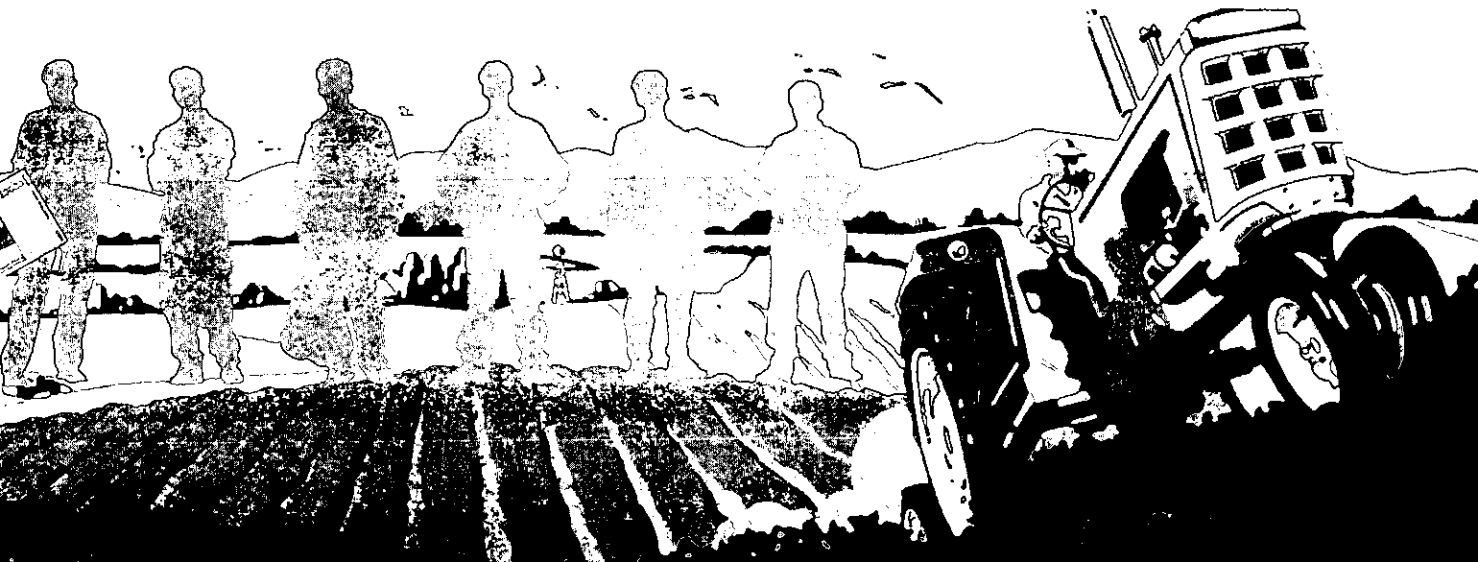
بررسی وضعیت اقتصادی شهر

در این قسمت، وضعیت تحولات شهر را از طریق مدل های ایزارد و ضریب مکانی مورد مطالعه قرار می دهیم.

الف) روش تحلیل موقعیت اقتصادی

از اوایل قرن حاضر، برای توسعه و طبقه بندی فعالیت های اقتصادی روش هایی ارائه شده اند که در این زمینه، نظریه ی والتر ایزارد، دانشمند آمریکایی حائز اهمیت است. روش او نشان می دهد، بخش عمده به چه صورتی است؛ مثلاً در یک واحد زمانی، بخش کشاورزی نسبت به صنعت چه موقعیتی پیدا کرده است. این روش همچنین رشد بخش های اقتصادی در یک ناحیه یا یک کشور را بررسی می کند. مراحل طبقه بندی مدل ایزارد از این قرار است:

۱. تعیین فاکتورها (انتخاب یک منطقه ی کوچک تر با یک منطقه ی بزرگ تر)
۲. دوره ی زمانی یا محدوده ی زمانی (حداقل یک دوره ی ۱۰ ساله)
۳. آمار اشتغال در طول یک دهه به تفکیک گروه های عمده ی فعالیت
۴. توزیع و درصد جمعیت شاغل نسبت به مشاغل دیگر

۵. تنظیم جدول های مطالعاتی

۶. رسم نمودار ایزارد

۷. پیاده کردن مشخصات جدول روی نمودار که شامل ۳ مرحله

است:

الف) پیاده کردن نقطه ی قطر^۱. به این منظور، رقم کل جمعیت شاغل مورد نیاز است.

ب) ترسیم خط قطر و مسیر آن^۲

ج) مکان یابی تک تک فعالیت های اقتصادی در خانه های چهارگانه که برای این کار از درصدها استفاده می کنیم (مستوفی الممالکی، ۱۳۷۸، ص ۲۴).

بخش خدمات در مقیاس شهرستان، ۱/۷ درصد از متوسط رشد اقتصادی فاصله دارد، در حالی که رشد بخش خدمات در شهر درجه، ۱۰/۶ درصد از متوسط رشد اقتصادی فاصله دارد. بنابراین، در ربع اول و زیر خط قطر قرار گرفته است.

زاویه ی B که حدود ۵۵ درجه است، نشان می دهد که طی سال های ۷۵-۱۳۶۵ متوسط رشد اقتصادی شهر درجه بیش تر از متوسط رشد اقتصادی شهرستان خمینی شهر بوده و ۱۶/۸ درصد از رشد اقتصادی شهرستان بالاتر است. در مجموع می توان گفت:

۱. رشد اقتصادی شهر درجه در مقایسه با رشد اقتصادی شهرستان خمینی شهر بالاتر است.

۲. بخش صنعت در شهر درجه و سطح شهرستان نسبت به سایر بخش های اقتصادی رشد بیش تری داشته است.

۳. بخش کشاورزی در هر دو سطح شهر درجه و شهرستان خمینی شهر دارای رشد منفی بوده و این رشد منفی در شهرستان خمینی شهر بسیار چشمگیرتر است.

ب) روش ضریب مکانی

این روش برای شناسایی بخش پایه در مناطق گوناگون به کار می رود و مبتنی بر یکی از معروفترین نظریه های رشد اقتصادی پایه ای است. در این نظریه، تأکید خاص بر تفکیک فعالیت های پایه ای است و سایر فعالیت ها به عنوان فعالیت های غیر پایه ای تلقی می شوند. در واقع، کل اشتغال در یک منطقه برابر اشتغال پایه و اشتغال غیر پایه است که فرمول آن به صورت زیر ارائه می شود (زیاری، ۱۳۷۸، ص ۱۷۶):

که در این فرمول:

T: کل درآمد یا کل اشتغال

S: درآمد یا اشتغال بخش غیر پایه ای اقتصادی^۳

B: درآمد اشتغال در بخش پایه ای^۴

مدل L.Q یا ضریب مکانی، از رابطه ی زیر به دست می آید:

اشتغال در بخش A در منطقه z

کل اشتغال در منطقه A

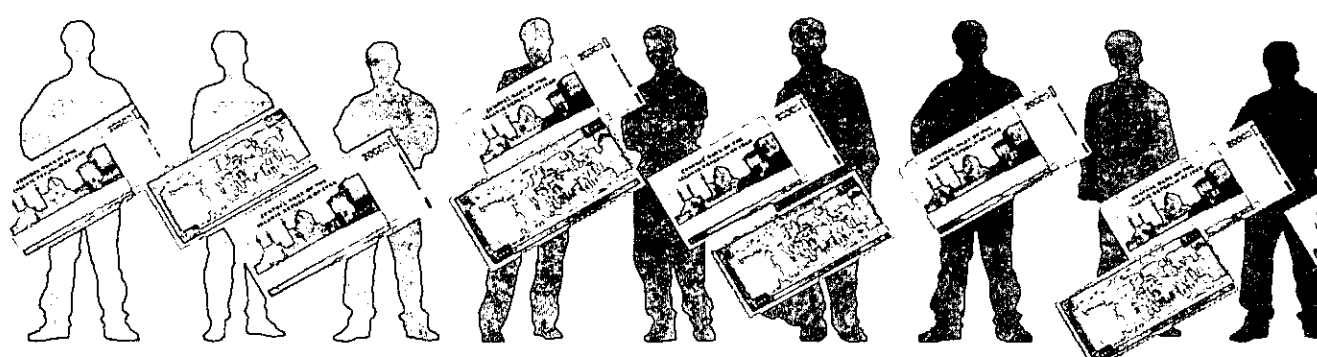
L.Q =

اشتغال در بخش A در شهرستان

در مدل ایزارد، با مقایسه های طولی و عرضی در دوره های زمانی متفاوت، بین منطقه و زیر منطقه و یا بین شهرستان و استان، وضعیت اقتصادی ناحیه تشریح شده است. (مؤمنی، ۱۳۷۷، ص ۱۳۸). در نمودار، تمام بخش هایی که در ربع اول (I) قرار گرفته اند، هم در شهر و هم در شهرستان رشد اقتصادی بیش تر از متوسط داشته اند. تمام بخش هایی که در ربع دوم (II) قرار گرفته اند، در شهر رشدی بیش تر از متوسط و در شهرستان رشدی کم تر از تمام بخش هایی که در ربع سوم (III) قرار دارند، در شهر و در شهرستان رشد کم تر از متوسط دارند. و تمام بخش هایی که در ربع چهارم (IV) قرار دارند، در شهر رشد کم تر از متوسط و در شهرستان رشد بیش تر از متوسط دارند.

بر اساس آمار جدول (۳) و نمودار ایزارد، بخش کشاورزی در سطح شهرستان و نیز در سطح شهر درجه، رشدی کم تر از متوسط اقتصادی منطقه داشته است. لیکن در سطح شهرستان خمینی شهر، بخش کشاورزی ۳۰/۲ درصد از متوسط رشد اقتصادی فاصله داشته، در حالی که در سطح شهر درجه این اختلاف تنها ۱۴/۷ درصد است. بنابراین، بخش کشاورزی در ربع سوم و بالای خط قطر قرار گرفته است.

بخش صنعت در سطح شهر درجه، رشدی فراتر از متوسط رشد اقتصادی شهرستان داشته است (۲۷ درصد) و در سطح شهرستان ۱۰/۱ درصد از متوسط رشد اقتصادی بالاتر است. بنابراین، این بخش در ربع اول و بالای خط قطر قرار گرفته است.

اگر $L.Q=1$ باشد، منطقه خودکفاست.

اگر $L.Q>1$ باشد، منطقه صادر کننده کالا و خدمات است (پایه ای).

اگر $L.Q<1$ باشد، منطقه وارد کننده است (غیر پایه ای).

با استفاده از این مدل، شهر درجه و فعالیت های سه گانه ی اقتصادی آن را معادل منطقه ی ل و شهرستان خمینی شهر را به عنوان سطح کلان و بزرگ تر در نظر می گیریم و وضعیت اقتصادی پایه ای شهر مورد مطالعه را به دست می آوریم.

از آن جا که یکی از راه های تحلیل مسائل جغرافیایی، دسته بندی^۶ و مقایسه^۷ است، با استفاده از مدل ضریب مکانی، فعالیت های اقتصادی شهر مورد مطالعه را از لحاظ فعالیت های پایه ای و غیر پایه ای دسته بندی کرده ایم. بخش کشاورزی شهر در مقایسه با سطح شهرستان، از اقتصاد پایه ای و صادراتی برخوردار است. در بخش خدمات، خودکفایی وجود دارد و در بخش صنعت، شهر درجه در مقایسه با شهرستان خمینی، اقتصاد غیر پایه ای دارد. همان طور که مشاهده شد، درجه با این که در حوزه ی نفوذ مستقیم متروپل منطقه ای، یعنی شهر اصفهان قرار گرفته است و سمت و سوی فعالیت های اقتصادی این شهر از دهه ی ۶۵، از فعالیت های کشاورزی به سمت فعالیت های خدماتی، تغییر جهت پیدا کرده است، ولی هنوز بخش کشاورزی در این شهر اقتصاد پایه ای دارد که نشان می دهد، با وجود این که پتانسیل های اقتصادی شهر باعث از بین رفتن بسیاری از زمین های کشاورزی شهر شده است.

جمع بندی و نتیجه گیری

اگر با کمی تأمل و تعمق بیش تر به گذشته ی سکونتگاه های ایران زمین بنگریم، این نکته مشخص می شود که سکونتگاه های اولیه از همان ابتدا دارای نظام برنامه ریزی خاصی بوده اند. بقایای سکونتگاه های ادوار متفاوت بیانگر آن است که استفاده از زمین با هدف های خاصی صورت می پذیرفته است؛ یا به دلیل شرایط طبقاتی و اجتماعی، و یا به دلیل تفکر خاصی که به نحوی به دنبال توزیع کاربری های گوناگون بوده است (هاشمی، ۱۳۶۸، ص ۷۷). درجه از جمله شهرهای اصفهان است که از سابقه ی طولانی شهری برخوردار نیست. با این حال، قرار گرفتن آن در منطقه ی شهری اصفهان، مجاورت آن با مرکز بزرگ صنعتی و اقتصادی، اثر مستقیم بر فاکتورهای اقتصادی این شهر داشته است.

تغییر فعالیت های این شهر از سمت فعالیت های گروه اول به سمت فعالیت های خدماتی و صنعتی، بدون شک بر چگونگی استفاده از اراضی شهر اثر داشته است؛ به نحوی که بیش ترین درصد

افزایش کاربری های این شهر به سمت کاربری هایی است که با مشاغل خدماتی ارتباط مستقیم دارند. کاهش اراضی شهر، از ۵۰۴ هکتار در سال ۱۳۷۲ به ۴۱۵ هکتار در سال ۱۳۸۱، مؤید آن است که زمین های درجه به صورت بی برنامه به کام آن دسته از فعالیت های اقتصادی می رود که به هیچ وجه با پتانسیل های اقتصادی محلی سنخیت ندارد.

هر چند فعالیت های کشاورزی هنوز در این شهر دارای اقتصاد پایه ای است، لیکن روند تغییرات اقتصادی باعث شده، شهر در جهتی بدون برنامه ی صحیح و علمی رشد داشته باشد. گسترش سطوح مسکونی در میان اراضی کشاورزی در این شهر، با توجه به زمین های مرغوب کشاورزی، زنگ خطری برای درجه و بسیاری از شهرهای مشابه است. عمق بحران زمانی مشخص می شود که این نکته ی مهم را در نظر بگیریم که زمین یکی از منابع محدود و با ارزش برای شهرهاست و در نتیجه، ضرورت برنامه ریزی در زمینه ی کیفیت استفاده از زمین شهری، امری غیر قابل اجتناب است.

زیرنویس
* کارشناس ارشد جغرافیا و برنامه ریزی شهری و دبیر دبیرستان های شهرستان خمینی شهر.
** عضو هیئت علمی گروه جغرافیایی دانشگاه اصفهان

1. Diemeter-point
2. Dimeter-Line
3. non basic Economy
4. Basic Economy
5. Location Quotient
6. clasification
7. comparitive

منابع

۱. بحرینی، سیدحسین. فرایند طراحی شهری و دانشگاه تهران. چاپ اول. ۱۳۷۷.
۲. براتی، ابراهیم. «تحلیلی بر برنامه ریزی کاربری اراضی شهر درجه»، رساله ی کارشناسی ارشد. دانشگاه اصفهان. ۱۳۸۱.
۳. خانی، فزیله، «نگرش فضایی بر برنامه های توسعه اقتصادی و اجتماعی». فصلنامه ی تحقیقات جغرافیایی. سال هفتم. شماره ی ۲۷. ۱۳۷۱.
۴. زیاری، کرامت الله. اصول و روش های برنامه ریزی منطقه ای. دانشگاه یزد. چاپ اول. ۱۳۷۸.
۵. هاشمی، فضل الله. حقوق شهری و قوانین شهرسازی. مرکز مطالعات و تحقیقات شهرسازی و معماری. تهران. ۱۳۶۸.
۶. مؤمنی، مهدی. درآمدی بر اصول و روش های برنامه ریزی ناحیه ای. گویا. چاپ اول. ۱۳۷۷.
۷. مولازاده، سید محمدعلی. «دیدگاه های نظری «چپ» و «راست» در مدیریت زمین های شهری و نتایج عملی آن». فصلنامه ی تحقیقات جغرافیایی. سال شانزدهم. شماره ی ۵۹-۵۸. ۱۳۷۹.
۸. مستوفی الممالکی، رضا. کارشناسی. دانشگاه یزد. ۱۳۷۸.
۹. مرکز آمار ایران، سرشماری های نفوس و مسکن، سال های ۱۳۷۵-۱۳۶۵.

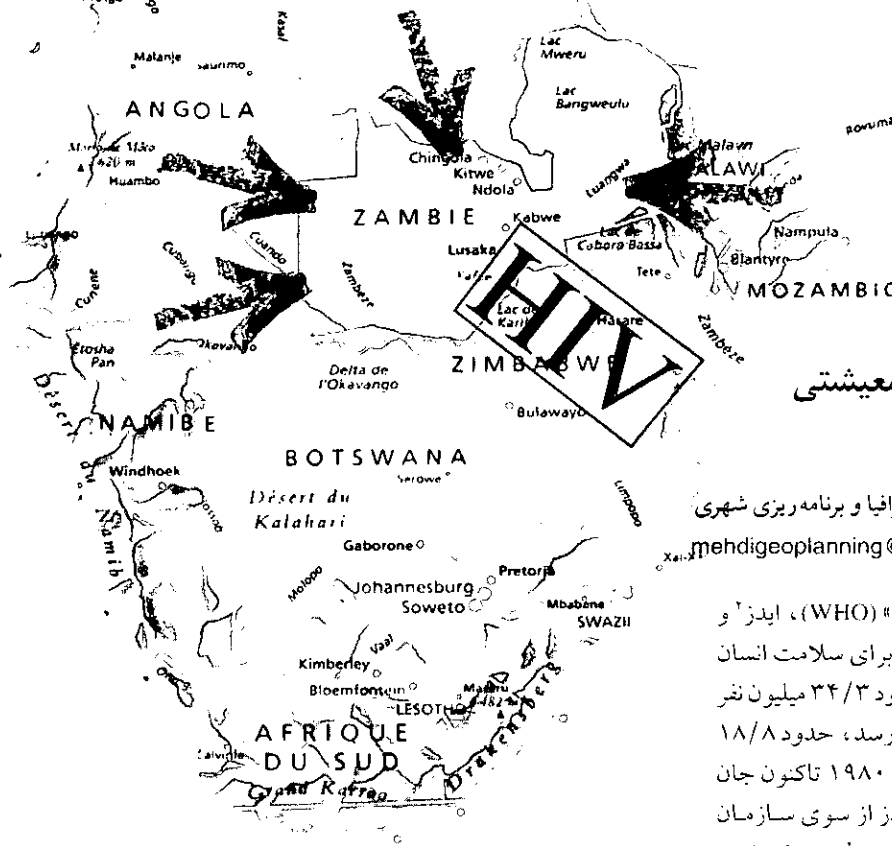
ایدز در زامبیا

با نگاهی به تاثیر ایدز بر زراعت معیشتی

نوشته‌ی: ریچارد بیرن^۱

ترجمه‌ی: مهدی دهقان - کارشناس ارشد جغرافیا و برنامه ریزی شهری

mehdigeoplanning@yahoo.com

جان خود را از دست بدهند.

وقتی فردی به ویروس اچ آی وی آلوده شد، دستگاه دفاعی بدنش به تدریج ضعیف، و راه ورود انواع بیماری‌ها به بدن باز می‌شود. اکثر افراد آلوده به ویروس اچ آی وی در سال‌های اول آلودگی، بیماری ایدز را در خود پرورش می‌دهند. خود اچ آی وی باعث ایجاد بیماری و مرگ و میر مرتبط با ایدز نمی‌شود، بلکه مجموعه‌ای از عفونت‌ها، سرطان‌ها و غده‌ها در فرد آلوده به ویروس اچ آی وی ظاهر می‌شوند. در کشورهای صنعتی، به خاطر پیشرفت در پزشکی، «امید به زندگی» افراد آلوده به ویروس اچ آی وی در حال افزایش است. امید به زندگی برای بیمار مبتلا به ایدز در کشورهای کم‌تر توسعه یافته بسیار کوتاه‌تر و حدود ۶ ماه است.

ایدز در زامبیا

در حال حاضر میزان شیوع اچ آی وی و ایدز در قسمت‌های

روستایی آفریقای مجاور

صحرا به طور اعم، و مناطق

روستایی زامبیا به طور اخص،

بسیار کم‌تر از میزان شیوع آن در

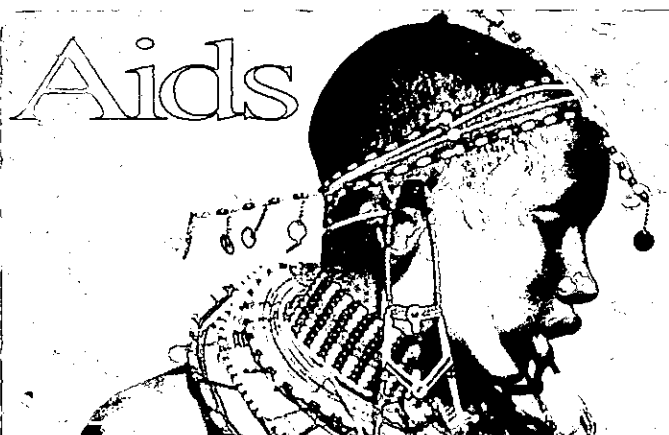
مناطق شهری است.

برآوردهای اخیر نشان

می‌دهند، حدود ۷۷۰ هزار نفر

در زامبیا به ویروس اچ آی وی

آلوده هستند که برابر با ۱۹

تأثیر قرار می‌دهد، در مناطق

آفریقای مجاور صحرا به طور

ویژه‌ای افراد متخصص و ماهر

به آن مبتلا شده‌اند. سازمان

بهداشت جهانی برآورد می‌کند

که تا سال ۲۰۰۵ (این مقاله در

سال ۲۰۰۲ نوشته شده است)،

۸ تا ۲۵ درصد پزشکان شاغل

در این ناحیه، در نتیجه‌ی ایدز

درصد کل جمعیت این کشور است. و نیز برآورد می شود، این آلودگی حدود ۶۳۰ هزار نفر را به بیماری ایدز مبتلا می کند و باعث مرگ حدود ۵۹۰ هزار نفر شود. باید خاطر نشان کرد، در میان بخش کمی از جمعیت که مشغول فعالیت های پرخطری نظیر روسپگری هستند، میزان افراد آلوده به ویروس اچ آی وی ممکن است به ۶۰ درصد برسد. انتقال این ویروس به جمعیت روستایی، به عنوان یک مسأله ای در حال رشد تصور شده است، زیرا با بازگشت کارگران مهاجر یا خویشاوندان آن ها از شهرها به مناطق روستایی، این ویروس نیز حمل می شود. امکان گسترش سریع بیماری ایدز در محدوده ای مناطق روستایی ممکن است پیامدهای ناگواری را در طی چند دهه ای بعدی به همراه داشته باشد.

روشن است که در کشورهای کم تر توسعه یافته نسبت به کشورهای پیشرفته (که دسترسی بیش تری به منابع دارند)، تأثیرات ایدز از لحاظ بهداشتی و اقتصادی خطر بیش تری را برای افراد و جامعه به وجود می آورد. در بلند مدت ممکن است، تأثیر آن بر اقتصاد ملی رفع شود، اما جبران آن از لحاظ تأثیر بر جامعه ممکن نیست. خلاصه، ایدز خطرات اقتصادی آشکاری را به وجود می آورد که از طریق کاهش نیروی کار و افزایش هزینه ها مشخص می شود. مطالعات انجام شده در زیمبابوه نشان داده اند که این تأثیرات ممکن است کاهش ۶۰ درصدی در تولید ذرت و کاهش ۵۰ درصدی در تولید سبزیجات را در پی داشته باشند. رشد اقتصاد ملی در طول یک دوره ای ۲۰ ساله می تواند تا ۲۵ درصد کاهش یابد.

تأثیرات ایدز بر نیروی کار کشاورزی

ایالت جنوبی زامبیا منطقه ای است که شدیداً تحت تأثیر اچ آی وی و ایدز قرار گرفته است. این منطقه به علت بزرگراه لوزاکا-لیوینگستون^۱ که راهی است به سوی زیمبابوه، دارای تعداد زیادی از افراد آلوده به اچ آی وی است. از این گذشته، این منطقه به طور چشمگیری تحت تأثیر سیاست های تجدید ساختار اقتصادی زامبیا، خشکسالی های متوالی، و اخیراً زیست محیطی ناشی از فشار جمعیت قرار گرفته است.

اگرچه این منطقه از قدیم با عنوان «سبد غله ی زامبیا»^۲ معروف بوده است، اما از لحاظ محصولات کشاورزی دارای تنوع زیادی است. از جمله، دارای محصولات غنی پنبه و نیشکر و همچنین تولیدات لبنی است. در این منطقه، مزرعه های بزرگ تجاری، خرده مالکی و کشاورزی سنتی وجود دارند. در محدوده ای مزرعه های

معیشتی خانوارها، کارهای کشاورزی عموماً بین مرد و زن تقسیم می شوند و مردها (به کمک نیروی کار زن ها) به تولید محصولات فروشی^۳ (معمولاً پنبه و ذرت) می پردازند. مقداری از محصولات معیشتی^۴، از جمله ذرت و سبزیجات نظیر پیاز، کلم و بامیه، در باغچه ی خانه ها و به وسیله ی زن ها پرورش داده می شود.

در این منطقه، کشاورزی با مشکلات زیادی همراه است. بهره وری در حد پائین و میزان خطرات و امور غیر قابل پیش بینی بسیار زیاد است. تنها منبعی که کشاورز فقیر عموماً به آن اتکا دارد، یعنی نیروی کار او و خانواده اش، به وسیله ای ایدز با خطر مواجه شده است. صدمات همه جانبه ی بیماری به نیروی کاری که عمدتاً فعال و از لحاظ اقتصادی تولید کننده است، شدیداً تار و پود جامعه ای را که وابسته به زمین است، نابود می کند.

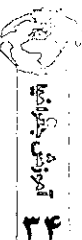
ابتلا به اچ آی وی و ایدز در سال های اولیه، تأثیر زیادی بر توانایی خانواده برای تأمین محصولات فروشی و معیشتی ندارد، اما وقتی که این بیماری پیشرفت کرد، تأثیرات آن آشکارتر می شود. در یک خانواده، بیماری مردان تأثیر بیش تری بر توانایی خانواده در انجام فعالیت های کشاورزی که به زور بازو نیاز دارند (مانند شخم زدن)، می گذارد. معمولاً مردان بیش از یک سوم نیروی کار مورد نیاز مزرعه ها را فراهم می کنند و اکثر فعالیت آنان روی محصولات فروشی متمرکز می شود. علاوه بر این، موقعی که مرد خانواده مریض شود، همسر او مجبور است از او پرستاری کند و این کار به ضرر کارهای خانگی و فعالیت های کشاورزی زن تمام می شود و بر جنبه ی معیشتی مزرعه تأثیر می گذارد. به همین ترتیب، اگر زن هم به ویروس اچ آی وی آلوده شود، توانایی او در انجام وظایفی کاهش می یابد. بیماری زن پیامدهای گسترده ای به همراه دارد، زیرا باغچه ی خانه که زن روی آن کار می کند، تأمین کننده ی اصلی غذای خانواده است.

جانشینی نیروی کار: راهبردی برای سازش

خانواده ممکن است اقدام به جانشینی نیروی کار کند تا به وسیله ی آن، مشکلات خود را کاهش دهد. بدین معنی که فرد دیگری، بعضی از کارها را انجام دهد. به کار گرفتن نیروی جدید به جای فردی که در نتیجه ی ایدز ناتوان شده یا جان خود را از دست داده، ممکن است به طور مستقیم یا غیر مستقیم انجام شود. جایگزینی مستقیم، مستلزم اجیر کردن نیروی کار یا انتقال کودکان از مدرسه به مزرعه برای کار است، در حالی که جایگزینی غیر مستقیم نیروی کار، مبتنی بر افزایش ساعات کار اعضای خانواده است.

در بسیاری از موارد، جایگزینی نیروی کار به وسیله ی زن ها به جای نیروی کار رو به زوال مردان، فقط کمک مختصری فراهم می کند. اکثر خانوارها توانایی اجیر کردن نیروی کار را ندارند. خانواده های دارای مزرعه ی کوچک مایلند، از لحاظ اجتماعی، اقتصادی و تا اندازه ای هم فضایی، به دور از منابع نیروی کار جایگزین باشند. تنها راه ممکن برای چنین خانواده هایی این است که کودکان خود را از مدرسه بیرون بیاورند تا باعث تقویت نیروی کار شوند.

جانشینی نیروی کار به وسیله ی کودکان به جای اعضای مسن

دکتر داریوش مهرشاهی
گروه جغرافیای دانشگاه یزد

از بهار ۱۳۶۴ تا زمستان ۱۳۸۳

چکیده

نخست که با ۵۸ صفحه و ده مقاله یا گزارش آغاز شد و تمامی مقالات به کلیات جغرافیا و مباحث عمومی پرداخته بودند، تا آخرین شماره (شماره ۶۹ در این بررسی) که باز هم ده مقاله و گزارش داشت، اما سه نوشتار آن به مطالعات موردی می پرداخت، هم از لحاظ محتوا و هم از لحاظ ساختار، تفاوت های بارزی در نحوه ی ارائه مقالات دیده می شود.

بررسی تحلیلی و دقیق تمامی این مقالات، کاری گروهی و زمان بر را می طلبد و به همین دلیل، به منظور فراهم آمدن به موقع این نوشتار برای چاپ در ویژه نامه، سعی شده است تحلیلی عمومی با نگاه تقسیم بندی، بر نوشته های ۶۹ شماره ی پیشین آن که تا زمستان ۱۳۸۳ منتشر شده اند، داشته باشم. به ضمیمه، مقایسه ای هم بین مقالات پنج شماره ی نخست و پنج شماره ی اخیر مجله به عمل آمده است.

هدف

هدف از این مقاله، اولاً تقسیم بندی نوع مقالات مجله ی رشد آموزش جغرافیاست، و ثانیاً می خواهیم مقایسه را از نظر ساختار و روش ارائه ی مقالات بین چند شماره ی نخست و چند شماره ی پایانی این مجله داشته باشیم. به این ترتیب، قصد داریم میزان تغییر و پیشرفت را در کار تهیه و نشر این مجله بررسی کنیم.

بیست سال از انتشار نخستین شماره ی مجله ی «رشد آموزش جغرافیا» سپری می شود. در این مدت، این نشریه یار معلمان و دبیران و دانشجویان جغرافیا بوده است و ۷۸۳ مقاله شامل مقالات تألیفی و ترجمه را چاپ کرده است. بدیهی است در طول این بیست سال از نظر نوع مطالب، محتوا و ساختار ارائه ی مقالات، بین شماره های نخستین و شماره های جدید تفاوت یا تفاوت هایی وجود دارد. مقایسه ی بین این دو دوره نشان می دهد که نه تنها بافت نویسندگان مقالات تغییر کرده و قشر جوان علاقه مند به جغرافیا به طور طبیعی جایگزین قشر قدیمی تر شده است، بلکه ساختار و نوع مقالات و روش ارائه ی آن ها نیز دچار تغییرات مثبتی شده است. با وجود این، هنوز هم در روش ارائه ی مطالب، و منابع و مآخذ تفاوت هایی بین مقالات جدید به چشم

می خورد. با توجه به ارزش این مجله برای دانشجویان، معلمان و دبیران، جای تأسف است که این نشریه ی معتبر، جایی در خور توجه در طبقه بندی علمی مجلات مورد قبول وزارت علوم ندارد.

مقدمه

از چاپ نخستین شماره ی نشریه رشد آموزش جغرافیا در بهار ۱۳۶۴ بیست سال می گذرد و در این بیست سال، هفتاد شماره از این نشریه از زیر چاپ بیرون آمده و بیش از ۷۸۰ مقاله منتشر شده است. از شماره ی

ابتدا از شماره‌ی ۶۰ که ویژه‌نامه‌ای است مشتمل بر فهرست تمامی مقالات و نوشته‌های نشریات شماره‌ی یک تا ۵۹، برای بیرون آوردن انواع مقالات استفاده شد. سپس شماره‌های ۶۱ تا ۶۹ جداگانه بررسی شدند تا انواع مقالات و تعداد آن‌ها به دست آید. مقالات دسته‌بندی شدند و برای شماره‌های ۱ تا ۵ و همچنین ۶۵ تا ۶۹ (یعنی پنج نسخه‌ی نخست و پنج نسخه‌ی اخیر) انواع مقالات، تعداد آن‌ها، ساختار مقالات و تعداد منابع و شکل آوردن منابع و مآخذ بررسی و با هم مقایسه گردید.

نحوه‌ی دسته‌بندی مطالب

مقالات و نوشته‌ها در شش گروه: مطالعات موردی، مطالعات عمومی و کلی، جغرافیای ناحیه‌ای و ایران، جغرافیای منطقه‌ای و قاره‌ای، آموزش و برنامه‌ریزی جغرافیا در ایران و جهان و بالاخره موضوعات متفرقه (شامل گزارش کنفرانس‌ها، گزارش مراسم،

گفت‌وگوها، اخبار و پرسش و پاسخ) دسته‌بندی شدند. از سرمقاله‌ها به دلیل تکرار در تمامی نشریات صرف نظر کردیم.

دسته‌بندی مقالات و نوشته‌ها

در ۶۹ شماره‌ی گذشته رشد جغرافیا، در حدود ۷۸۳ مقاله و نوشته به چاپ رسیده است. از این همه، ۳۶۱ مورد، مقالاتی در موضوعات عام و کلی جغرافیایی، از قبیل: تئوری‌ها، تاریخچه‌ی یک موضوع، یا وضعیت جهانی یک مسأله بوده‌اند که ۴۶ درصد کل مقالات را شامل می‌شوند. در رده‌ی دوم، مطالعات موردی بوده‌اند که حدود ۱۳۰ موضوع در رابطه با محلی در ایران یا شهری در جهان بوده و حدود ۱۶/۶ درصد از کل مقالات را شامل می‌شده‌اند. گزارش‌ها و گفت‌وگوها، بخش پرسش و پاسخ، اخبار جغرافیایی و معرفی کتاب‌ها و مقالات جدید داخلی و خارجی که بخش متفرقه‌ی این تحلیل را شامل می‌شده‌اند، ۱۰۵ مورد بوده‌اند که در حدود ۱۳/۴ درصد کل مطالب مجله‌ی رشد آموزش جغرافیا را شامل می‌شده‌اند. موضوعات منطقه‌ای درباره‌ی خاورمیانه، آسیای مرکزی، آفریقا، آمریکا و اروپا یا کشورهای خاص، تحت عنوان آشنایی با کشورهای جهان، ۸۲ مقاله و در حدود ۱۰/۵ درصد کل مقالات را برگرفته‌اند. مطالبی که به موضوع آموزش و برنامه‌ریزی جغرافیا در ایران و جهان پرداخته‌اند، بالغ بر ۶۵ مورد بوده‌اند که ۸/۳ درصد از کل مطالب را شامل می‌شوند، بالاخره، مطالب و مقالات ناحیه‌ای ایران ۴۰ مورد بوده‌اند که ۵ درصد کل مقالات را در برمی‌گرفتند. (جدول ۱)

بررسی مطالب پنج شماره‌ی نخست

پنج شماره‌ی نخستین رشد جغرافیا دارای ۲۶ مقاله‌ی عمومی، ۲۱ مطالب متفرقه، ۹ مقاله در رابطه با آموزش و برنامه‌ریزی جغرافیا، ۶ مقاله درباره‌ی مسائل ناحیه‌ای ایران و سه مقاله در رابطه با کشورهای جهان بوده است. در واقع از ۶۵ مقاله، ۴۰ درصد مقالات عمومی، ۳۲ درصد متفرقه، ۱۴ درصد آموزش جغرافیا، ۹ درصد جغرافیای ناحیه‌ای و حدود ۴/۶ درصد در مورد کشورهای جهان بوده‌اند. مطالعات موردی (محل خاص) جایی در شماره‌های نخست ندارد. صفحات مجله، از حداقل ۵۰ صفحه (شماره‌ی سوم) تا حداکثر ۸۲ صفحه (شماره‌ی دوم) می‌رسیده است و تعداد صفحات مقالات، از حداقل یک صفحه در بخش پرسش و پاسخ و بخش کشورهای جهان، تا حداکثر ۱۲ صفحه، مقاله‌ی ترجمه‌ای به نام آب‌های شیرین

جدول ۱

موضوعات	عمومی	موردی	متفرقه	منطقه‌ای و قاره‌ای	آموزش و برنامه‌ریزی جغرافیا	ناحیه‌ای ایران	مجموع
تعداد	۳۶۱	۱۳۰	۱۰۵	۸۲	۶۵	۴۰	۷۸۳
درصد	۴۶	۱۶/۶	۱۳/۴	۱۰/۵	۸/۳	۵	۱۰۰

جهان (شماره ی دوم)، متفاوت بوده است. مقالات فاقد چکیده بوده‌اند و تعداد منابع نیز از هیچ تا ۱۰ منبع متغیر بوده است؛ ولی اکثر مقالات کم‌تر از پنج منبع داشته‌اند. بخش عمده‌ای از مقالات شماره‌ی یک، ترجمه و یا تلخیص بوده است. بخش مهمی از نشریات پنج شماره‌ی نخست در مورد اهمیت جغرافیا، آموزش آن و ضرورت تغییر برنامه‌های جغرافیایی در درس‌های دانشگاهی کشور بوده است. بخش مهم دیگری را پرسش و پاسخ جغرافیایی تشکیل می‌داده است که از شماره‌ی هفدهم به بعد ناپدید می‌شود.

نشریات این دوره از شماره‌ی پنجم به بعد، حول ۶۶ تا ۶۴ صفحه باقی می‌مانند، ولی استثناهایی هم دیده می‌شوند؛ مانند شماره‌های بیست و سوم تا بیست و هفتم که باز هر کدام به ۸۲ صفحه می‌رسند و این افزایش احتمالاً به افزایش مقالات دریافتی مربوط می‌شده است. از شماره‌ی بیست و هفتم به بعد، تعداد صفحات از ۶۶ تا ۶۴ ثابت می‌ماند.

ساختار مقالات

نویسندگان اکثر مقالات رشد آموزش جغرافیای اولیه را یا گردانندگان خود نشریه و یا استادان شناخته شده‌ی جغرافیای ایران تشکیل می‌دادند؛ از جمله: استاد جواد صفی‌نژاد، دکتر حسین شکویی، دکتر پرویز کردوانی، دکتر مرتضی هنری، دکتر صلاح‌الدین محلاتی، دکتر علی اصغر نظری، دکتر محمدتقی رهنمایی، دکتر مسعود مهدوی، مرحوم دکتر ابراهیم جعفرپور و مرحوم دکتر ابراهیم امین سبحانی. در نوشته‌های این جغرافیدانان چارچوب نوشته از ابتدا مشخص نشده است و ساختار علمی مشخص، شامل: چکیده، مقدمه، هدف، مسأله، روش کار، مواد و داده‌ها، و نتیجه‌گیری دیده نمی‌شود. نوشتن این مقالات عمدتاً بر تجربه‌ی علمی و مهارت نویسندگی مقاله‌نویسان استوار بوده است که از استادان ممتاز دانشگاه بوده‌اند. با این حال، فقدان ساختار علمی منسجم در اغلب مقالات به چشم می‌خورد که خود از نقاط ضعف انتشار نشریه در آن دوره بوده است. البته این مطلب چیزی از اهمیت چاپ نخستین نشریه‌ی جغرافیایی پس از انقلاب که عمدتاً برای ارتقای آگاهی و اطلاعات دبیران و دانشجویان منتشر شده بود (و می‌شود)، نمی‌کاهد. در پنج شماره‌ی نخست، اساساً از مطالعات موردی در مورد یک محل خاص در ایران مطلبی به چشم نمی‌خورد؛ گویا که آموزش جغرافیای ما را از پرداختن به این خطه، فراغ خاطری بوده است! نکته‌ی دیگر، تعداد بسیار کم منابع و مأخذی بوده است که در اغلب مقالات مورد استفاده قرار می‌گرفته‌اند؛ به طوری که میانگین تعداد منابع کم‌تر از چهار بوده است.

روش ارائه‌ی مأخذ و توضیح در متن و پایان مقالات
مأخذ و توضیحات (یا اضافات) در پنج شماره‌ی نخست یا به

صورت شماره آورده می‌شوند یا به شکل همراه نویس (داخل متن). در مورد نام‌های لاتین نیز همین وضع دیده می‌شود و واژه‌های لاتین گاه در پانویس یا یادداشت آورده شده‌اند و گاه به صورت همراه نویس. در برخی از مقالات شماره‌های نخست، بدون آن که معلوم شود ترجمه‌اند یا تألیف، نام یک مأخذ را در پایان مشاهده می‌کنیم. برخی از مقالات کوتاه دو صفحه‌ای هم مانند «ژئوئید: چهره‌ی آبگونه زمین»، از مهندس عباس جعفری، فاقد حتی یک مأخذ هستند. در مقالات ترجمه‌ای نیز به مأخذ مؤلف اصلی اصلاً اشاره‌ای نمی‌شود تا این امکان را فراهم آورد که خواننده‌ی علاقه‌مند اگر مایل بود، به اصل منابع مراجعه کند.

بررسی مطالب پنج شماره‌ی اخیر

نشریات شماره‌های اخیر تماماً در ۶۴ صفحه تثبیت شده‌اند. به نظر می‌رسد که در این مورد هیأت تحریریه به توافقی رسیده است که خود نکته‌ای مثبت محسوب می‌شود، چرا که نوسان چشمگیر تعداد صفحات برای یک نشریه‌ی علمی یا حتی آموزشی، چندان قابل قبول نیست و به کم و زیاد شدن مقالات و مطالب دریافتی نسبت داده خواهد شد. از سوی دیگر، با معرفی شدن این مجله‌ی جغرافیایی به عنوان یک نشریه‌ی آموزشی مربوط به آموزش و پرورش، امتیازآفرینی آن در چارچوب قوانین وزارت علوم، تحقیقات و فناوری نیز باطل شد. در نتیجه، عملاً از همکاری بسیاری از مقاله‌نویسان محروم ماند. گروهی تازه به آن پیوستند که اکثر آن دست‌اندرکاران آموزش و پرورش، علاقه‌مندان آموزش جغرافیایی، فارغ‌التحصیلان تازه‌ی جغرافیا، و یا استادانی بودند که به خاطر عشق به این مجله‌ی جغرافیایی و معلمی، به همکاری با آن ادامه می‌دادند.

در صورتی که افرادی نظیر دکتر گنجی و مرحوم دکتر مستوفی را جزو نسل اول جغرافیای ایران در نظر بگیریم، استادانی همچون دکتر جزینی، دکتر شمیرانی، دکتر محمودی، دکتر عیوضی، دکتر کردوانی، مرحوم دکتر جعفرپور و مرحوم خانم دکتر فشارکی را جزئی از نسل دوم جغرافیای ایران بدانیم، و استادانی همچون دکتر علیحاجی، دکتر نظری، دکتر نظریان، دکتر کاویانی، دکتر مؤمنی، دکتر سعیدی، دکتر ثروتی، دکتر ضیاء توانا و مانند این عزیزان را نسل سومی‌های تدریس جغرافیا به شمار آوریم، در نتیجه می‌توانیم بگوییم که در رشد آموزش جغرافیای سال‌های اخیر، این نسل چهارمی‌ها و پنجمی‌های جغرافیا هستند که فعالیت می‌کنند و هر دوی این نسل‌ها دکترا یا حتی فوق‌لیسانس خود را پس از انقلاب حاصل کرده‌اند. ویژگی‌های این نسل از جغرافیدانان یا جغرافی‌نویسان و علاقه‌مندان به جغرافیا در آثارشان که در شماره‌های ۶۵ تا ۶۹ به چاپ رسیده‌اند، دیده می‌شوند.

از ویژگی‌های مهم این مجموعه از مجلات این است که از

مجموع ۵۲ مقاله، ۱۶ مورد عمومی (یا نزدیک به ۳۱ درصد)، ۱۶ مورد گزارش و اخبار و معرفی کتاب‌های جدید (معادل ۳۱ درصد)، ۹ مقاله مطالعات موردی (معادل ۱۷ درصد)، ۷ مورد مطالب خاص آموزش و برنامه‌ریزی جغرافیا (۱۳/۵ درصد) و ۴ مقاله در مورد کشورها بوده است که حدود ۷/۵ درصد کل مقالات این دوره را شامل می‌شده است. باز می‌بینیم که اغلب مقالات را مطالب جغرافیای عمومی و تئوریک و سپس مطالب متفرقه، شامل گزارش، اخبار، معرفی مقالات خارجی و معرفی کتاب‌های جدید به خود اختصاص داده‌اند، در حالی که مطالعات موردی و مطالب خاص آموزش جغرافیا کم‌تر بوده‌اند. با این همه، موضوعات خاص یا مطالعات موردی افزایش چشمگیری یافته‌اند و اکثر آن‌ها نیز بر خلاف دوره‌ی ابتدایی انتشار نشریه، از تکنیک‌های کمی به خوبی استفاده کرده‌اند.

ساختار مقالات

مهم‌ترین موضوعی که به ویژه در مقالات موردی ملاحظه می‌شود، ارائه‌ی چارچوب علمی و روند منطقی در مقالات است، به طوری که همراه با چکیده در ابتدا، مقدمه، روش تحقیق، تجزیه و تحلیل داده‌ها، بحث و نتیجه‌گیری را در بردارند. مقاله‌ی «بررسی درجه‌ی توسعه‌یافتگی شهرستان‌های استان ایلام»، نوشته‌ی سعید خوب‌آیند، از گروه جغرافیای دانشگاه اصفهان، کامل‌ترین و بهترین روش تهیه و ارائه را داشته است. در مقابل، مطالعه‌ی موردی «رسوب‌خیزی و هیدروژئومورفولوژی آبریز سیلاخور»، اثر خسرو سیلانی، دبیر محترم جغرافیا در حالی که از لحاظ مطالب و نتیجه، مقاله‌ای بسیار خوب به شمار می‌رود، فاقد ساختار علمی است. در مجموع به نظر می‌رسد، هنوز برای هیأت تحریریه‌ی محترم نشریه، جای زیادی برای کار کردن با نویسندگان گرامی مقالات، وجود دارد.

موضوع بسیار قابل توجه در پنج شماره‌ی اخیر این است: تعداد ۲۹ مقاله‌ای که به صورت مقالات پژوهشی و اصلی^۱ تدارک دیده شده‌اند، دارای ۴۹۱ منبع هستند و این یعنی، میانگین تعداد منابع تا حدود ۱۷ منبع افزایش یافته است که نسبت به چهار منبع در پنج شماره‌ی نخست، بسیار قابل توجه است.

روش ارائه‌ی مآخذ و توضیح در متن و پایان مقالات

روش ارائه‌ی مآخذ در شماره‌های جدید، عمدتاً به صورت همراه نویسی و به شکل «فامیل مؤلف و سال چاپ» بوده است. توضیحات نیز به دو صورت همراه نویسی یا شماره‌ای و در یادداشت مطرح می‌شوند. با وجود این، مقالاتی همچون «شهر و پیرامون»، کار زهره هادیانی نیز دیده می‌شود که در آن از روش شماره‌گذاری برای مآخذ و توضیحات اضافی استفاده شده است و آن‌ها را در پایان

مقاله نقل کرده است. در مقالات ترجمه‌ای، گاه دیده می‌شود که در متن از واژه‌های لاتین برای معرفی مآخذ استفاده شده است؛ از جمله: مقاله‌ی «ساختار داخلی مادر شهر در کره‌ی جنوبی»، ترجمه ناهید فلاحیان. در اغلب مقالات تألیفی نیز، مانند «جزایر گرمایی شهری» اثر مهدی دهقان، نام مؤلفان خارجی به صورت همراه نویسی (در متن) و با حروف لاتین آورده شده است؛ در حالی که شاید بهتر باشد، نام مؤلفان خارجی به فارسی همراه با سال چاپ، در متن به صورت همراه نویسی قید؛ و با شماره‌ی لاتین، در یادداشت یا پانویس ارجاع داده شود. به ندرت در مقالاتی نیز دیده می‌شود که هنوز هم مآخذ را در متن مشخص نمی‌کنند و مجموع مآخذ در انتهای مقاله آورده می‌شود؛ مثل: «بررسی چگونگی تحول در تهیه‌ی اطلس‌های ملی»، اثر مهران مقصودی.

نتیجه

سه مورد تفاوت مشخص مقالات در شماره‌های پایانی با شماره‌های نخست عبارت بودند از: وجود چکیده در ابتدای مقالات، افزایش تعداد مقالات درباره‌ی مطالعات موردی و افزایش چشمگیر منابع مورد استفاده. هر سه این موارد از جنبه‌های مثبت چاپ نشریه‌ی رشد آموزش جغرافیا در سال‌های اخیر به شمار می‌روند. مورد مثبت دیگر، هماهنگ شدن تعداد صفحات مجله در چاپ‌های متوالی است. به هنجار شدن و متوازن شدن ساختار ارائه‌ی مقالات، به ویژه مطالعات موردی، از ویژگی‌های چشمگیر مجلات جدید رشد آموزش جغرافیاست. بهتر است از طرف هیأت تحریریه، چارچوبی کلی برای نحوه‌ی ارائه‌ی مطالب و دسته‌بندی آن‌ها صورت گیرد. برای مثال، گزارش‌ها و اخبار تحت یک شکل خاص، و مقالات علمی نیز با ساختاری علمی ارائه شوند. نتیجه‌ی حاصله، تشابهات جالبی با نقاط مثبت و منفی نحوه‌ی چاپ مقالات در «فصلنامه‌ی تحقیقات جغرافیایی» نشان می‌دهد (مهرشاهی، ۱۳۸۲).

از سوی دیگر، با وجود پیشرفت چشمگیر و محسوس روش ارائه‌ی مقالات در نشریات جدید رشد جغرافیا، هنوز عدم هماهنگی در مورد ساختار مقالات و نحوه‌ی ارائه‌ی منابع و مآخذ، بین نوشته‌های متفاوت به چشم می‌خورد که بهتر است مورد توجه قرار گیرد.

زیرنویس

۱. original

منبع

۱. مهرشاهی، داریوش. بررسی تحلیلی پیشرفت ساختار نگارش مقالات فصل‌نامه‌ی تحقیقات جغرافیایی. فصل‌نامه‌ی تحقیقات جغرافیایی، شماره‌ی ۶۴. بهار ۱۳۸۲. ص ۱۵۱-۱۴۵.

مجله‌ی رشد آموزش جغرافیا بیست ساله شد

منصور ملک عباسی

گروه جغرافیا، دفتر برنامه ریزی و تألیف

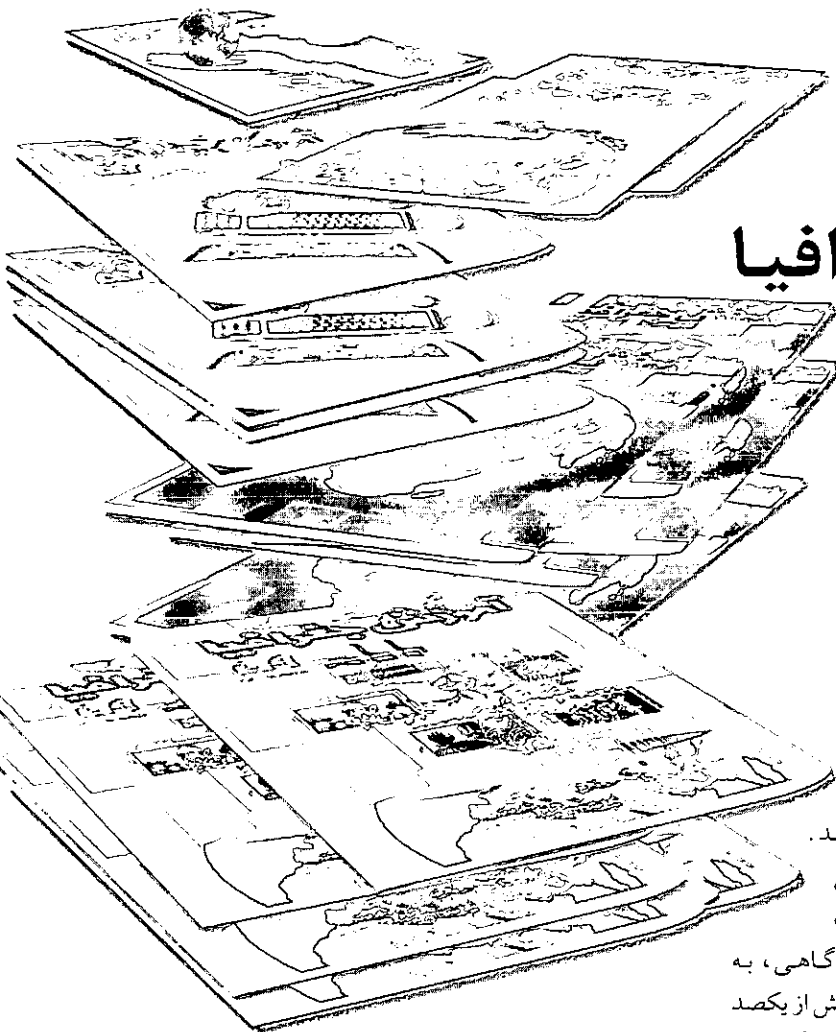
سراغاز

با انتشار هفتادمین شماره‌ی مجله «رشد آموزش جغرافیا»، این نشریه وارد بیستمین سال انتشار خود شد. مجله‌ای که با به چاپ رساندن بیش از ۷۰۰ مقاله‌ی علمی و کاربردی در زمینه‌های گوناگون جغرافیا، همچون یک دانشگاه مجازی، در جهت اشاعه و تقویت علمی و دیدگاهی، به دانش جغرافیا خدمات ارزنده‌ای داشته است. همکاری بیش از یکصد استاد دانشگاه، دبیران علاقه‌مند و دانشجویان این رشته، برگ زرین دیگری بر افتخارات علمی این مجله‌ی تخصصی در کشور است. در ابتدای بررسی اجمالی مجموعه‌ی منتشر شده‌ی مجله‌ی رشد آموزش جغرافیا طی ۲۰ سال گذشته، ضرورت دارد یاد داشته باشیم از کسانی که در پدیدآوردن بستر انتشار این مجموعه، همت گذاردند، و تلاش‌های آن روز آنان به منظور رستن نهال یک مجله‌ی تخصصی در کشور، امروز به صورت درخت شاداب و جوان ۲۰ ساله‌ای به بار نشسته است.

این مجله، همانند سایر مجلات رشد، در «دفتر تحقیقات و برنامه‌ریزی» (سابق) به اشارت و همت بلند دکتر غلامعلی حداد عادل پایه‌ریزی شد، و از طریق آن، پیوند بین دانشگاه، کارشناسان دفتر تحقیقات و دبیران جغرافیا در آموزش و پرورش، شکل تازه‌ای به خود گرفت. در آن زمان (سال ۱۳۶۴) مسؤلیت انتشار مجله مستقیماً به گروه جغرافیای دفتر تحقیقات سپرده شد.

نخستین سردبیر مجله‌ی رشد جغرافیا و مدیر مسؤل این نشریه که به شکل فصل‌نامه هر سه ماه یک‌بار توسط گروه جغرافیا انتشار یافت، به ترتیب دکتر حسین شکویی، استاد دانشگاه، و عبدالرضا فرجی از گروه فیزیک بودند.

اعضای هیأت تحریریه‌ی اولین دوره‌ی انتشار مجله نیز عبارت بودند از: آقایان مرحوم وحید شیخ‌الاسلامی، مرحوم حسن وحدانی

تبار، سیاوش شایان و عبدالرضا فرجی، از کارشناسان گروه جغرافیا که بعضی دبیر و مدرس کتاب‌های درس جغرافیا هم بودند، و نیز از استادان دانشگاه، آقایان، مرحوم دکتر امین سجانی، دکتر روح‌الامینی، دکتر صدوق، دکتر نظری، دکتر پاپلی یزدی و دکتر مؤمنی.

هدف‌های مجله رشد آموزش جغرافیا

در اولین شماره‌ی این مجله، هدف‌های آن تدوین و انتشار یافت که اهم این هدف‌ها عبارت بودند از:

• دانش‌افزایی معلمان؛ • آشنایی با روش‌های تدریس؛ • آشنایی با مواد و وسایل کمک‌آموزشی؛ • آشنایی با معلمان موفق و با تجربه؛ • آگاهی از مسائل، مشکلات و پرسش‌ها؛ • طرح موضوعات مربوط به آینده؛ • آگاهی از تصمیمات و بخش‌نامه‌ها؛ • اطلاع از برنامه‌ریزی و برنامه‌های آینده در گروه جغرافیا و اظهار نظر در مورد آن‌ها؛ • اطلاع از تحقیقات و اخبار مربوط به جغرافیا در داخل و خارج کشور و تاریخ علوم.

با اندکی دقت معلوم می‌شود، محور اصلی همه‌ی این هدف‌ها عمدتاً دبیران، به ویژه معلمان جغرافیا بوده است. شایسته است امروز هیأت تحریریه‌ی کنونی، طی نشست، این هدف‌ها را از نو بررسی

کند و با افزودن به آن‌ها یا کاستن از آن‌ها، رویکردهای ضروری و افق‌های جدیدی را پیش روی مجله قرار دهند و در عین حال، مخاطب اصلی که همان دبیران جغرافیا هستند را، همواره مدنظر داشته باشند.

معرفی این هدف‌ها و توضیح و تشریح آن‌ها، توسط دکتر حداد عادل در اولین شماره‌ی نشریه به رشته‌ی تحریر درآمد. علاوه بر این در نخستین شماره، سخنرانی حجت‌الاسلام هاشمی رفسنجانی در جمع دبیران و برخی اعضای هیأت تحریریه‌ی مجله‌ی رشد جغرافیا به چاپ رسید.

پس از گذشت حدود سه سال، و با انتقال آقای عبدالرضا فرجی، مدیر داخلی مجله، به وزارت امور خارجه در سال ۱۳۶۷، مرحوم وحید شیخ‌الاسلامی، مدیریت داخلی مجله را برعهده گرفت و ۱۶ شماره مجله را مدیریت کرد از اقدامات جالب این دوره، چاپ مقاله‌ای از آقای دکتر پاپلی یزدی درباره‌ی «تعریف و مفهوم دیدگاهی تازه از جغرافیا» در «فصل‌نامه‌ی تحقیقات جغرافیایی» در تابستان ۶۵، و نقدی بر این مقاله از سوی دکتر شکویی در شماره‌ی ۱۲ مجله‌ی رشد جغرافیا بود که در شماره‌های بعدی نیز به شکلی پاسخ نقد و نقد بر پاسخ‌ها ادامه یافت. این مباحث در مجموع چنان شد که دانشجویان رشته‌ی جغرافیا نیز به اظهار نظر پرداختند و کم‌کم این مباحث جای خود را به ارائه‌ی مقالات علمی و نتایج تحقیقات پایان‌نامه‌های دانشجویی دادند. به این ترتیب، مجله‌ی رشد جغرافیا سمت و سوی آکادمیک و دانشگاهی پیدا کرد. در این دوران، نقش گروه جغرافیای دفتر تحقیقات در انتشار مجله بسیار پررنگ بود؛ گرچه رویکرد مجله باز هم در همان راستای علمی و توجه به مبانی جغرافیا بود و کم‌تر به دنبال حل مشکلات علمی معلمان. تنها در سرمقاله‌های آقای شیخ‌الاسلامی، مسائل و مشکلات آموزش جغرافیا و تغییرات کتاب‌های درسی و یا نظام آموزش عنوان می‌شدند.

از حوادث ناگوار این ایام (سال ۶۸)، فوت نابه‌هنگام دکتر ابراهیم جعفرپور، استاد جغرافیای گروه جغرافیای دانشکده‌ی ادبیات دانشگاه تهران بود، از نامبرده مقالاتی در زمینه‌ی اقلیم و هیدرولوژی در مجله‌ی رشد جغرافیا به چاپ رسیده بود. در سال‌های نخست دهه‌ی ۷۰ نیز، برخی از اعضای هیأت تحریریه تغییر کردند و جای خود را به استادان دیگری دادند؛ به طوری که در این ایام، اعضای هیأت تحریریه عبارت بودند از: آقایان: دکتر حسین شکویی، دکتر فرج‌الله محمودی، دکتر مصطفی مؤمنی، دکتر عباس سعیدی، و اعضای گروه جغرافیای دفتر برنامه‌ریزی و تألیف، شامل آقایان شیخ‌الاسلامی، سیاوش شایان و مرحوم حسن وحدانی تبار.

در این سال‌ها، باز هم مدیر داخلی مجله از دور بودن روح علمی مجله از هدف‌های کلی مجله نگران است، به طوری که در سرمقاله‌ی شماره‌ی ۳۷ (بهار ۷۴)، از وحید شیخ‌الاسلامی می‌خوانیم: «یادآوری می‌نماید که مجله‌ی رشد جغرافیا همچنان در پی آن است

که اهداف قراردادی مجله را نصب‌العین قرار دهد. اگر از مواردی برخی از اهداف موردنظر نبوده است، انشاءالله نویسندگان محترم سعی خود را خواهند کرد که در آینده هر چه می‌نویسند، در راستای اهداف مجله باشد. از این رو، هیأت تحریریه‌ی مجله تصمیم گرفته است که از این به بعد، از تأیید مقالاتی که در مبانی جغرافیا نوشته می‌شوند، خودداری نمایند.»

از زمستان ۱۳۷۴ و انتشار مجله شماره‌ی ۳۹، آقای مهندس ابوطالبی به عنوان مدیر مسؤول مجلات رشد مشخص شدند و بدین ترتیب، نظارت بیش‌تری بر مجلات رشد از سوی دفتر به عمل آمد. آخرین سرمقاله‌ای که آقای شیخ‌الاسلامی تقریر نمود، مربوط به همین شماره بوده است، و از شماره چهارم مجله‌ی رشد، آقای سیاوش شایان به سمت مدیر داخلی مجله منصوب شد و اعضای جدیدی همچون دکتر بهلول علیجانی به هیأت تحریریه افزوده شدند (بهار ۱۳۷۵). با این تغییرات، آقای مهدی چوبینه، منصور ملک‌عباسی، و خانم ناهید فلاحیان که اعضای جدید و از کارشناسان گروه جغرافیا بودند، به عضویت هیأت تحریریه‌ی مجله درآمدند. از ابتکارات جالب در این شماره، اعلام برگزاری مسابقه‌ی عکس برای علاقه‌مندان و مخاطبان مجله بود که بسیار هم مورد استقبال قرار گرفت. در اواخر سال ۷۴، با تشکیل کارگاه برنامه‌ریزی درسی و آموزش جغرافیا، و دعوت از دو استاد برنامه‌ریزی و مؤلف کتاب‌های جغرافیای انگلستان، روح جدیدی به گروه جغرافیا و مجله‌ی رشد دمیده می‌شود. جا دارد که در همین جا از زحمات بیش از یک دهه، مدیریت مرحوم وحید شیخ‌الاسلامی در گروه جغرافیا و انتشار مجله‌ی رشد و مساعدت‌های خانم دکتر نقاشیان برای برپایی کارگاه مذکور، قدردانی به عمل آید.

در تابستان ۱۳۷۵ و از شماره‌ی ۴۱ مجله، قرار بر این می‌شود که نام مشاوران علمی مجله نیز در صفحه‌ی نخست آن ثبت شود. در این دوران می‌توان از آقایان دکتر جمشید جداری عبیوضی، دکتر عبدالرضا افتخاری، دکتر رسول خیراندیش، دکتر رحیم مشیری، دکتر فرهودی، دکتر پرویز کردوانی، دکتر صفت گل، دکتر ثروتی و خانم دکتر مقیمی یاد کرد. در این ایام، مقالاتی در ارتباط با هدف‌های کلی آموزش جغرافیا بیش‌تر به چشم می‌خورد و مباحثی همچون نقد و بررسی کتاب‌های درسی، طرح بازدید علمی در مدرسه‌ها، گزارش علمی کارگاه برنامه‌ریزی و تألیف، و... مطرح می‌شوند.

با توسعه‌ی کمی و کیفی مجلات رشد تخصصی و عمومی از سال ۱۳۷۶ مسؤولیت برنامه‌ریزی، تدوین و انتشار مجلات رشد تخصصی از دفتر برنامه‌ریزی و تألیف به دفتر انتشارات کمک آموزشی انتقال یافت و آقای سیدمحسن گل‌دانساز مدیر مسؤول همه‌ی مجلات رشد شد.

از سال ۱۳۷۹ تاکنون نیز آقای علیرضا حاجیان‌زاده مدیرکل دفتر انتشارات کمک آموزشی و مدیر مسؤول مجلات رشد هستند و

آقای دکتر بهلول علیجانی به عنوان سردبیر مجله و آقای سیاوش شایان به عنوان مدیر داخلی کماکان با مجله رشد جغرافیا همکاری دارند. همچنین، اعضای تحریریه مجله با تغییر اندکی عبارتند از: ۱. آقای دکتر حسین شکویی؛ ۲. آقای دکتر بهلول علیجانی؛ ۳. آقای دکتر مصطفی مؤمنی؛ ۴. آقای دکتر سیاوش شایان؛ ۵. آقای دکتر مهدی چوبینه؛ ۶. آقای منصور ملک عباسی؛ ۷. خانم ناهید فلاحیان؛ ۸. خانم دکتر شوکت مقیمی. اخیراً، آقای دکتر عبدالرضا رکن‌الدین افتخاری نیز به جمع ما پیوسته است. از این زمان (۱۳۷۶) به طور منظم، بخش اخبار جغرافیایی و نیز بخش معرفی کتاب‌های تازه انتشار یافته، به ترتیب بر عهده‌ی آقایان مهدی چوبینه و منصور ملک عباسی است.

باید اذعان داشت که در سال‌های اخیر، تعداد مقالاتی که دبیران جغرافیا در سال داشته‌اند که در راستای مسائل و مشکلات و یا ارائه‌ی نوآوری‌ها و راهبردهای آموزش جغرافیا هستند، به مراتب افزایش یافته است. دومین مسابقه‌ی عکس جغرافیا نیز در پنجاه و یکمین شماره‌ی مجله، در سال ۱۳۷۸ اعلام شد که به دلیل استقبال، مدت دریافت عکس‌های شرکت‌کنندگان تمدید یافت. در این مسابقه، برنده‌ی نخست یک دانش‌آموز تهرانی از «دبیرستان علوی» و یک دانشجوی جغرافیا از کرمانشاه بودند. نفرات بعدی نیز از معلمان جغرافیا و از شهرستان بیجار و دانشجویی از نهاوند بودند که جوایزی به آنان تعلق گرفت.

شماره‌ی ۶۰ مجله‌ی رشد جغرافیا به نمایه‌ای از عنوان‌های مقالات، فهرستی از مقالات چاپ شده و فهرستی از نویسندگان مقالات، به ترتیب حروف الفبا اختصاص یافت که به دلیل کاربردی بودن این شماره برای محققان و دبیران، از شماره‌های کمیاب مجله به شمار می‌آید. از شماره‌های ۶۰ به بعد، با طرح موضوعات جدید در حوزه‌های جغرافیا و طرح مقالات آموزشی، بر کیفیت و غنای مجله افزوده شده است. جا دارد، با توجه به تألیف کتاب‌های درسی جغرافیا در دوره‌ی متوسطه که در ۳-۴ سال اخیر در گروه جغرافیا، برنامه‌ریزی و تألیف شده‌اند، دبیران محترم و استادان و کارشناسان، به کالبدشکافی بیش‌تری به این کتاب‌ها بپردازند.

یادی از همکاران مجله

در این بخش از مقاله، لازم می‌بینیم، یادی از استادان و نویسندگان رشد آموزش جغرافیا داشته باشیم که از نخستین شماره، با این نشریه همکاری داشته و یا هنوز به همکاری خود ادامه می‌دهند. * مرحوم استاد ابراهیم امین سبحانی: وی با باز کردن بابی در مجله تحت عنوان «پرسش و پاسخ»، به سؤالات بی‌شمار خوانندگان و دانشجویان جغرافیا، پاسخ می‌داد و آنان را از دریای علم خود بهره‌مند می‌ساخت.

* مرحوم دکتر ابراهیم جعفرپور: زنده یادی که در عمر کوتاه خود در همان سال‌های نخست تولد مجله، با طرح موضوعات اقلیمی و هیدرواقلمی، وظیفه‌ی خود را به جامعه‌ی جغرافیادانان کشور در سطح مجله به انجام رساند.

* مرحوم حسن وحدانی تبار: سال‌ها در معیت مرحوم وحید شیخ‌الاسلامی (مسئول گروه جغرافیا)، کار آماده‌سازی و تنظیم مقالات و بخش‌های گوناگون مجله برای چاپ را بر عهده داشت.

* استاد دکتر حسین شکویی: وی در همکاری مستمر خود طی ۲۰ سال گذشته، با پرداختن به موضوعات بنیادی جغرافیا، و مسائل و مشکلات آموزش جغرافیا در ایران و مقایسه‌ی آن با جغرافیای سایر کشورها، در باز کردن ذهن و فکر مخاطبان خود بسیار موفق بوده است.

* دکتر جواد صفی‌نژاد: با نقد و بررسی و معرفی کتاب‌های جغرافیا در گذشته و حال، ما را با دنیای کتاب‌های این حوزه آشنا می‌کرد.

* مهندس سعید بختیاری: او با طرح شناخت کشورهای جهان، از نخستین روزهای تولد این مجله در کنار آن قرار داشته و تا امروز، مجموعاً شرایط جغرافیایی بیش از ۵۰ کشور جهان را توصیف و به رشته‌ی تحریر درآورده است.

* خانم دکتر دره میرحیدر (مهاجرانی): برای نخستین بار در سال اول مجله‌ی رشد جغرافیا، لزوم آموزش جغرافیای سیاسی را در آموزش عمومی کشور (در مقطع متوسطه) مطرح کرد و با تألیف بخشی از کتاب درسی جغرافیا و چاپ چندین مقاله‌ی سیاسی، تاکنون به مددکاری خود با مجله استمرار بخشیده است.

* دکتر بهلول علیجانی: وی از دبیری تا استادی دانشگاه را آرام آرام طی کرده و از نزدیک با مسائل و مشکلات جامعه‌ی آموزشی ما آشناست. با طرح لزوم برنامه‌ریزی درس جغرافیا در مدرسه‌های ایران، حق بزرگی بر گردن همه‌ی ما دارد. امروز نیز به عنوان سردبیر مجله، با چاپ سرمقاله‌های بنیادی و نگرش‌دهنده، همکاری خود را با مجله استمرار بخشیده است.

* دکتر محمدحسن گنجی: با همه‌ی سابقه طولانی علمی خود در جغرافیا و به عنوان پدر و بنیان‌گذار جغرافیای نوین، هنوز ایشان را با طرح موضوعات جدید در حوزه‌ی جغرافیا در کنار خود داریم. با نگارش مقالات جالبی تحت عنوان «دیدگاه‌های جدید در جغرافیا»، به پویایی مجله‌ی رشد کمک بسیار کرده است.

* دکتر مصطفی مؤمنی: با طرح «جریان‌های نو در آموزش جغرافیا» و با عنوان کردن دیدگاه‌های عمیق فلسفی خود، همواره به غنای مجله‌ی رشد جغرافیا افزوده است.

* دکتر عباس سعیدی: با ترجمه و چاپ سلسله مقالات ارزنده‌ی تحت عنوان «جغرافیا، جغرافیادان»، مسؤولیت خطیر و آگاهانه‌ی

جغرافیدانان را همواره گوشزد کرده است.

* دکتر پرویز کردوانی و دکتر مسعود مهدوی: هر یک با سه مقاله در سال‌های نخستین انتشار مجله، همکاری صمیمانه‌ای با مجله داشته‌اند. امروزه البته کم‌تر مقاله‌ای از این استادان به دستمان می‌رسد.

* استاد محسن پورکرمانی: با طرح بیش از ۶ مقاله پیرامون مسائل نجومی، همکاری خوبی را با مجله‌ی رشد جغرافیا داشته است.

* فرهاد شهداد: با طرح حدود ۱۰ مقاله‌ی تألیفی و ترجمه‌ای، از فعالان حیطه‌ی آموزش جغرافیای کشور محسوب می‌شود.

* دکتر محمدجعفر زمرذیان: با ترجمه و نگارش مقالات گوناگون، از همکاران نسبتاً قدیمی مجله‌ی رشد به شمار می‌آید.

* بهروز خاماچی: در شناساندن دریاچه‌ی ارومیه، به عنوان بزرگ‌ترین دریاچه‌ی داخلی ایران، و آثار مثبت و پتانسیل‌های بالای این دریاچه بسیار فعال ظاهر شد و تاکنون بیش از ده مقاله‌ی خود را در مجله به چاپ رسانده است.

* دکتر داریوش مهرشاهی: فعالیت و همکاری خود را با مجله‌ی رشد جغرافیا از سال چهارم تولد مجله آغاز کرده که همچنان نیز ادامه دارد.

* دکتر مهدی چوبینه: با طرح مقالاتی پیرامون آموزش جغرافیا در ایران و مشکلات آن، و طرح مباحثی دیگر پیرامون سواد تصویری، آموزش جغرافیا و اینترنت، باب تازه‌ای را در این موارد باز کرده است. در حال حاضر، نامبرده مسؤولیت بخش اطلاع‌رسانی و اخبار جغرافیایی مجله‌ی رشد جغرافیا را بر عهده دارد.

* منصور ملک‌عباسی: تاکنون مقالات متنوعی همچون گرتگی خورشید، هندسه‌ی فراکتال و جغرافیا، بازدیدهای علمی در مدرسه‌ها و اتاق جغرافیا را از او شاهد بوده‌ایم، در حال حاضر، بخش معرفی کتاب‌های جدید جغرافیا نیز در این مجله بر عهده ایشان است.

* دکتر علی اصغر نظری: از سال نخست انتشار مجله‌ی جغرافیا، با طرح موضوعات جغرافیای انسانی، با این نشریه همکاری خوبی داشته است.

در پایان این بخش ضرورت دارد، از همکار و نویسنده دیگری یاد کنیم که در دوره‌ای از عمر مجله‌ی رشد جغرافیا، همکاری خوبی از او را شاهد بودیم؛ مرحوم دکتر عبدالکریم قریب، از فعالان کمیته‌ی غارشناسی ایران و از نویسندگان مقالات علمی در این زمینه. ایشان با طرح موضوعات غارشناسی، دنیای تازه‌ای را به روی علاقه‌مندان به این فعالیت باز کرد و صحنه‌های تاریکی از سیاره‌ی زمین را روشن کرد.

بررسی مقالات مجله

در یک بررسی اجمالی از مجموعه مقالات به چاپ رسیده طی ۲۰ سال گذشته در این مجله، به موضوعات جالبی بر می‌خوریم. که ظاهراً با اهداف اصلی جغرافیای کلاسیک هم‌خوانی مستقیمی

ندارند، اما استادان و نویسندگان ما توانسته‌اند، این موضوعات را از بُعد جغرافیایی مطرح کنند و به این وسیله، دامنه‌ی گسترده و وسیع علم جغرافیا را بهتر نشان دهند. از این رو بد نیست به این گونه مقالات و نویسندگان آن‌ها نیز در جدول صفحه بعد اشاره‌ای داشته باشیم.

اظهار نظر و پیشنهاد

با توجه به فهرست بلند بالای موضوعاتی که چندان هم به طور مستقیم با حوزه‌ی جغرافیا ارتباط ندارند، معلوم می‌شود که این دانش به لحاظ ویژگی بین‌رشته‌ای خود، قابلیت جذب و ارتباط موضوعات متنوعی را داراست و این نویسندگان توانمند و نوآور هستند که توانسته‌اند، ترکیب مناسب و پیوند جدیدی بین مباحث پیرامونی و جغرافیا طراحی و ارائه کنند. هیأت تحریریه‌ی مجله رشد جغرافیا طی این ۲۰ سال، با بیش از یک هزار مقاله‌ی علمی تحقیقی روبه‌رو بوده است که در نوبت‌های طولانی، حدود ۷۰۰ مقاله به چاپ رسیده است.

از منظر دیگری می‌توان این گونه نتیجه گرفت که با توجه به عنوان‌های مقالات در فهرست قبلی، هیأت تحریریه و بررسی‌کنندگان مقالات، از چارچوب هدف‌های کلی مجله دور و یا خارج شده‌اند. اگر از هدف‌های مهم مجله‌ی رشد آموزش جغرافیا و انتشار پر هزینه‌ی آن، توجه به جنبه‌های آموزش و دانش‌افزایی مدرسان و دبیران جغرافیا در آموزش عمومی کشور است، خط سیر عمومی مقالات به کدام سمت و سو می‌رود؟! آیا در گزینش مقالات نباید وسواس بیش‌تری به خرج داد؟ آیا ضرورت ندارد که چند تن از دبیران مجرب در آموزش عمومی جغرافیا، به ترکیب اصلی هیأت تحریریه‌ی مجله اضافه شود؟

علاوه بر موارد بالا، پیشنهادهای زیر هم می‌توانند، در هیأت تحریریه‌ی محترم مورد بحث و بررسی قرار گیرند:

* با توجه به فراوانی انتشار مجلات و ویژه‌نامه‌های جغرافیا در استان‌ها و شهرستان‌های گوناگون کشور (در گروه‌های آموزشی جغرافیا)، برپایی سمیناری از دست‌اندرکاران مجلات جغرافیایی محلی سراسر کشور (با برنامه‌ریزی قبلی).

* نظرسنجی از معلمان جغرافیای کشور و اعلام نیازهای دبیران جغرافیا، در راستای هدف‌های مجله‌ی رشد جغرافیا.

* برگزاری مسابقه‌ی علمی براساس مطالب برخی مقالات و شماره‌های مجله، با شرکت معلمان و دانشجویان جغرافیا.

* معرفی و مصاحبه دبیران نمونه‌ی جغرافیا.

* انتخاب مقالات علمی کاربردی از ۷۰ شماره‌ی مجله‌ی رشد جغرافیا و چاپ مستقل آن به شکل کتاب برای دبیران.

* از این به بعد، چاپ تصویری از نویسنده‌ی مقاله با یک سطر توضیح درباره‌ی وی، در ابتدای هر مقاله.

ردیف	نام مقاله	نویسنده / مترجم	تاریخ انتشار	شماره‌ی مجله
۱	مسلمانان شوروی	حسین شکویی	بهار ۱۳۶۴	۱
۲	اسلام و محیط زیست	احمد احمدی	تابستان ۱۳۶۴	۲
۳	کمک‌های خارجی و انگیزه‌های پرداخت کنندگان	فریدون وحیدا	تابستان ۶۵	۶
۴	الگوهای شگفت‌انگیز در مبارزه علیه اشغالگری تایلندی	علی چراغی	تابستان ۶۵	۶
۵	مزارع نفت خیز منبع جدید انرژی	صلاح‌الدین محلاتی	پائیز ۶۵	۷
۶	انسان اولیه در ایران	احمد مجتهدی	پائیز ۶۵	۷
۷	دیداری با جهان اسرار آمیز دنباله دار هالی	عبدالکریم قریب	پائیز ۶۵	۷
۸	شفق قطبی چیست؟	گروه تالیف	پائیز ۶۵	۷
۹	گسترش اسلام در آفریقا	منوچهر صادقی برزلیقی	زمستان ۶۵	۸
۱۰	گرسنگی (قحطی)	سوری	زمستان ۶۵	۸
۱۱	پدیده بین الطوعین	مجید اونق	پائیز ۶۶	۱۱
۱۲	غار کبوتر مراغه	بهروز خاماچی	پائیز ۶۶	۱۱
۱۳	ماهواره لندست و انفجار چرنوبیل	حسن علیزاده	پائیز ۶۶	۱۱
۱۴	جدیدترین نظریه در مورد پیدایش ماه	محسن پورکرمانی	تابستان ۶۷	۱۴
۱۵	محاسبه اوقات شرعی	محمدتقی عدالتی	زمستان ۱۳۶۷	۱۶
۱۶	سرخ پوستان - قربانیان نژادپرستی	علی چراغی	تابستان ۶۸	۱۸
۱۷	شهاب سنگ‌ها ، فاجعه‌ای برای زمین	محسن پورکرمانی	تابستان ۶۸	۱۸
۱۸	غارشناسی و اهمیت کاربردی آن	عبدالکریم قریب	پائیز ۶۸	۱۹
۱۹	نگرشی اجمالی بر مدارها و ماهواره‌ها	عباس مکبری	پائیز ۶۸	۱۹
۲۰	سیستم مدیریت اطلاعات جغرافیایی GIS	فرهاد شهادت	زمستان ۶۸	۲۰
۲۱	شکل مسکن و چگونگی ستیز با آن	علی حاضری	زمستان ۶۸	۲۰
۲۲	تفاوت‌های گفتاری و نوشتاری در اسامی تاریخی و جغرافیایی	علی اکبر عبدالرشیدی	زمستان ۶۸	۲۰
۲۳	کنترل و پیش‌بینی زلزله	سیاوش شایان	تابستان ۶۹	۲۲
۲۴	ابریشم	رحمت‌الله باقری مطلق	تابستان ۶۹	۲۲
۲۵	بازارهای دوره‌ای در گیلان	زهره قنی	پائیز ۶۹	۲۳
۲۶	آذربایجان و مسأله‌ی قره‌باغ	بهرام امیر احمدی	پائیز ۶۹	۲۳
۲۷	رابطه‌ی زبان و جغرافیا	اردشیر ملکی مقدم	بهار ۷۰	۲۵
۲۸	سفینه و بیبجر ۲	محسن پورکرمانی	تابستان ۷۰	۲۶
۲۹	کد کشورها	اکرم ربیعی	تابستان ۷۰	۲۶
۳۰	کاشفان بی پروا	فاطمه مهدوی	پائیز ۷۰	۲۷
۳۱	تنگه هرمز و حقوق بین‌المللی دریاها	محمدرضا حافظ‌نیا	پائیز ۷۰	۲۷
۳۲	لجن دریاچه‌ی ارومیه	بهروز خاماچی	پائیز ۷۰	۲۷
۳۳	اصول معیارهای تألیف کتب درسی جغرافیا	محمود معافی	پائیز ۷۰	۲۷
۳۴	عکس و جایگاه آن در آموزش	فرهاد شهادت	زمستان ۷۰	۲۸
۳۵	کاربرد کامپیوتر در جغرافیا	محمدعلی موظف رستمی	بهار ۷۱	۲۹
۳۶	بیماری ویژه غارنوردان و غارشناسان	عبدالکریم قریب	بهار ۱۳۷۱	۲۹
۳۷	بخش نفت بر روی آب‌های خلیج فارس (تصاویر ماهواره‌ها)	بهروز ساری صراف	تابستان ۷۱	۳۰
۳۸	تکوین نظریه‌ی چگونگی پیدایش عالم	محسن پورکرمانی	تابستان ۷۱	۳۰
۳۹	اندرزهای عملی به غارنوردان	عبدالکریم قریب	پائیز ۷۱	۳۱
۴۰	تحولات آسیای مرکزی	دره میرحیدر	پائیز ۷۲	۳۵
۴۱	شیوه‌های دخالت دولت در بازار زمین شهری	محمدپور دلال پورمحمدی	زمستان ۷۲	۳۶
۴۲	کنکاش در تحلیل محتوای و درس جغرافیای روستایی دانشگاه‌های ایران	عبدالرضا رکن‌الدین افتخاری	زمستان ۷۲	۳۶

ردیف	نام مقاله	نویسنده / مترجم	تاریخ انتشار	شماره‌ی مجله
۴۳	مدل سازی جزر و مد	اردوان میرزایی	زمستان ۷۲	۳۶
۴۴	تشنه و دما در ارتباط با معماری	حسینعلی غیور	بهار ۷۴	۳۷
۴۵	اهداف برنامه‌ی درس جغرافیا در مقطع راهنمایی	یوسف ادیب	پائیز ۷۴	۳۸
۴۶	گرفتگی خورشید	منصور ملک عباسی	زمستان ۷۴	۳۹
۴۷	ارزشیابی و نقش آن در بالا بردن کیفیت و بررسی جغرافیا	سیما ترابی	پائیز ۷۵	۴۱
۴۸	خاک از دیدگاه سیستمی	محمدحسن مشتم	پائیز ۷۵	۴۱
۴۹	بررسی سؤالات امتحان نهایی و کنکور سال ۷۵	گروه جغرافیا	پائیز ۷۵	۴۱
۵۰	اصول زیباسازی در کارتوگرافی	محمدحسین رامشت	زمستان ۷۵	۴۲
۵۱	محلله بندی قومی شهر گنبد کاووس	عبدالحمید نظری	بهار ۷۶	۴۳
۵۲	روش های کنترل آلودگی صوتی از طریق برنامه های فیزیکی	رحمت محمدزاده	پائیز ۷۶	۴۴
۵۳	گزارش نویسی در بازدیدهای علمی جغرافیا	سیاوش شایان	پائیز ۷۶	۴۵
۵۴	انگیزه های مسلمانان در تحقیقات جغرافیایی	احمد احمدی سیاهپوش	بهار ۷۷	۴۶
۵۵	چگونه در باران خیس می شوید	اردوان میرزایی	تابستان ۷۷	۴۷
۵۶	نقش اکراد در جغرافیای سیاسی منطقه ی خاورمیانه	حمیدرضا محمدی	زمستان ۷۷	۴۹
۵۷	آینده نگری و وضع موجود برنامه ریزی شده اسلام آباد پاکستان	حسین حکمت و شاهی اردبیلی		
۵۸	همزیستی مسالمت آمیز از طریق آموزش جغرافیا	دفتر همکاری های بین المللی	تابستان ۷۸	۵۱
۵۹	نگرش به تکنیک های تحلیل الگوهای فضایی منطقه ای	فرهاد شهادت	پائیز ۷۸	۵۲
۶۰	راهبردهای توسعه پیاده روی برای برنامه ریزان مراکز شهری	رحمت محمدزاده	زمستان ۷۸	۵۳
۶۱	فناوری کشت برنج در بنگلادش	ابراهیم قلی زاده	زمستان ۱۳۷۸	۵۳
۶۲	تازه ترین روش برای پیش بینی زلزله	محسن پورکرمانی	تابستان ۷۱	۳۰
۶۳	تأملی بر تکنیک های ارزیابی چشم انداز	فرهاد شهادت	زمستان ۷۹	۵۶
۶۴	نقش شبکه های اطلاع رسانی اینترنتی در آموزش جغرافیا	مهدی چوبینه	پائیز ۷۹	۵۵
۶۵	ضرورت آوانگاری در جغرافیا	عباس جلالی	زمستان ۷۹	۵۶
۶۶	راهکارهای به رسمیت شناختن نقش بخش غیررسمی در ایجاد اشتغال	علی مصیب زاده	بهار ۸۰	۵۷
۶۷	سخنرانی آقای کوفی عنان در انجمن جغرافیدانان آمریکا	بهلول علیجانی	تابستان ۸۰	۵۸
۶۸	الگوی فضایی توزیع کمک های دریافتی از مرکز شهرداری های کشور و پیامدهای آن	محمود ضیایی	تابستان ۸۰	۵۸
۶۹	درگذشت پدر کارتوگرافی ایران	گروه جغرافیا	پائیز ۷۹	۵۵
۷۰	قلعه ی سردار اسعد بختیاری نمونه ای از یک کاخ، باغ ارزشمند	محمد رضا شفیعی	پائیز ۷۹	۵۵
۷۱	ملاحظات بر بلند مرتبه سازی در تهران	یحیی صفوی	تابستان ۸۰	۵۸
۷۲	تأملی بر بازار هفتگی آق فلا	خدارحم بزی	تابستان ۸۰	۵۸
۷۳	مقدمه ای بر کارتوگرافی مدرن	مهدی مدیری	پائیز ۸۰	۵۹
۷۴	یخچال های پدیده های جنب شهری فراموش شده	محمد رضا اصغری مقدم	پائیز ۸۰	۵۹
۷۵	چه مشاغلی را به عنوان جغرافی دان می توانید انجام دهید	مهدی چوبینه	تابستان ۸۱	۶۱
۷۶	هندسه فراکتال در جغرافیا	منصور ملک عباسی	تابستان ۸۱	۶۲
۷۷	مشارکت شهروندان در مدیریت شهری	اسماعیل نصیری	تابستان ۸۱	۶۲
۷۸	نقش مدارس در آموزش هواشناسی	یوسف اسماعیلی- شعبان رسولی	زمستان ۸۱	۶۳
۷۹	خصلت میان دانشی جغرافیا	مصطفی مومنی	تابستان ۸۱	۶۲
۸۰	بررسی چگونگی تحول در تهیه ی اطلس های ملی	مهران مقصودی	تابستان ۸۲	۶۵
۸۱	سیستم اطلاعات جغرافیایی	داریوش مهرشاهی	پائیز ۸۲	۶۶
۸۲	لایه ی اوزن، ویژگی ها چگونگی و علل تخریب	داریوش مهرشاهی	بهار ۸۳	۶۷
۸۳	گفت و گوی تمدن ها	ناهید حاجی عباسی	پائیز ۸۳	۶۸
۸۴	پست مدرنیسم و برنامه ریزی شهری	اسماعیل یوسفی	زمستان ۸۳	۶۹

بررسی
نگرشی

دانش آموزان

مراکز پیش دانشگاهی

شهرستان گناباد

به درس جغرافیا

غلام محمد ماهی دشتی، دبیر جغرافیا - گناباد

چکیده‌ی تحقیق

در این تحقیق که به روش توصیفی و با هدف آشنایی با نگرش و دیدگاه‌های دانش آموزان مقطع پیش دانشگاهی شهرستان گناباد در درس جغرافیا انجام گرفته است، جامعه‌ی آماری ۳۹۸ نفر دانش آموز دختر و پسر هستند که در سال تحصیلی ۸۲-۸۱ در دوره‌های روزانه و شبانه مشغول به تحصیل بوده‌اند. حجم نمونه نیز شامل ۱۰۰ نفر، یعنی ۲۵ درصد جامعه‌ی آماری است که به طور تصادفی و به نسبت مساوی انتخاب شده‌اند. روش آماری مورد استفاده نیز روش درصد و فراوانی بوده است. از نتایج این تحقیق می‌توان به مواردی چون: علاقه مندی نسبتاً زیاد دانش آموزان به درس جغرافیا و مشارکت جویی آنان در بحث‌های کلاسی و فعالیت‌های مربوط به این درس، اعتقاد دانش آموزان به تأثیر بسیار زیاد خوش اخلاقی دبیران جغرافیا در افزایش علاقه مندی آنان به این درس و... اشاره کرد.

کلیدواژه‌ها: جغرافیا، نگرش دانش آموزان، پیش دانشگاهی، گناباد.

مقدمه

آموزش و پرورش از اساسی‌ترین ارکان توسعه‌ی هر کشور است و برنامه‌ریزی در مسائل مربوط به نظام آموزشی، بدون توجه به نگرش و دیدگاه فراگیران نسبت به درس‌ها، چندان مفید و مؤثر نخواهد بود. در

این تحقیق، آشنایی با نگرش دانش آموزان رشته‌ی ادبیات و علوم انسانی مقطع پیش دانشگاهی مورد نظر بوده است تا بتوانیم، براساس این شناخت در درس جغرافیا، برنامه‌ریزی صحیح‌تر و منطقی‌تری داشته باشیم.

بیان مسأله و اهمیت موضوع

آموزش و پرورش به مثابه یک سیستم دارای اجزای متفاوتی است، از جمله: کتاب، معلم، دانش آموز و... هر یک از این اجزا در درون سیستم و نظام آموزشی جایگاه و نقش خاصی دارند و سیستم را در رسیدن به هدف‌های اصلی یاری می‌رسانند. یکی از اجزای مهم و اصلی این سیستم دانش آموز و نگرش‌ها و علائق اوست. «درس جغرافیا نقش قابل توجهی در تعلیم همه‌ی آموزندگان دارد. برنامه‌ریزان درسی باید توجه مخصوص به نیازهای ویژه‌ی یادگیرندگان و تغییر این نیازها که ناشی از پرورش و پیشرفت آن‌هاست، مبدول دارند. در حالی که بسیاری از جنبه‌های آموزش جغرافیایی برای همه‌ی مقاطع مشترک باشند، کانون تمرکز ویژه می‌تواند از ابتدایی به سوی متوسطه و بالاتر، به منظور ایفای نقش خود در آموزش حرفه‌ای، بزرگسالان و ضمن خدمت تغییر یابد» [۱].

محدودیت‌های تحقیق

در این تحقیق محدودیت‌هایی چون: حساسیت بعضی مدیران مدرسه‌ها و دانش آموزان نسبت به انجام تحقیق و انتخابشان در حجم

نمونه، گستردگی میدان عملیاتی تحقیق، و عدم ارائه‌ی درس جغرافیا به طور هم‌زمان در یک ترم برای تمامی دانش‌آموزان وجود داشت که با توجه مدیران و دانش‌آموزان نسبت به هدف‌های تحقیق، صرف وقت بیش‌تر و مراجعه به مراکز پیش‌دانشگاهی در دو نوبت (پایان هر ترم)، تا حد زیادی این محدودیت‌ها بر طرف شدند.

هدف‌ها و فرضیه‌های تحقیق

هدف آرمانی تحقیق «اعتلای آموزش جغرافیا» بوده است. «کمک به برنامه‌ریزی‌های آموزشی صحیح از طریق آشنایی با نگرش‌های دانش‌آموزان در درس جغرافیا»، هدف‌های کلی تحقیق را تشکیل می‌دهد. فرضیه‌های زیر نیز به عنوان فرضیه‌های تحقیق حاضر مورد نظر بوده‌اند.

۱. در مراکز پیش‌دانشگاهی، دانش‌آموزانی که به درس جغرافیا علاقه‌مند بودند، بیش از دانش‌آموزانی هستند که به این درس علاقه ندارند.
۲. رفتار و ویژگی‌های معلم جغرافیا، در علاقه‌مندی دانش‌آموزان به این درس به میزان بسیار زیاد مؤثر است.
۳. استفاده از وسائل کمک آموزشی مانند نقشه، و نیز بازدیدهای علمی، در علاقه‌مند ساختن دانش‌آموزان به این درس تأثیر بسیار زیادی دارد.
۴. میزان آسان بودن و نیز جذاب بودن مطالب کتاب‌های درسی جغرافیا در دوره‌ی متوسطه و پیش‌دانشگاهی برای دانش‌آموزان زیاد است.

تعریف‌ها و واژه‌ها

۱. جامعه‌ی آماری: تمامی دانش‌آموزان دختر و پسر رشته‌ی علوم انسانی ۱۱ مرکز (تمامی مراکز) پیش‌دانشگاهی گناباد که در سال ۸۲-۸۱ مشغول به تحصیل بوده‌اند و شامل ۳۹۸ نفر می‌شود.
۲. حجم نمونه: ۲۵ درصد از جامعه‌ی آماری فوق تحت عنوان حجم نمونه یا گروه آزمودنی، شامل صد نفر که به نسبت مساوی از دوره‌های شبانه و روزانه و جنس پسر و دختر به صورت تصادفی انتخاب شده‌اند.
۳. نگرش: دیدگاه حجم نمونه نسبت به موضوعات مربوط به آموزش درس جغرافیا و میزان علاقه‌مندی آن به این موضوعات که با درجات (بسیار زیاد، زیاد، متوسط، کم و بسیار کم) مشخص شده‌اند.
۴. درس جغرافیا: مجموعه درس‌های جغرافیای مقطع متوسطه و پیش‌دانشگاهی.

اهمیت علم جغرافیا و آموزش آن

از اهمیت علم جغرافیا همین بس که آن را علم زندگی دانسته‌اند،

چرا که با نگرش ترکیبی و دید کلی نگر خود و با بررسی همه‌جانبه‌ی پدیده‌های طبیعی و انسانی دارای دیدگاه صائب‌تر و قوی‌تری نسبت به سایر علوم است و با توجه به افزایش بحران‌های جهانی، مانند آلودگی هوا و کمبود آب، انفجار جمعیت و... می‌توان از این علم به صورت کاربردی‌تر استفاده نمود. «نگرش سیستمی در جغرافیا، چارچوب روش شناختی جهت تحقیق و بررسی ساخت و کارکرد یک سیستم را فراهم می‌آورد و به جغرافیدان امکان می‌دهد که به منزله‌ی ابزار روش شناختی، فرم تازه‌ای از جامعیت جغرافیایی بنا کند» [۲].

«در واقع، هدف اساسی در آموزش نوین جغرافیا، تربیت شهروندانی است که در آینده علاوه بر رفع مشکلات زندگی خود بتوانند، به نحو شایسته‌ای، جانشینی نسل کنونی را عهده‌دار شوند. توجه به سرفصل‌ها و عناوین دروس جغرافیا حاکی از آن است که برنامه‌ریزان درسی با تغییر رویکرد از روش‌های تحقیق و یادگیری سنتی به موضوعات روز و مشکلات محیط پیرامون، فراگیران را برای هدف فوق آماده می‌سازند» [۳].

سابقه‌ی تحقیق

تحقیق و پژوهش در زمینه‌ی آموزش جغرافیا سابقه‌ای دیرینه دارد و در ایران اسلامی، مجله‌ی «رشد آموزش جغرافیا» در سال‌های پس از انقلاب، جایگاه ویژه‌ای داشته و دارد. در این مجله‌ی ارزشمند می‌توان مقالات بسیاری در زمینه‌ی مسائل آموزش جغرافیا یافت؛ از جمله: مقالات مربوط به آموزش جغرافیا در سایر کشورها که توسط آقایان دکتر گنجی، شایان و چوبینه و نیز خانم دکتر دره میرحیدر و... به رشته‌ی تحریر درآمده است. در سمینارهای اردیبهشت ماه ۷۲ تهران و اردیبهشت ماه ۸۲ شیراز نیز سخنرانی‌های زیادی در این زمینه ارائه شده است. تحقیق مشابهی در آذربایجان شرقی توسط دکتر زاهدی انجام و گزارش آن در شماره‌های ۴۱ و ۴۲ مجله‌ی رشد آموزش جغرافیا به چاپ رسیده

است. در منطقه‌ی گناباد، جز تحقیق همکار محترم، آقای مهدی نیکبخت، تحت عنوان «چرا در روش آموزش جغرافیا یافته‌های جغرافیایی نهادینه نمی‌شوند»، تحقیق دیگری در زمینه‌ی آموزش جغرافیا صورت نگرفته است و یا در دسترس نیست.

روش تحقیق

تحقیق حاضر با روش توصیفی انجام گرفته است، چرا که به بررسی وضعیت کنونی و نگرش فعلی دانش‌آموزان به درس جغرافیا می‌پردازد. همچنین، روش جمع‌آوری اطلاعات نیز پرسش‌نامه‌ی بسته بوده که پیوست مقاله است. این پرسش‌نامه دارای ۱۴ سؤال یک متغیره است که در ارتباط با فرضیه‌های تحقیق تنظیم شده‌اند. برای هر سؤال نیز پنج پاسخ (بسیار زیاد، زیاد، متوسط، کم و بسیار کم) ارائه شده است. البته قبل از انجام تحقیق، برای آشکار شدن نقاط قوت و ضعف پرسش‌نامه، از دانش‌آموزان یک کلاس پیش‌آزمون^۱ به عمل آمد.

روش آماری مورد استفاده نیز روش درصد و فراوانی بوده است، چرا که به روشنی و سادگی نتایج و یافته‌ها را بیان می‌سازد.

آزمودنی‌ها و نحوه‌ی گزینش آن‌ها

جامعه‌ی آماری ۳۹۸ نفر بود که ۱۰۰ نفر (۲۵ درصد) از آن‌ها به عنوان حجم نمونه یا گروه آزمودنی، شامل ۶۶ دختر و پسر که در ۱۱ مرکز پیش‌دانشگاهی گناباد در دوره‌های شبانه و روزانه مشغول تحصیل بوده‌اند و به صورت تصادفی به نسبت مساوی از هر کلاس و از هر دوره (روزانه و شبانه) برای پاسخگویی به سؤالات پرسش‌نامه انتخاب شدند. علت انتخاب دوره‌ی پیش‌دانشگاهی، آگاهی و اشراف آنان بر تمامی مطالب کتاب‌های جغرافیای متوسطه و پیش‌دانشگاهی بوده است.

یافته‌های تحقیق

یافته‌های تحقیق که براساس پاسخ‌های گروه آزمودنی (حجم نمونه) به سؤالات پرسش‌نامه تنظیم شده‌اند، به شرح زیرند:

۱. در پاسخ به اعلام میزان علاقه‌مندی حجم نمونه به درس جغرافیا، ۲۷ درصد پاسخ بسیار زیاد و ۴۹ درصد پاسخ زیاد دادند.
۲. در مورد میزان خوشایندی حجم نمونه از فرارسیدن ساعت درس جغرافیا، ۳۷ درصد پاسخ زیاد و ۱۷ درصد پاسخ بسیار زیاد دادند و جمعاً ۸ درصد پاسخ کم و بسیار کم را اعلام کردند.
۳. در پاسخ به اهمیت جغرافیا در زندگی آینده‌ی حجم نمونه، ۴۰ درصد اهمیت آن را زیاد و ۳۱ درصد بسیار زیاد دانستند.
۴. حجم نمونه، در پاسخ به سؤال مربوط به میزان سادگی و قابل فهم بودن مطالب کتاب‌های درسی جغرافیا، ۲۴ درصد پاسخ زیاد و ۲۷ درصد بسیار زیاد را اعلام کردند.

۵. در پاسخ به میزان علاقه‌مندی خود به مشارکت در بحث‌های درس جغرافیا، ۳۸ درصد زیاد و ۲۹ درصد بسیار زیاد را اعلام کردند.
۶. در ارتباط با میزان علاقه‌ی حجم نمونه به شنیدن و خواندن خبرهای جغرافیایی در رسانه‌ها، ۳۴ درصد علاقه‌ی خود را بسیار زیاد و ۲۷ درصد علاقه‌ی خود را زیاد دانستند.

۷. ۶۶ درصد حجم نمونه، نقش اطلاعات دبیر جغرافیا را در علاقه‌مندی دانش‌آموزان به این درس بسیار زیاد و ۲۱ درصد نیز زیاد اعلام کردند.

۸. در مورد تأثیر و جذابیت بازدیدهای علمی و جغرافیایی در افزایش میزان علاقه‌مندی دانش‌آموزان به این درس، ۶۲ درصد نقش آن را بسیار زیاد و ۲۵ درصد نیز زیاد دانستند.

۹. تأثیر حسن برخورد و خوش اخلاقی دبیران جغرافیا در افزایش میزان علاقه‌مندی دانش‌آموزان به این درس را، ۶۵ درصد بسیار زیاد و ۲۶ درصد زیاد اعلام کردند.

۱۰. در مورد جذابیت کتاب‌های درسی جغرافیا، اکثریت ۴۱ درصد میزان جذابیت را متوسط و ۳۸ درصد زیاد اعلام کردند.

۱۱. در مورد پیش‌بینی موفقیت حجم نمونه در پاسخگویی به سؤالات جغرافیای کنکور سال آینده، ۵۲ درصد این میزان را زیاد و ۳۵ درصد متوسط اعلام کردند.

۱۲. میزان علاقه‌مندی حجم نمونه به ادامه‌ی تحصیل در رشته‌ی جغرافیا که می‌تواند حاکی از علاقه‌ی گروه آزمودنی به این درس باشد، اکثریت (۳۱ درصد) با کسانی بود که این علاقه‌مندی را متوسط بیان کردند و ۳۰ درصد نیز آن را زیاد دانستند.

۱۳. در پاسخگویی به نقش استفاده از وسایل کمک آموزشی در ایجاد رغبت حجم نمونه به درس جغرافیا، ۳۹ درصد میزان این تأثیر را بسیار زیاد و ۳۸ درصد زیاد دانستند.

۱۴. در مورد میزان انجام فعالیت‌های خارج از کلاس دانش‌آموزان در زمینه‌ی جغرافیا، مانند تهیه‌ی مقاله، روزنامه‌ی دیواری و ساخت مدل که با راهنمایی و تشویق دبیر جغرافیا صورت گرفته‌اند، ۳۰ درصد حجم نمونه، پاسخ زیاد و ۲۹ درصد متوسط پاسخ بسیار زیاد را اعلام کرده‌اند.

نتایج تحقیق

همان‌طور که در مقدمه ذکر شد، چنانچه انجام تحقیقات بر پایه‌ی علمی و دقیق صورت گیرد، می‌تواند در برنامه‌ریزی‌های درسی، مدیران و مسؤولان نظام آموزشی را یاری دهد. با توجه به تحقیقی حاضر می‌توان گفت:

۱. دانش‌آموزان به درس جغرافیا، بیش از حد متوسط علاقه دارند و علاقه‌مند به دنبال کردن خبرهای جغرافیایی هستند.
۲. کلاس‌های درس جغرافیا از کلاس‌هایی هستند که بیش از نصف دانش‌آموزان با خوشایندی زیاد و بسیار زیاد به آن‌ها وارد

به نام خدا

پیوست (۱) نمونه پرسشنامه تحقیق حاضر

طرح رغبت سنجی دانش آموزان رشته ی علوم انسانی مراکز پیش دانشگاهی گناباد، نسبت به درس جغرافیا

دانش آموزان عزیز، پرسش نامه ای که در اختیار شماست، به پژوهش در زمینه ی شناسایی میزان رغبت و علاقه ی شما به درس جغرافیا مربوط است و هیچ تأثیری در نمره ی کلاسی شما نخواهد داشت. بنابراین، برای استفاده ی هر چه بیش تر از نگرش ها و رغبت های شما در برنامه ریزی های آینده ی درس ها، خواهشمند است در کمال آرامش و دقت نظر و با صداقت به سؤالات پاسخ دهید.

باتشکر: محمدماهی دشتی

دانش آموزان مرکز پیش دانشگاهی:
دوره ی تحصیلی:

پسرانه دخترانه
روزانه شبانه و بزرگسالان

ردیف	سؤال	پاسخ
۱	میزان علاقه ی شما به درس جغرافیا تا چه حدی است؟	خیلی زیاد ☐ زیاد ☐ متوسط ☐ کم ☐ بسیار کم ☐
۲	تا چه حد از فرا رسیدن ساعت درس جغرافیا احساس خوشایندی دارید؟	خیلی زیاد ☐ زیاد ☐ متوسط ☐ کم ☐ بسیار کم ☐
۳	تا چه حد فراگیری مطالب جغرافیایی را برای زندگی شخصی خود مفید و مهم می دانید؟	خیلی زیاد ☐ زیاد ☐ متوسط ☐ کم ☐ بسیار کم ☐
۴	میزان سادگی و قابل فهم بودن مطالب کتاب های جغرافیا برای شما چه قدر است؟	خیلی زیاد ☐ زیاد ☐ متوسط ☐ کم ☐ بسیار کم ☐
۵	چه قدر دوست دارید در بحث های جغرافیایی کلاس خود شرکت کنید؟	خیلی زیاد ☐ زیاد ☐ متوسط ☐ کم ☐ بسیار کم ☐
۶	تا چه اندازه به شنیدن و خواندن اخبار جغرافیایی از رادیو، تلویزیون، روزنامه و... علاقه دارید؟	خیلی زیاد ☐ زیاد ☐ متوسط ☐ کم ☐ بسیار کم ☐
۷	اطلاعات جغرافیایی دبیر تا چه حد، می تواند در علاقه مندی شما به این درس مؤثر باشد؟	خیلی زیاد ☐ زیاد ☐ متوسط ☐ کم ☐ بسیار کم ☐
۸	تا چه حد باز دیده ها و اردوهای علمی مربوط به درس جغرافیا برای شما جذاب هستند؟	خیلی زیاد ☐ زیاد ☐ متوسط ☐ کم ☐ بسیار کم ☐
۹	خوش اخلاقی و حسن برخورد دبیر جغرافیا تا چه حد، می تواند در علاقه مندی شما به این درس مؤثر باشد؟	خیلی زیاد ☐ زیاد ☐ متوسط ☐ کم ☐ بسیار کم ☐
۱۰	جذابیت مطالب کتاب های جغرافیا برای شما در چه حدی بوده است؟	خیلی زیاد ☐ زیاد ☐ متوسط ☐ کم ☐ بسیار کم ☐
۱۱	موقفیت خود را در پاسخ به سؤالات جغرافیای کنکور سال آینده چگونه پیش بینی می کنید؟	خیلی زیاد ☐ زیاد ☐ متوسط ☐ کم ☐ بسیار کم ☐
۱۲	تا چه حد به ادامه ی تحصیل در رشته ی جغرافیا مایل هستید؟	خیلی زیاد ☐ زیاد ☐ متوسط ☐ کم ☐ بسیار کم ☐
۱۳	استفاده از وسایل کمک آموزشی در درس جغرافیا، تا چه حد در ایجاد رغبت شما به این درس نقش داشته است؟	خیلی زیاد ☐ زیاد ☐ متوسط ☐ کم ☐ بسیار کم ☐
۱۴	راهنمایی و تشویق دبیران جغرافیا تا چه حد موجب انجام فعالیت های خارج از کلاس شما مانند تهیه ی روزنامه ی دیواری و مقاله شده است؟	خیلی زیاد ☐ زیاد ☐ متوسط ☐ کم ☐ بسیار کم ☐

می شوند و مشارکت جویی آنان در بحث های درسی زیاد است. تعداد کسانی که با اکراه و ناخوشایندی به کلاس می آیند و در بحث های کلاسی بی تفاوتند نیز بسیار اندک است.

۳. دانش آموزان به حسن برخورد و خوش اخلاقی دبیران جغرافیا بها می دهند. علاوه بر آن، دبیران با افزایش اطلاعات علمی خود می توانند، به میزان علاقه مندی دانش آموزان به این درس بیفزایند.

۴. دانش آموزان درس جغرافیا را برای زندگی آینده ی خویش، درسی مهم و مفید می دانند و بیش از نصف آنان به ادامه ی تحصیل در رشته ی جغرافیا ابراز تمایل کرده اند.

۵. بازدیدهای علمی و استفاده از وسایل کمک آموزشی، نقش به سزایی برای ایجاد رغبت در دانش آموزان به این درس دارد و آنان برای انجام فعالیت های خارج از کلاس در زمینه ی جغرافیا، مانند تهیه ی روزنامه ی دیواری و مقاله نویسی، خواهان راهنمایی و همکاری دبیران جغرافیا هستند.

۶. مطالب کتاب های درسی جغرافیا اگرچه سخت و مشکل نیستند، به طوری که دانش آموزان در پاسخگویی به سؤالات کنکور سال آینده ی خویش در این درس خوش بین هستند، اما میزان جذابیت کتاب های درسی متوسط است که تا حد ایده آل فاصله دارد.

مرور فرضیه های تحقیق با توجه به نتایج تحقیق

۱. فرضیه های اول، دوم و سوم تحقیق اثبات می شوند.

۲. فرضیه ی چهارم از دو بخش تشکیل شده است. بخش اول یعنی سادگی مطالب و آسانی کتاب های درسی جغرافیا اثبات می شود، اما بخش دوم این فرضیه، جذابیت زیاد کتاب های جغرافیای مقطع متوسطه، تأیید و اثبات نمی شود.

پیشنهادها

با توجه به تحقیق حاضر که نشان دهنده ی نگرش مثبت و علاقه مندی دانش آموزان به درس جغرافیاست، باید گفت، این موضوع برای رشته ی جغرافیا و دبیران جغرافیا یک موهبت است که باید قدر آن را دانست. زیرا ایجاد انگیزه برای یادگیری بسیار مهم است. به طوری که در بعضی از درس ها، مشکل اولیه ی دبیران، کمبود یا عدم رغبت و علاقه ی دانش آموزان است. پیشنهادهای زیر در ارتباط با این تحقیق قابل بررسی و تأمل هستند:

۱. تهیه ی وسایل کمک آموزشی مربوط به آموزش جغرافیا مانند انواع فیلم، سی دی و نرم افزارهای رایانه ای، و نقشه و مدل های جذاب توسط مسوولان مربوط و مدیران مدرسه ها (البته به شرط استفاده از این وسایل توسط دبیران).

۲. برگزاری بازدیدهای علمی برای دانش آموزان در درس جغرافیا به صورت هدفمند و اختصاص نمره ای ویژه ی این بازدیدها با رعایت اصول و ضوابط آن، و پذیرش این ضرورت از سوی

برنامه ریزان آموزشی و مسوولان مربوطه.

۳. مشارکت هرچه بیش تر دبیران و مسوولان مدرسه ها با دانش آموزانی که قصد انجام فعالیت های خارج از کلاس در زمینه ی جغرافیا را دارند؛ مانند تهیه ی ملزومات و امکانات برای تهیه ی ماکت و روزنامه ی دیواری و تشویق این گونه فعالیت ها.

۴. استفاده ی دبیران از روش های تدریس نوین و فعالی که موجب تنوع و علاقه مندی بیش تر دانش آموزان به این درس می شود و مشارکت آنان را در بحث های درسی و علمی در کلاس افزایش دهد. [۴].

۵. برگزاری مسابقات علمی در زمینه ی جغرافیا، تشویق دانش آموزان به شرکت در این رقابت ها و اهمیت دادن به نتایج آن ها. در این زمینه می توان از جایزه هایی مانند کره، اطلس و نقشه های جغرافیایی استفاده کرد.

۶. افزایش و اهمیت دادن به دوره های آموزش ضمن خدمت و دانش افزایی دبیران جغرافیا و شرکت فعال همکاران در این دوره ها.

۷. استفاده نکردن از دبیران غیر متخصص برای تدریس جغرافیا.

۸. افزوده شدن میزان جذابیت مطالب کتاب های درسی جغرافیا توسط مؤلفان محترم. هر چند در سال های اخیر میزان جذابیت مطالب تا حد بسیار زیادی افزایش یافته است.

۹. استفاده از ارزشیابی مستمر از نحوه ی تدریس و تهیه ی چک لیست های آموزشی - یادگیری توسط دبیران [۵].

۱۰. تجهیز کردن کتابخانه های مدرسه ها به کتاب های جغرافیایی و مجلات آموزشی این رشته.

۱۱. تأسیس و تجهیز اتاق جغرافیای مدرسه ها و مناطق آموزش و پرورش.

با آرزوی توفیق برای تمامی کسانی که به جغرافیا عشق می ورزند و آن را علمی مقدس می دانند.

زیر نویس

1. Pretest

منابع

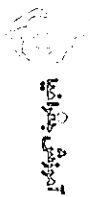
۱. فلاحیان، ناهید. ترجمه ی منشور بین المللی آموزش جغرافیا. مجله ی رشد آموزش جغرافیا. شماره ی ۴۰. ص ۹.

۲. شکویی، حسین. اندیشه های نو در فلسفه ی جغرافیا. جلد اول. انتشارات گیتاشناسی. ص ۴۸.

۳. چوبینه، مهدی. مقاله ی آموزش جغرافیا راهی نو با مشکلات بسیار. مجله ی رشد آموزش جغرافیا. شماره ی ۴۵. صفحه ی ۲۷.

۴. برای اطلاع بیش تر رجوع شود به: کتاب معلم. راهنمای تدریس جغرافیای سال دوم متوسطه. صفحه ی ۱-۵.

۵. ترابی، سیما. مقاله ی ارزشیابی و نقش آن در بالا بردن کیفیت تدریس. مجله ی رشد آموزش جغرافیا. شماره ی ۴۱. صفحه ی ۱۷.

دیدگاه سنتی مسلط‌ترین، پایدارترین و به‌طور کلی پذیرفته‌ترین رویکرد در برنامه‌ریزی درسی است و به دلیل برخوردار بودن از بیش‌ترین حجم ادبیات، شناخته‌ترین رویکرد نیز هست. در این رویکرد، روش تدریس، نقل مطالب توسط معلم است و نقش دانش‌آموزان تنها پذیرندگی مجموعه‌ای از دانش‌ها و مهارت‌ها، انضباط‌پذیری و انطباق‌پذیری با موقعیت یادگیری از پیش طراحی شده است (شریف، ۱۳۸۰: ۱۱۵). کلی بارد (۱۹۷۵: ۶۷)، نتیجه‌ی این رویکرد را غیرانسانی شدن آموزش و بیگانگی از غایت‌ها و جلوگیری از بروز کنجکاوی می‌داند.

نظام آموزشی ما نیز در چارچوب این رویکرد شکل گرفته و نهادینه شده است؛ رویکردی که در آن هیچ‌گاه به‌طور جدی سعی نشده است، به قدرت تعقل و استدلال توجه شود و در نتیجه دانش‌آموزانی وابسته، منفعل و کم تفکر را پرورش داده است.

بحث

در یک ارزشیابی تشخیصی از دانش‌آموزان ورودی سال دوم آموزش متوسطه در شهرستان نجف‌آباد، مشخص شد که بسیاری از آن‌ها در تشخیص جهت‌های جغرافیایی روی زمین دچار مشکل هستند

و همچنین نمی‌توانند، دلایل قابل قبولی برای اثبات کروی بودن زمین، تغییرات طول شب و روز و ایجاد فصل‌ها ارائه دهند. وقتی از آن‌ها سؤال شد، در سال تحصیلی جدید چه روشی را برای تدریس پیشنهاد می‌کنید، به اتفاق پاسخ دادند که مانند دوره‌ی راهنمایی! اول خودتان به روش سخنرانی تدریس کنید و سپس سؤالات مهم را به ما بگویید تا یادداشت کنیم و در ارزشیابی هم فقط از همین سؤالات استفاده کنید!

این ارزشیابی تشخیصی به خوبی بیان‌کننده‌ی ماهیت آموزش سنتی ماست؛ آموزشی که بر حفظیات و سخنرانی تأکید دارد و به شدت از پرورش قدرت تفکر، استدلال و خلاقیت ناتوان است.

با توجه به ضعف‌های این رویکرد، تجدید نظر در آن و انتخاب

مقدمه‌ی کوتاه کتاب جغرافیای سال دوم آموزش متوسطه به خوبی بیان‌کننده‌ی رویکردی نو در آموزش جغرافیاست. در این مقدمه بیان شده است که باید دانش‌آموزان را به‌طور فعال در روند تدریس درگیر کرد و به جای تأکید بر اطلاعات و آمار، راه استفاده از آن‌ها را آموزش داد. کلاس جغرافیا را به محیطی شاد و لذت‌بخش مبدل کرد، به این امید که خاطرات خوش آن برای حل مشکلات آینده راهگشا باشد.

واقعیت این است که این رویکرد زیبا و جذاب با آنچه که در مدرسه‌های ما می‌گذرد، فاصله‌ی زیاد دارد و در راه نهادینه کردن آن، با چالش‌های جدی مواجه هستیم. هنوز در مدرسه‌های ما تأکید زیادی بر محفوظات می‌شود. روش تدریس سخنرانی غالب است و ارزشیابی‌های سنتی چون کابوسی بر ذهن دانش‌آموزان سایه افکنده‌اند. علت این عدم هماهنگی، رعایت نکردن اصل جامع‌نگری بوده است؛ به طوری که تحول به دو حوزه‌ی تعیین هدف‌ها و نگارش محتوا محدود شده است و روش‌های یاددهی-یادگیری و ارزشیابی با نوعی غفلت روبه‌رو شده‌اند. در نتیجه، این حرکت مثبت و سازنده با چالش‌های جدی مواجه شده است.

مقدمه

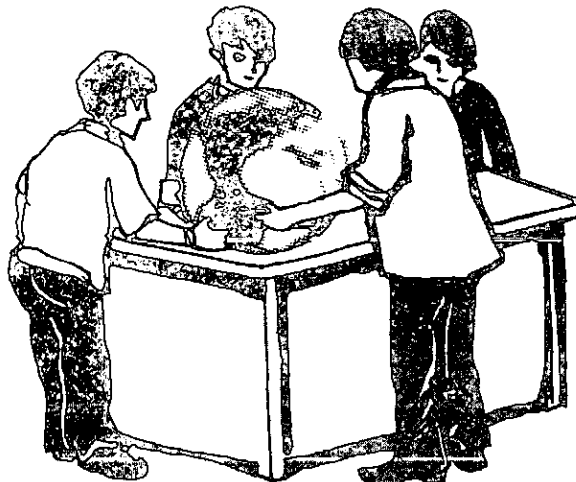
در حوزه‌ی برنامه‌ریزی درسی، رویکردهای گوناگونی وجود دارند، رویکردهای متفاوت و گاه متعارض این حوزه، منعکس‌کننده‌ی انتظارات گوناگون از آموزش و نیز پاسخ‌های متفاوت به بافتی است که آموزش درون آن واقع می‌شود (وایت، ۱۹۹۷: ۲۶). تفاوت و گاه

تعارض در نیازها و باورها، پاسخ‌ها و بافت‌ها، حوزه‌ی برنامه‌ریزی درسی را با موقعیت پیچیده‌ای روبه‌رو ساخته است. شریف (۱۳۸۰) در یک جمع‌بندی کلی، دیدگاه نظریه‌پردازان در حوزه‌ی برنامه‌ریزی درسی را در چهار مقوله‌ی عام سنتی، عقلانی، اجتماعی و توسعه‌ی خود،

رسول شریفی

سرگروه جغرافیای شهرستان نجف‌آباد

بررسی مشکلات آموزش جغرافیا در برنامه‌های جدید

رویکردی جدید امری لازم بود. خوشبختانه طی سال‌های گذشته، حرکت‌های مناسبی صورت گرفته و به خصوص تلاش‌های مؤلفان کتاب‌های جغرافیایی نظیر یا حداقل کم‌نظیر بوده‌اند. این نویسندگان با طرح لزوم فاصله گرفتن از محفوظات و اطلاعات و آمار - که کتاب جغرافیا را به یک لغت‌نامه یا فرهنگ‌نامه تبدیل کرده بود - تأکید کردند که جست‌وجو برای یافتن و فهمیدن بسیار لذت بخش‌تر از کسب دانش از پیش آماده شده است و یادگیری پایدارتری را ایجاد می‌کند. بنابراین باید بستر اجرایی این نوع بینش و طرز فکر فراهم شود. در همین راستا و با انگیزه‌ی به روز و جذاب کردن کتاب‌ها و استفاده از فناوری جدید، محتوای کتاب‌ها تغییرات قابل ملاحظه‌ای پیدا کرد.

از آن‌جا که باید بین هدف‌ها، محتوای برنامه و فعالیت‌های یادگیری از یک سو، و ساز و کارهای ارزشیابی از سوی دیگر، ارتباط بسیار نزدیک و مستقیم برقرار باشد (مهر محمدی، ۱۳۸۱: ۲۰۲)، بنابراین هرگونه نوآندیشی و تحول در رویکردها باید همه‌ی این عناصر را در بر بگیرد و تلاش‌ها، گسترده، هماهنگ و هم‌سو باشند. اما به نظر می‌رسد، شیوه‌های تدریس و ارزشیابی، هم‌گام با این رشد متحول نشده و چه بسا در مواردی با آن به تقابل برخاسته‌اند. همین باعث شده است که از یک طرف، هدف‌های مؤلفان تأمین نشود و بسیاری از برنامه‌ها به برنامه‌هایی غیر قابل اجرا تبدیل شوند و از طرف دیگر، معلمان نیز در نتیجه‌ی این ناهماهنگی دچار نوعی سردرگمی شوند و اعتراض کنند.

برای مثال، در کتاب جدید پیش‌دانشگاهی بر روش تحقیق، استفاده از رایانه و سی‌دی‌های آموزشی و اینترنت تأکید شده است، اما این موضوعات عملی، کاربردی و جذاب، در اثر نبود هماهنگی در تأمین امکانات و اجرای مناسب شیوه‌های تدریس و ارزشیابی، به متونی غیراجرایی، حفظی و کسل‌کننده، و به قول برنامه‌ریزان آموزشی «پوچ» مبدل شده‌اند. در این مقاله، هدف ما ارائه‌ی راهکارهایی است برای حل این مشکلات و رفع این ناهماهنگی‌ها.

الف) شیوه‌های تدریس

خوشبختانه مؤلفان به این موضوع اهتمام داشته‌اند و با نگارش کتابی تحت عنوان «راهکارهای آموزش جغرافیا» و چاپ سلسله مقالاتی در مجلات رشد، انواع شیوه‌های نو و متناسب با این کتاب‌های درسی جغرافیا را بیان کرده‌اند و بستر نظری این کار را فراهم ساخته‌اند. اما در عمل این راهکارها اجرایی نشده‌اند و تعداد معلمانی که رویکردهای جدید را پذیرفته و بکار بسته‌اند، محدود است. در جلسات گروه آموزشی جغرافیای شهرستان نجف‌آباد، در مورد موانع اجرایی این روش‌ها بحث‌های مفصلی صورت گرفت که در نهایت به جمع‌بندی زیر رسیدیم:

کمبود امکانات سمعی و بصری و به خصوص نقشه، رایانه و سی‌دی‌های مناسب و مهم‌تر از آن، عدم استفاده‌ی بهینه از این

امکانات، کمبود فضای آموزشی مناسب، آشنایی کم معلمان با رویکردهای جدید و شیوه‌های تدریس نو، کم‌تجربه بودن دانش‌آموزان در کارهای گروهی و بی‌نظمی‌های ناشی از آن، وجود مدیریت سنتی پایبند به رویکرد سنتی در مدرسه‌ها و توجیه نبودن کادر اداری، عدم تناسب زمان با حجم کتاب‌ها، توجیه نبودن والدین و اعتراضات آن‌ها، از جمله موانع اجرایی در راه به کارگیری شیوه‌های تدریس فعال هستند و لازم است، راهکارهایی در این رابطه اندیشیده شوند؛ راهکارهایی از این دست:

- اگر بپذیریم، برای انجام هر تحولی ابتدا لازم است فرهنگ‌سازی شود، باید از طریق رسانه‌های گوناگون در سطح جامعه اطلاع‌رسانی کافی صورت بگیرد تا عموم مردم بدانند، کارکرد عناصر آموزشی تغییر کرده و نقش دانش‌آموزان از پذیرندگی به جست‌وجوگری، و نقش معلمان از انتقال‌دهندگی به هدایت‌گری متحول شده است.

- برگزاری دوره‌های ضمن خدمت برای معلمان و مدیران و کادر اداری باید جدی‌تر گرفته شود و انواع جدید روش‌های تدریس به طور عملی آموزش داده شوند. پیشنهاد می‌شود، در هر منطقه‌ی آموزشی، با تشکیل مدرسه‌ها و کلاس‌های نمونه و دعوت از افراد صاحب‌نظر و علاقه‌مند برای تدریس روش‌های نو، الگوهای مناسبی فرا روی افراد مبتدی قرار گیرد.

- تأمین امکانات مناسب و از آن مهم‌تر ایجاد فرهنگ استفاده‌ی درست و مؤثر از آن‌ها باید در دستور کار قرار بگیرد. به هر شیوه‌ی ممکن باید مدیران مدرسه‌ها را توجیه کرد که امروزه، رایانه و سی‌دی‌های آموزشی از لوازم اساسی مدرسه‌ها هستند و اهمیت آن‌ها از سایر تجهیزات کم‌تر نیست. ضمناً این وسایل جنبه‌ی کاربردی و مصرفی دارند و نباید چون کالایی لوکس و تزئینی، دور از دسترس دانش‌آموزان و چه بسا معلمان قرار بگیرند. در این رابطه پیشنهاد می‌شود که مؤلفان، تهیه‌ی بسته‌ی نرم‌افزاری برای هر یک از کتاب‌های جغرافیا را مد نظر قرار دهند و در آن، انواع نقشه‌ها، عکس‌ها و فیلم‌های لازم برای تدریس را متناسب با سرفصل‌ها بگنجانند و برای مدرسه ارسال کنند یا حداقل به بازار عرضه دارند. - برگزاری جشنواره‌های تدریس در مناطق گوناگون می‌تواند به نهادینه شدن هر چه بیش‌تر روش‌های تدریس نوین‌جامد و ابتکارات و خلاقیت‌های صورت گرفته، شناسایی شوند و عمومیت پیدا کنند. بنابراین پیشنهاد می‌شود، این کار مورد توجه گروه‌های آموزشی قرار بگیرد.

- در عموم مدرسه‌های ما، هر کلاس به دانش‌آموزانی به خصوص تعلق می‌گیرد، بنابراین دانش‌آموزان در کلاس‌ها ثابت هستند و معلمان جابه‌جا می‌شوند. اگر این رویه معکوس شود و کلاس‌ها بر اساس موضوعات درسی نام‌گذاری شوند و هر کلاس به معلم مربوطه اختصاص یابد، معلم می‌تواند به سلیقه‌ی خود و

کرده‌اند. همگان اذعان دارند که در این شرایط، متون درسی با نوعی سطحی‌نگری مواجه شده‌اند و روش‌های تدریس نوین که بر درک و فهم تأکید دارند، به حاشیه رانده شده‌اند (شریفی، ۱۳۸۳: ۴۵).

راهکارها

رویکردهای نو در سنجش و ارزشیابی، با تأکید بر آزمون‌های مستمر و پویا و بازخورد مؤثر به دانش‌آموزان در فرایند آموزش جهت‌گیری شده‌اند (رستگار، ۱۳۸۲: ۱). بنابراین باید در حین آموزش به ارزشیابی مستمر و سؤال محور و تحول آفرین بها داد که شوق به دانستن و قدرت کشف مجهولات را به ارمغان می‌آورد و تا حد امکان، از ارزشیابی‌های پایانی پاسخ‌محور و منفعل فعلی فاصله گرفت (احمدی، ۱۳۸۲: ۸).

نتیجه‌گیری

استاد شهید مطهری، با این جمله‌ی زیبا که فرمود: «من ستایشگر معلمی هستم که به من اندیشیدن را بیاموزد نه اندیشه‌ها را»، بر آموزش سنتی حافظه محور ما خط بطلان کشید و راه تحول، خوددواری و پیشرفت را ترسیم کرد. این جمله بسیار والاتر از آن است که تنها بر دیوار مدرسه‌ها نقش ببندد. به نظر می‌رسد زمان آن رسیده باشد که این کلام زیبا را در تمام عرصه‌های آموزشی، به خصوص آموزش جغرافیا، به کار بگیریم و همگام با تغییرات محتوای کتاب‌ها، در زمینه‌ی روش‌های تدریس و ارزشیابی نیز تحولی ایجاد کنیم؛ به این امید که آینده‌ای روشن‌تر فراروی فرزندان این مرز و بوم قرار دهیم.

منابع

۱. خلخالی، سیدمرتضی. آسیب‌شناسی نظام برنامه‌ریزی درسی ایران. انتشارات سوگند. تهران. ۱۳۸۱.
۲. شایان، سیاوش و همکاران. جغرافیای ۱. انتشارات سازمان پژوهش. تهران. ۱۳۸۲.
۳. راهکارهای آموزش جغرافیا. انتشارات مدرسه. تهران. ۱۳۸۱.
۴. شریف، سیدمصطفی. تحلیلی بر رویکردهای برنامه‌ریزی درسی. فصل‌نامه‌ی علمی-پژوهشی. شماره ۱ و ۲. بهار و تابستان ۱۳۸۲. ص ۱۰۹ تا ۱۲۵.
۵. شریفی، رسول. جایگاه آموزش و پرورش در بسترسازی تولید علم. چکیده‌ی مقالات دانشگاه آزاد اسلامی. ۱۳۸۳.
۶. شریعتمداری، ع. جامعه و تعلیم و تربیت. انتشارات امیرکبیر. تهران. ۱۳۷۱.
۷. علاقه‌مندان، جعفر. پیشرفت علمی با تغییر مناسب اجتماعی، خیرنامه‌ی پژوهش. شماره ۳. آذرماه ۱۳۸۰.
۸. مهر محمدی، محمود. برنامه‌ریزی درسی: نظرگاه‌ها، رویکردها و چشم‌اندازها. انتشارات به شهر. مشهد. ۱۳۸۱.
۹. یار محمدیان، محمدحسین. اصول برنامه‌ریزی درسی. انتشارات یادواره‌ی کتاب. تهران. ۱۳۸۱.
10. Kliebar, H. Bureaucracy and Curriculum. in: Pinar, W. ed. Curriculum Theorizing: The reconceptualists. Mccutchan, Berkley, California. 1975.

متناسب با روش تدریس انتخابی‌اش، تمیز و نیمکت‌ها را در کلاس قرار دهد و مشکلات مربوط به فضای آموزشی را به حداقل برساند. همچنین، انواع نقشه‌هایی را که در گوشه‌ی انبارها بلااستفاده مانده‌اند، به دیوارهای کلاس بیاویزد و بر جدایت کلاس‌ها بیفزاید.

کتاب‌های جغرافیای استان از حساسیت ویژه‌ای برخوردار هستند و دانش‌آموزان، به دلیل ارتباط مستقیمی که در زندگی روزمره‌ی خود با مطالب آن‌ها دارند، به آموختنشان علاقه‌ی بیش‌تری نشان می‌دهند. پیشنهاد می‌شود، روش‌های تدریس حل‌مسأله و پژوهش در مورد جغرافیای استان‌ها به کار گرفته شوند و معلمان با طرح سؤالاتی در مورد استان‌ها و منطقه‌ی محل زندگی دانش‌آموزان، زمینه‌ی مراجعه به کتابخانه‌ها، ادارات و سایت‌های آموزشی را فراهم کنند و بر پویایی و طراوت محیطی آموزشی بیفزایند.

با توجه به کنترل جمعیت و کاهش دانش‌آموزان در هر سال تحصیلی، پیشنهاد می‌شود، استاندارد تعداد دانش‌آموزان در هر کلاس تعدیل شود؛ چرا که با کم‌تر شدن تعداد دانش‌آموزان، امکان اجرای روش‌های تدریس جدید، بهتر فراهم می‌شود.

اگر در طول سال تحصیلی حداقل یکی دو بار از ایستگاه‌های هواشناسی، سد‌ها، کارخانه‌ها یا... بازدید صورت بگیرد و دانش‌آموزان به‌طور مستقیم با کارکرد این تأسیسات و ارتباط آن‌ها با دانش جغرافیا آشنا شوند، آموزش با جدایت و توفیق بیش‌تری همراه خواهد بود.

(ب) شیوه‌های ارزشیابی

در نگاه اول به نظر می‌رسد که مهم‌ترین مشکل فراروی رویکرد نوین، شیوه‌ی ارزشیابی موجود است. شیوه‌های ارزشیابی باید به خدمت آموزش در آیند، ولی عملاً در شرایط موجود، این آموزش است که در خدمت ارزشیابی قرار گرفته است (خلخالی، ۱۳۸۱: ۷۵) و دانش‌آموزان تنها طالب موضوعاتی هستند که در ارزشیابی‌ها مطرح می‌شوند. نمونه‌ی بارز آن، انجام آزمون‌های هماهنگ استانی به خصوص در سال سوم آموزش متوسطه است که در آن‌ها، آشکارا بر محفوظات تأکید می‌شود و در نتیجه، دانش‌آموزان با آوردن کتاب‌های گنجینه‌ی سؤالات به کلاس، از معلم می‌خواهند که تنها در چارچوب آن عمل کند. این موضوع کل جریان طبیعی آموزش را مختل می‌کند.

در بررسی نمونه سؤالات طرح شده در شهرستان نجف‌آباد مشخص شد که ۷۰ تا ۸۰ درصد سؤالات جنبه‌ی حفظی دارند و تنها به حیطه‌ی اول شناختی محدود می‌شوند. عموم معلمان دلیل این موضوع را تبعیت از الگوی نمونه سؤالات هماهنگ استانی ذکر کرده و بیان داشته‌اند، هرگاه سؤالی در سطوح بالاتر شناختی را طرح کرده‌اند، دانش‌آموزان با استناد به این نمونه سؤالات هماهنگ استانی اعتراض شدیدی را مطرح ساخته‌اند و خانواده‌ها و مسؤولان نیز از آن‌ها پشتیبانی

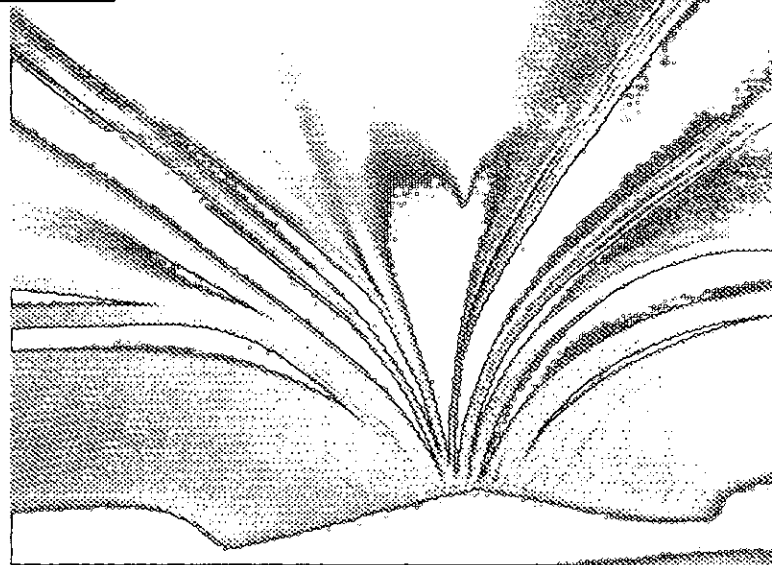
معرفی کتاب‌های جدید جغرافیا

منصور ملک عباسی

در دومین فصل، به توضیحات عمومی برمی‌خوریم که مشتمل بر جغرافیای طبیعی، انسانی، اقتصادی، و همچنین مطالبی در مورد حمل و نقل، ارتباطات، آموزش، بهداشت، فرهنگ و جهانگردی است. علاوه بر مطالب توضیحی و آماری، چند جدول نیز آورده شده است که بر اساس پنج استان تنظیم شده‌اند.

در فصل سوم، نقشه‌هایی از ایران و جهان ارائه شده است. خواننده ابتدا با موقعیت ایران در جهان، آسیا و خاورمیانه آشنا می‌شود و سپس از طریق چند نقشه‌ی موضوعی می‌تواند، اوضاع طبیعی، تقسیمات کشوری، راه‌ها، محیط‌زیست، کشاورزی، منابع طبیعی و انرژی، صنایع، منابع آب، زمین‌شناسی، احتمال زلزله خیزی، آب و هوا، و میزان بارندگی را در ایران بررسی کند. در نقشه‌ی زمانی جهان، برای اولین بار تفاوت ساعت کشورها، هم‌نسبت به «زمان متوسط گرینویچ» (GMT) هم‌نسبت به زمان رسمی ایران سنسجیده شده و اختلاف ساعت کشورهای جهان با ساعت ایران درج گردیده است. در فصل چهارم با بخش پایانی کتاب، جدول‌ها و نقشه‌های یکنواختی برای همه‌ی ۳۰ استان کشور تدوین شده است. در ابتدای هر استان، عوامل انسانی-طبیعی، به همراه بهترین تصویرها از هر استان درج شده است.

مجله‌ی رشد جغرافیا لازم می‌داند، از بخش گردآوری و تألیف «مؤسسه‌ی گیتاشناسی»، به سرپرستی آقای نادر حاتمی که با پشتکار خود این اثر ماندگار را به انجام رسانده است، تشکر کند.

اطلس گیتاشناسی استان‌های کشور

تهیه‌کننده و ناشر: مؤسسه جغرافیایی و کارتوگرافی گیتاشناسی

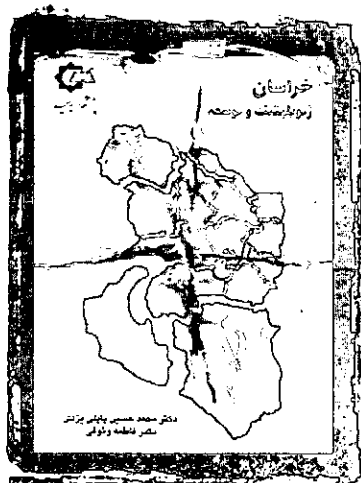
سال انتشار: ۱۳۸۳

نوبت چاپ: اول

تعداد صفحات: ۲۰۰ صفحه

قیمت: ۸۵۰۰۰ ریال

کتاب حاضر در چهار فصل با کاغذ گلاسه و کیفیت بالای چاپ، اثری ماندگار است. در نخستین فصل آن، «ایران از آغاز تا امروز»، علاوه بر مرور وقایع تاریخی ایران، چند نقشه نیز برای نشان دادن قلمرو حکومت‌های متفاوت حاکم بر ایران آمده است.

خراسان، ژئوپلتیک و توسعه

نویسنده: دکتر محمدحسین پاپلی و دکتر فاطمه وثوقی

ناشر: پژوهشکده‌ی امیرکبیر، انتشارات پاپلی

سال انتشار: ۱۳۸۳

موقعیت ژئوپلتیکی ایران، حس وطن‌دوستی و ناسیونالیستی ویژه‌ای برای مردم این سرزمین به همراه داشته است. این موقعیت که ایران را بر سر راه‌های شرق به غرب و جنوب به شمال آسیا قرار داده، باعث حملات بزرگ و کوچک مکرر در طول تاریخ به این سرزمین شده است. همین حملات یکی از عوامل به هم پیوستگی اقوام و گروه‌های این سرزمین تحت لوای یک ملت و یک پرچم به نام ایران شده است.

این کتاب، ژئوپلتیک استان خراسان و شمال شرقی کشور را در کلیتش بررسی می‌کند و نشان می‌دهد که شکل‌گیری استان خراسان، نتیجه‌ی ده‌ها قرن پیوستگی فرهنگی است. در عین حال، در این استان پهناور واحدهایی هستند که می‌توانند قطب‌های توسعه باشند. هسته‌ی اصلی کتاب حاضر، مقالاتی هستند که قبلاً در فصلنامه‌ی تحقیقات جغرافیایی به چاپ رسیده‌اند. مهم‌ترین این مقالات عبارتند از:

۱. آسیای مرکزی، لزوم و اهمیت مطالعات آن

۲. اهمیت ژئوپلتیکی شرق و شمال شرق ایران (قسمت اول و

دوم)

استقبال محققان از مقالات و نیز مطالعه‌ی طرح تقسیم استان خراسان موجب شد که نگارندگان، آن‌ها را تکمیل و به صورت کتاب آماده کنند. و اکنون که این فرایند صورت گرفته است، کتاب مذکور را به چاپ رسانده‌اند.

کتاب حاضر در ۲۴۰ صفحه و پنج فصل تدوین گردیده است. معرفی استان خراسان، اهمیت ژئوپلتیکی استان خراسان و مهم‌ترین کانون‌های شرق ایران و نتیجه‌گیری نهایی، عنوان فصول ارائه شده هستند. مطالعه‌ی این کتاب را به همه‌ی علاقه‌مندان توصیه می‌کنیم.

گردشگری در فلاورجان

مؤلفان: پروانه خانیا، ناهید کیان‌ارثی و سعید کریمی

ناشر: انتشارات غزل

سال انتشار: ۱۳۸۳

وجود چشم‌اندازهای زیبای طبیعی و فعالیت‌های اقتصادی خاص در منطقه از یک طرف، و تخریب آثار تاریخی و مشکلات اقتصادی منطقه فلاورجان از طرف دیگر، مؤلفان را بر آن داشته است تا با تدوین کتابی پیرامون توانمندی‌ها و مشکلات فلاورجان، توجه هم‌میهنان و مسئولان و علاقه‌مندان را به این خطه از استان اصفهان جلب کنند. این کتاب مشتمل بر دو بخش است. در بخش اول، موقعیت زمین‌شناسی، ویژگی‌های اقلیمی و گیاهی و مشخصات فرهنگی و انسانی فلاورجان، و مباحثی پیرامون صنعت توریسم در کشور و استان، و مشکلات منطقه آمده است. بخش دوم کتاب نیز که بیش از نیمی از این مجموعه را به خود اختصاص داده، به بررسی یک‌یک شهرها و دهستان‌های شهرستان فلاورجان و شرح ارتفاعات مهم، شخصیت‌های تاریخی و نیز بقعه‌ها و مکان‌های مهم شهرستان مذکور پرداخته است. کتاب با ده‌ها تصویر زیبا از مناطق دیدنی به پایان رسیده است.

اطلس شهرستان شمیران

مؤلفان: گروه دانشنامه‌ی استان تهران (علی‌اکبر محمودیان و

همکاران)

ناشر: مؤسسه جغرافیایی و کارتوگرافی گیتاشناسی

نوبت چاپ: اول

سال انتشار: ۱۳۸۱

شهرستان شمیران از جمله مناطقی است که با وجود ثروت‌های فراوان و مجاورت با پایتخت، استعدادهای نیمه‌آشکار و پنهان آن را نشناخته‌ایم. اگر آن‌ها را به نیکی بشناسیم و با برنامه‌ریزی طرحی ملی و اجرای آگاهانه آن به پیش رویم، کم‌تر از یک دهه‌ی دیگر این کوهساران می‌توانند به ده‌ها شهرک گردشگری-جهانگردی، گیاه‌شناسی و دارویی، دانشگاهی، مسکونی نمونه، باغداری، دامپروری و مانند این‌ها که همه می‌توانند مکمل یکدیگر باشند، تبدیل شوند و از رهگذر درآمد سرشار جهانگردی و صادرات گیاهان

و لذت بخش تر جغرافیا کمک کند. برای بخش اول کتاب، عنوان «درباره‌ی دیدگاه‌ها و روش‌های جغرافیایی» انتخاب شده است. بخش دوم کتاب، با توجه به اهمیت نقشه‌ها در آموزش، و یادآوری و استدلال جغرافیایی، به آموزش‌هایی «درباره‌ی نقشه‌های جغرافیایی» اختصاص یافته است. در این بخش خواننده باید از ابتدا تا انتها مطالب را بخواند، سؤالات را پاسخ گوید، فعالیت‌های مورد انتظار را انجام دهد و به نتیجه‌ی مطلوب دست یابد. مطالعه‌ی این کتاب را به همه‌ی علاقه‌مندان آموزش جغرافیا، به ویژه دانشجویان - معلمان این رشته توصیه می‌کنیم.

اطلس گردشگری شهر و شهرستان کرج

ناشر و تهیه‌کننده: مؤسسه‌ی جغرافیایی و کارتوگرافی گیتاشناسی
نوبت چاپ: اول
سال انتشار: ۱۳۸۳
قیمت: ۲۵۰۰۰ ریال

بسط و توسعه‌ی شهری کرج از یک سو، و ارتباط سهل و آسان این شهرستان با تهران از سوی دیگر، نیاز به اطلس کامل و دقیقی همچون کتاب مذکور را روزافزون کرده بود. علاوه بر این، ایجاد و توسعه‌ی شهرستان‌های متعدد در اطراف شهرستان کرج در دهه‌های اخیر، این منطقه را به صورت شهرهای خوابگاهی برای متروپل تهران درآورده است. در نتیجه، گردآوری اطلاعات جغرافیایی کرج به یک نیاز جدی تبدیل شده بود. در پاسخ به این نیازها، «اطلس گردشگری شهر و شهرستان کرج انتشار یافت.»

مراحل ابتدایی تهیه‌ی نقشه شهر کرج که هسته‌ی اصلی این کتاب است، از سال ۱۳۷۷ آغاز شد. در بخش نخست کتاب، مطالبی در مورد موقعیت جغرافیایی و انسانی شهرستان کرج درج شده و طی آن، به نقاط دیدنی و تاریخی آن مفصلاً اشاره شده است. بخش دوم به معرفی موقعیت جغرافیایی، جمعیت، اقلیم، شبکه‌ی ارتباطی، تاریخچه‌ی شهر کرج و... پرداخته است. تصویرهای متعدد کتاب، عینیت بیشتری به مطالب آن بخشیده است. مقیاس $\frac{1}{12000}$ نقشه‌ی شهر کرج، این نقشه را به صورت صددرصد کاربردی درآورده است. موفقیت مؤسسه‌ی گیتاشناسی را خواستاریم.

دارویی، به صورت یکی از مراکز مهم درآمد سالم درآیند. گروه دانشنامه‌ی استان تهران، از سال ۱۳۷۲ به تحقیقات میدانی در منطقه پرداخت و با بهره‌گیری از مجموعه اطلاعات است اول و دوم، کار نگارش را از شهرستان شمیران آغاز کرد. حاصل این پژوهش‌ها، انتشار دو کتاب جغرافیا و اطلس شهرستان شمیران بود. در این مجموعه، با ده‌ها نوع نقشه‌ی بزرگ و متوسط از منطقه‌ی شمیرانات، رودبار قصران، و لواسان روبه‌رو می‌شویم که دید مناسبی را از منطقه به هر بیننده می‌دهد و علاوه بر آن، توان‌های محیطی، اعم از انسانی و طبیعی را نیز در اختیار علاقه‌مندان می‌گذارد. موقعیت گروه علمی دانشنامه را از خداوند بزرگ خواستاریم.

درباره‌ی آموزش جغرافیا

نام مؤلف: دکتر سیاوش شایان
ناشر: انتشارات مدرسه
سال انتشار: ۱۳۸۳
قیمت: ۷۵۰۰ ریال

هدف کتاب‌های جدید جغرافیایی، درگیر کردن مخاطبان و نیز تفکر در مورد مسائلی است که اکنون بشر با بهره‌برداری از محیط طبیعی یا دخالت در آن به وجود آمده است. در این کتاب سعی شده است، دانش آموزان ذهن خود را به طور فعال، با این مسائل درگیر کنند و با استفاده از اصطلاحات پایه‌ی جغرافیایی و روش استدلال این علم، راه حل‌های خویش را برای حل این مسائل ارائه دهند.

کتاب «درباره‌ی آموزش جغرافیا»، شامل دو بخش است. در بخش نخست سعی شده است، ضمن بیان نگرش جغرافیدانان به جهان، روش‌های مطالعه‌ی جغرافیایی توضیح داده شود. با توجه به محتوای برنامه‌های درسی جغرافیای دوره‌ی آموزش عمومی (ابتدایی و راهنمایی)، سرفصل‌هایی که در آموزش محتوای کتاب‌های درسی به معلمان کمک می‌کنند، مطرح و بررسی شوند. گرچه مخاطبان اصلی کتاب، معلمان دوره‌ی ابتدایی هستند، اما بسیاری از مطالب آن می‌تواند، به دبیران جغرافیای دوره‌ی راهنمایی و حتی متوسطه، در تدریس مؤثرتر، فعال‌تر

انتشار نقشه های جدید جغرافیایی

الف) نقشه ی اقتصادی ایران (انرژی، صنایع و معادن)

مقیاس نقشه: $\frac{1}{2/250/000}$

ابعاد نقشه: دیواری ۶۷×۹۳ سانتی متر

ناشر: مؤسسه جغرافیایی و کارتوگرافی گیتاشناسی

قیمت: ۱۵۰۰۰ ریال

در این نقشه، علاوه بر مشخص شدن شهرک های صنعتی، مناطق آزاد، مناطق ویژه، خطوط انتقال نیرو، خطوط انتقال نفت، نیروگاه ها، و بنادر صدور انرژی، موقعیت جغرافیایی بیش از ۳۰ نقطه از معادن و نیز صنایع و کارخانجات کشور، دقیقاً معلوم شده است. تصویرهای زیبایی از صنایع و معادن مهم کشور هم، زینت بخش این نقشه است.

ب) نقشه ی سیاحتی و گردشگری استان کرمان

مقیاس نقشه: $\frac{1}{1000/000}$

ناشر: مؤسسه جغرافیایی و کارتوگرافی گیتاشناسی

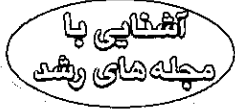
قیمت: ۱۲۰۰۰ ریال

ابعاد نقشه: ۶۵×۷۵ سانتی متر

در این نقشه، موقعیت جغرافیایی استان کرمان در میان استان های کشور، خطوط ارتباطی، مکان های دیدنی استان، و نقاط مرتفع در زمینه ی نقشه ی طبیعی استان با دقت هر چه تمام تر آمده که آن را کاربردی کرده است. علاوه بر دید کلی که به بیننده می دهد، باعث می شود هرکس در این استان بتواند، موقعیت دقیق خود را با یک نگاه به آن بیابد. تصویرهایی چند از مکان های توریستی استان در اطراف نقشه، بر زیبایی آن افزوده است.

دفتر انتشارات کمک آموزشی

مجله های رشد توسط دفتر انتشارات کمک آموزشی سازمان پژوهش و برنامه ریزی آموزشی وابسته به وزارت آموزش و پرورش، با این عناوین تهیه و منتشر می شوند:

مجله های دانش آموزی (به صورت ماهنامه - ۹ شماره در هر سال تحصیلی - منتشر می شوند):

- رشد کودک (برای دانش آموزان آمادگی و پایه ی اول دوری ابتدایی)
- رشد نوآموز (برای دانش آموزان پایه های دوم و سوم دوری ابتدایی)
- رشد دانش آموز (برای دانش آموزان پایه های چهارم و پنجم دوری ابتدایی).
- رشد نوجوان (برای دانش آموزان دوره ی راهنمایی تحصیلی).
- رشد جوان (برای دانش آموزان دوره ی متوسطه).

مجله های عمومی (به صورت ماهنامه - ۹ شماره در هر سال تحصیلی منتشر می شوند):

- رشد مدیریت مدرسه، رشد معلم، رشد آموزش ابتدایی، رشد آموزش راهنمایی تحصیلی، رشد تکنولوژی آموزشی، رشد مدرسه فردا

مجله های تخصصی (به صورت فصلنامه و ۴ شماره در سال منتشر می شوند):

- رشد برهان راهنمایی (مجله ی ریاضی، برای دانش آموزان دوره ی راهنمایی تحصیلی)، رشد برهان متوسطه (مجله ی ریاضی، برای دانش آموزان دوره ی متوسطه)، رشد آموزش معارف اسلامی، رشد آموزش جغرافیا، رشد آموزش تاریخ، رشد آموزش زبان و ادب فارسی، رشد آموزش زبان، رشد آموزش زیست شناسی، رشد آموزش تربیت بدنی، رشد آموزش فیزیک، رشد آموزش شیمی، رشد آموزش ریاضی، رشد آموزش هنر، رشد آموزش قرآن، رشد آموزش علوم اجتماعی، رشد آموزش زمین شناسی، رشد آموزش فنی و حرفه ای، رشد مشاوره.

مجله های رشد عمومی و تخصصی برای معلمان، آموزگاران، مدیران

و کادر اجرایی مدارس

دانشجویان مراکز تربیت معلم و رشته های دبیری دانشگاه ها

و کارشناسان تعلیم و تربیت تهیه و منتشر می شوند.

♦ نشانی: تهران، خیابان ایرانشهرشمالی، ساختمان شماره ۴ آموزش

و پرورش، پلاک ۲۶۸، دفتر انتشارات کمک آموزشی.

تلفن و نمابر: ۸۸۳۰۱۴۷۸

برگ اشتراک مجله های رشد

شرایط

۱- واریز مبلغ ۲۰/۰۰۰ ریال به ازای هر عنوان مجله درخواستی، به صورت علی الحساب به حساب شماره ۳۹۶۶۲۰۰۰ بانک تجارت شعبه سه راه آزمایش (سرخه حصار) کد ۳۹۵ در وجه شرکت افست.

۲- ارسال اصل رسید بانکی به همراه برگ تکمیل شده اشتراک.

- نام مجله :
- نام و نام خانوادگی:
- تاریخ تولد:
- میزان تحصیلات:
- تلفن:
- نشانی کامل پستی:
- استان:
- شهرستان:
- خیابان:
- پلاک:
- کدپستی:
- مبلغ واریز شده:
- شماره و تاریخ رسید بانکی:

امضا:

نشانی: تهران - صندوق پستی مشترکین ۱۶۵۹۵/۱۱۱
 نشانی اینترنتی: www.roshdmag.org
 پست الکترونیک: [Email:info@roshdmag.org](mailto:info@roshdmag.org)
 ☎ امور مشترکین: ۷۷۳۳۵۱۱۰ - ۷۷۳۳۶۵۶
 ☎ پیام گیر مجلات رشد: ۸۸۳۲۹۲۲۲ - ۸۸۳۰۱۴۸۲

یادآوری:

- هزینه برگشت مجله در صورت خوانا و کامل نبودن نشانی، بر عهده مشترک است.
- منای شروع اشتراک مجله از زمان وصول برگ اشتراک است.
- برای هر عنوان مجله برگ اشتراک جداگانه تکمیل و ارسال کنید (تصویر برگ اشتراک نیز مورد قبول است).

سعید بختیاری

مؤسسه جغرافیایی و کارتوگرافی گیتاشناسی

نام رسمی: پادشاهی تایلند

نام محلی: پرات تایی، موانگ تایی^۱

نام بین المللی: تایلند^۲

تایلند سرزمینی است با ۱۱۵، ۵۱۳ کیلومتر مربع وسعت (چهل و نهمین کشور جهان) در جنوب خاوری آسیا و بخشی از هندوچین که از شمال و شمال خاوری به لاوس، از خاور به کامبوج و خلیج تایلند (دریای چین جنوبی)، از جنوب به مالزی، از غرب به دریای آندامان (اقیانوس هند) و میانمار و از شمال غربی به کشور میانمار محدود است.

آب و هوا:

اقلیم آن در اکثر نواحی گرم و مرطوب و پرباران است و جنگل های بارانی آن بخش وسیعی از کشور را پوشانده است. نواحی شمالی و خاوری تایلند را رشته ارتفاعاتی به بلندی حداکثر ۲۵۹۵ متر (کوه دوی اینتانون) که سرچشمه رودهای این کشور چون مکونگ، مون، نان و چائوپرایا را تشکیل می دهند، فرا گرفته است و دشت وسیع و حاصلخیزی را که از آبرفت رودخانه های مزبور پدید آمده، در جنوب خود جای داده است. رود چائوپرایا - نان با حدود هزار کیلومتر درازا، مهم ترین رود آن و جزیره ی پوکت با ۸۰۰ کیلومتر مربع وسعت، بزرگ ترین جزیره ی این کشور است.

جمعیت:

بر اساس آمار سال ۲۰۰۳، تایلند با جمعیتی بالغ بر ۶۴،۰۲۲،۰۰۰ نفر، نوزدهمین کشور جهان است. از این تعداد، ۲۸/۶ درصد ساکن شهرها و ۷۱/۴ درصد ساکن روستاها هستند. تراکم جمعیت آن نیز ۱۲۴/۸ نفر در هر کیلومتر مربع است.

توزیع سنی:

به لحاظ توزیع سنی، ۲۴/۱ درصد افراد زیر ۱۵ سال، ۲۵/۶ درصد بین ۱۵ تا ۲۹ سال، ۲۵/۹ درصد بین ۳۰ تا ۴۴ سال، ۱۵ درصد بین ۴۵ تا ۵۹ سال، ۷/۵ درصد بین ۶۰ تا ۷۴ سال و ۱/۹ درصد نیز بیش از ۷۵ سال سن دارند. متوسط عمر مردان ۷۰ سال و زنان ۷۵ سال است.

تولد و مرگ و میر:

طبق آمار سال ۲۰۰۲، میزان تولد ۱۴ نفر در هر هزار نفر، میزان مرگ و میر ۶ نفر در هر هزار نفر و میزان مرگ و میر کودکان ۲۱ نفر

آشنایی با کشورهای جهان

تایلند

در هر هزار تولد بوده است.

ترکیب نژادی:

در سال ۲۰۰۰، تایی ۸۱/۴ درصد، چینی ۱۰/۶ درصد، مالایایی ۳/۷ درصد و سایر نژادها ۴/۳ درصد جمعیت را به خود اختصاص داده‌اند.

مذهب و زبان:

بر اساس اطلاعات سال ۲۰۰۰، بودایی ۹۴/۲ درصد، مسلمان ۴/۶ درصد و بقیه ی ادیان ۱/۲ درصد بوده‌اند. زبان رسمی و رایج، تایی (تایلندی) است که با خط تایلندی نوشته می‌شود.

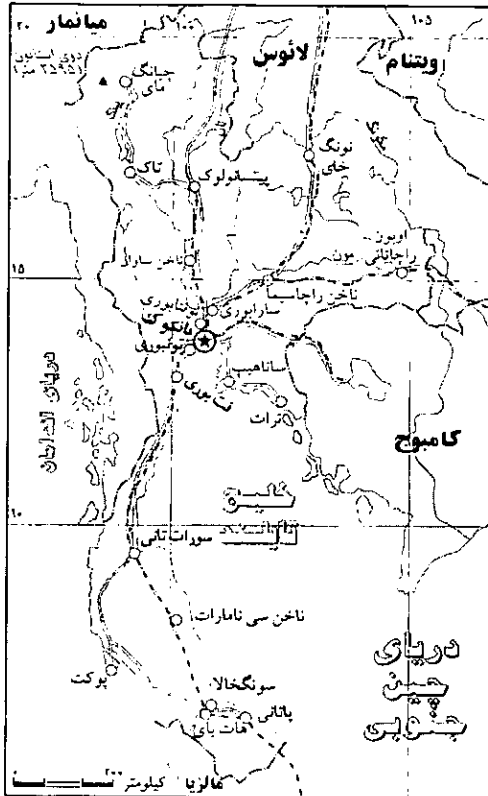
پایتخت:

شهر بانکوک با ۱۷۴،۳۲۰،۳۲۰ نفر جمعیت (۲۰۰۰)، پایتخت کشور تایلند است و شهرهای مهم آن عبارتند از: ساموت پراکان (۳۷۸،۶۹۴ نفر)، نونتابوری (۲۹۱،۳۰۷ نفر)، اودون تانی (۲۲۰،۴۹۳ نفر) و ناخن راجاسیما (۲۰۴،۳۹۱ نفر).

نوع حکومت:

حکومت تایلند مشروطه‌ی سلطنتی با دو مجلس قانونگذاری از سال ۱۹۳۲، رئیس حکومت پادشاه رامای نهم، بومیول آدولیداج از سال ۱۹۴۶، و رئیس دولت نخست وزیر، تاکسین شیناواترا از سال ۲۰۰۱ بوده است.

قوه‌ی مقننه از دو مجلس نمایندگان با ۵۰۰ عضو و سنا با ۲۰۰ عضو، به مدت ۴ سال تشکیل یافته است. کرسی‌های مجلس نمایندگان (۲۰۰۱) عبارتند از: حزب تائی راک تائی ۲۴۸ کرسی، حزب دموکرات ۱۲۸ کرسی، حزب ملی ۴۱ کرسی، حزب آرمان نوین ۳۶ کرسی، حزب توسعه‌ی ملی ۲۹ کرسی و سایرین ۱۸ کرسی.

کشور تایلند قدمت تاریخی دارد و روز ملی آن پنجم دسامبر، روز تولد پادشاه است. تایلند در سال ۱۹۴۶ به عضویت سازمان ملل متحد درآمد و علاوه بر آن در سازمان‌های زیر نیز عضویت دارد: کنفرانس تجارت و توسعه‌ی ملل متحد (UNCTAD)، صندوق کودکان ملل متحد (UNICEF)، سازمان خواربار و کشاورزی ملل متحد (FAO)، آژانس بین‌المللی انرژی اتمی (IAEA)، بانک بین‌المللی ترمیم و توسعه (BANK/IBRD WORLD)، سازمان بین‌المللی هوایمایی کشوری (ICAO)، انجمن بین‌المللی توسعه (IDA)، بنگاه بین‌المللی مالی (IFC)، سازمان بین‌المللی کار (ILO)، صندوق بین‌المللی پول (IMF)، سازمان بین‌المللی کشتیرانی (IMO)، اتحادیه‌ی بین‌المللی مخابرات راه دور (ITU)، سازمان آموزشی، علمی و فرهنگی ملل متحد (UNESCO)، سازمان توسعه‌ی صنعتی ملل متحد (UNIDO)، اتحادیه‌ی جهانی پست (UPU)، سازمان جهانی بهداشت (WHO)، سازمان جهانی مالکیت معنوی (WIPO)، سازمان جهانی هواشناسی (WMO)، سازمان تجارت جهانی (WTO)، بانک توسعه‌ی آسیا، (ADB) شورای

دوره‌ی تحصیلی	تعداد مدرسه‌ها	تعداد معلمان	تعداد دانش‌آموزان	نسبت دانش‌آموزان به معلمان
ابتدایی	۳۴،۰۰۱	۴۴۵،۵۴۲	۵،۹۲۷،۹۰۲	۱۹/۳
متوسطه	۲،۳۱۸	۱۰۷،۰۲۵	۳،۳۵۸،۴۷۰	۱۹/۸
هنرستان	۶۷۹	۴۰،۱۱۶	۷۳۸،۸۶۱	۱۹/۸
عالی	۱۰۲	۳۸،۴۲۳	۱،۵۲۲،۱۴۲	۳۱/۸

همکاری اقتصادی آسیا-اقیانوس آرام (APEC)، انجمن ملل جنوب شرقی آسیا (ASEAN) و جنبش عدم تعهد.

کشاورزی صنایع:

محصولات عمده‌ی این کشور عبارتند از: نیشکر، برنج، کاساوا، ذرت، کائوچو، آناناس، موز، نارگیل و تنباکو. همچنین مهم‌ترین صنایع آن عبارتند از: شکر تصفیه شده، نخ مصنوعی، ورق آهن گالوانیزه، صفحات قلع و تولیدات کف هندی. در سال ۱۹۹۸، تایلند ۳۹/۸ درصد زمین کشاورزی، ۱/۶ درصد مرتع و ۵۶/۸ درصد نیز جنگل و سایر موارد داشته است. دام‌های زنده‌ی آن در سال ۲۰۰۱ شامل: خوک، گاو، بوفالو و مرغ بودند. میزان صید ماهی در سال ۲۰۰۱، معادل ۳۱۶،۸۸۱،۳ تن بوده است. در سال ۲۰۰۲، حدود ۱۰۸،۴۱۸،۰۰۰،۰۰۰ کیلووات ساعت برق، ذغال سنگ قهوه‌ای ۱۹،۶۱۹،۰۰۰ تن (۲۰۰۱)، نفت خام ۲۲،۶۰۰،۰۰۰ بشکه، فراورده‌های نفتی ۲۰،۶۳۳،۰۰۰،۰۰۰ تن (۱۹۹۹) و گاز طبیعی ۳۵،۲۸۶،۰۰۰ متر مکعب (۲۰۰۱)، تولید یا استخراج شده‌اند.

نیروی کار:

براساس آمار سال ۲۰۰۱، تعداد نیروی کار ۳۳،۹۲۰،۰۰۰ نفر بوده است که ۵۳/۹ درصد کل جمعیت را تشکیل می‌دهد. شاغلان بالای ۱۴ سال ۷۲/۱ درصد، زنان ۴۵ درصد و بی‌کار ۳/۲ درصد بوده‌اند.

واحد پول:

واحد پول تایلند بات (B)، برابر ۱۰۰ ساتانگ است. هر دلار آمریکا معادل ۴۰/۶۷ بات و هر بات ۲۱۶/۸ ریال است.

تولید ناخالص ملی:

در سال ۲۰۰۱، تولید ناخالص ملی به ۱۱۸،۵۰۰،۰۰۰،۰۰۰ دلار بالغ شد و میزان سرانه‌ی آن ۱۹۴۰ دلار بود.

واردات:

تایلند در سال ۲۰۰۱، حدود ۶۲،۰۵۷،۰۰۰،۰۰۰ دلار کالا وارد کرده است که عمدتاً شامل: ماشین‌آلات برقی ۲۲/۱ درصد، ماشین‌آلات غیربرقی ۱۷/۴ درصد، مواد شیمیایی ۱۰/۳ درصد و فراورده‌های نفتی ۹/۳ درصد بوده است که از کشورهای (۲۰۰۲) ژاپن ۲۳ درصد، آمریکا ۹/۶ درصد، چین ۷/۶ درصد، مالزی ۵/۶ درصد و سنگاپور ۴/۵ درصد وارد شده‌اند.

صادرات:

در سال ۲۰۰۱ این کشور ۶۵،۱۱۳،۰۰۰،۰۰۰ دلار کالا شامل: مواد غذایی ۱۴/۹ درصد، رایانه و قطعات آن ۱۲/۳ درصد، قطعات الکترونیکی ۷/۲ درصد، مواد شیمیایی ۵/۷ درصد، به کشورهای (۲۰۰۲) آمریکا ۱۹/۶ درصد، ژاپن ۱۴/۵ درصد، سنگاپور ۸/۲ درصد، هنگ کنگ ۵/۴ درصد و چین ۵/۲ درصد صادر کرده است.

ارتش:

در سال ۲۰۰۲، ارتش این کشور حدود ۳۰۶،۰۰۰ نفر را در اختیار داشته است که از این تعداد، ۶۲/۱ درصد در نیروی زمینی، ۲۲/۲ درصد در نیروی دریایی و ۱۵/۷ درصد در نیروی هوایی مشغول خدمت بوده‌اند. هزینه‌ی سرانه‌ی ارتش در سال ۱۹۹۹، حدود ۳۴ دلار بوده است.

حمل و نقل:

طول خطوط آهن تایلند در سال ۲۰۰۰ بالغ بر ۴،۰۴۱ کیلومتر و طول راه‌های اتومبیل رو آن ۴۳۶،۴۳۶ کیلومتر بوده است. همچنین در این کشور ۲۵ فرودگاه (۱۹۹۶) با پروازهای زمان‌بندی شده و ۳۵۱ فرود کشتی بالای صد تن وجود داشته است. در سال ۲۰۰۲، تعداد ۲،۲۸۱،۰۰۰ دستگاه اتومبیل سواری و ۴،۱۴۵،۰۰۰ دستگاه اتوبوس و کامیون مشغول به کار بوده‌اند.

ارتباطات:

در سال ۲۰۰۰، تعداد ۱۴،۷۰۰،۰۰۰ گیرنده‌ی رادیویی (۲۳۵) دستگاه برای هر هزار نفر)، ۱۷،۷۰۰،۰۰۰ گیرنده‌ی تلویزیونی (۲۸۴) دستگاه برای هر هزار نفر)، ۶،۴۹۹،۰۰۰ خط تلفن (۲۰۰۲)، (۱۰۵) خط برای هر هزار نفر)، ۱۶،۱۱۷،۰۰۰ تلفن همراه (۲۶۰) خط برای هر هزار نفر)، ۲،۴۶۱،۰۰۰ دستگاه رایانه‌ی شخصی (۴۰ رایانه برای هر هزار نفر)، ۴،۸۰۰،۰۰۰ اشتراک اینترنت (۷۸ اشتراک برای هر هزار نفر) و همچنین تعداد ۳۹۹۰،۰۰۰ نسخه روزنامه (۶۴ نسخه برای هر هزار نفر) استفاده شده است.

بهداشت:

طبق آمار سال ۲۰۰۱، تعداد پزشکان این کشور ۱۸،۵۳۱ نفر (برای هر ۳،۳۹۵ نفر یک پزشک) و همچنین ۱۴۱،۳۸۰ تخت بیمارستانی (برای هر ۴۴۵ نفر یک تخت) وجود داشته است. تغذیه:

مواد مصرفی سرانه در تایلند، در سال ۲۰۰۱ به طور متوسط ۲،۴۸۶ کالری انرژی داشته است که ۸۸ درصد آن از مواد نباتی و ۱۲ درصد آن از فراورده‌های حیوانی تأمین می‌شده است. حداقل کالری مصرفی ۱۱۲ درصد است که توسط سازمان خواربار و کشاورزی ملل متحد (فائو) توصیه شده است. آموزش:

نرخ باسوادی در سال ۲۰۰۰، حدود ۹۵/۵ درصد بود. این میزان در میان مردان باسواد ۹۷/۲ درصد و در زنان ۹۴ درصد بوده است. جدول زیر خلاصه‌ای از نسبت‌های آموزشی مقاطع تحصیلی تایلند را در سال تحصیلی ۹۸-۱۹۹۷ نشان می‌دهد.

زیرنویس

1. Prathet Thai, Muang Thai

2. Thailand (tha)

اخبار جغرافيايي

دکتر مهدي چوبينه

جغرافيا تيريك مي گويد و براي اين همکاران آرزوي توفيق روزافزون دارد.

● فعاليت هاي جغرافيايي در شهرستان شبستر آذربايجان شرقي
آقاي علي اصغر عبداللهيان، سرگروه جغرافيايي شهرستان شبستر، طی نامه ای اهم فعاليت هاي اين گروه را بدین شرح ارسال کرده اند:

□ گردهمائي مدرسان جغرافيا و بررسی کتاب هاي درسي جغرافيايي ۱ و ۲ (آذرماه ۸۲ و آذرماه ۸۳)؛

□ برگزاري کلاس ضمن خدمت کتاب جغرافيايي
پيش دانشگاهي در روزهاي جمعه، به مدت ۳۰ ساعت؛

□ تهیه و توزیع نقشه هاي جديد برای مدرسه ها در سطح شهرستان؛

□ تهیه و تکثیر ۱۲ مورد از ترم افزارهاي گوناگون جغرافيايي و ارائه آن به مدرسه ها؛

□ تشکیل کلاس هاي ضمن خدمت IT برای مدرسان جغرافيايي
پيش دانشگاهي.

برای همکاران گرامي در شهرستان شبستر آرزوي توفيق داريم.

● برگزاري نمايشگاه مدل ها و ماکت هاي جغرافيايي در بخش ملارد
به گزارش آقاي ميرفتاح رضا طبع، سرگروه علوم اجتماعي آموزش و پرورش بخش ملارد (شهریار ۲)، نمايشگاهي از مدل ها و ماکت هاي جغرافيايي، در اين منطقه، برپا شد. در اين نمايشگاه، انواع نقشه و کتاب هاي جغرافيايي، به همراه اطلس هاي متنوع، مدل هاي آتشفشان، گسل، ميزشني، لايه هاي مختلف زمين و... به معرض نمايش گذاشته شد. آرزوي ما توفيق روزافزون تداوم چنین فعاليت هايي است.

گروه جغرافيايي «دفتر برنامه ريزي و تأليف کتب درسي»، از همه ي گروه هاي آموزشي در سطح استان ها، شهرستان ها و مناطق و همچنين گروه هاي آموزشي جغرافيا در همه ي دانشگاه ها دعوت مي کند، گزارش هاي مربوط به فعاليت هاي مهم جغرافيايي خود را در کليه ي دوره هاي تحصيلي، و همچنين ابتکارات و نوآوري هاي آموزشي همکاران را براي معرفي در اين بخش، به آدرس مجله ي «رشد آموزش جغرافيا» ارسال کنند.

● انتشار نشریه انجمن علمی معلمان جغرافيايي استان آذربايجان
غربي

نشریه ي «اسپير» که نام خود را از یکی از جزيره هاي درياچه ي اروميه گرفته، نشریه ي انجمن علمی دبيران جغرافيايي استان آذربايجان غربي است. فهرست مطالب اولين شماره ي آن عبارت است از: سرمقاله، الگوي بهينه ي آموزش جغرافيا از طريق کارت هاي آموزشي، منابع معدني استان آذربايجان غربي و موارد کاربردي آن ها، اکوتوريسم شهرستان اروميه، توازن در شهر از ديده گاه جغرافيا، کاربرد علم جغرافيا در برنامه ريزي محيطي، نگرش تحقيقي بر پتانسيل ها و مشکلات زيست محيطي درياچه ي اروميه بر مبناي كيفيت كميت آب درياچه، معرفي و اعلام موجوديت انجمن علمي آموزشي معلمان جغرافيايي استان، بازديدهاي علمي و آنچه بر گزار كنيم، فراخوان مقاله، گفت و گو با پيشگويان.

مدیربول این نشریه، همکار خوبمان، آقای مجید سوزیکار از سردبیر آقای علی شیخی پوریاک هستند. مجله رشد آموزش جغرافيا تولد این نشریه را به جامعه ي معلمان

● **فعالیت های گروه جغرافیا در ناحیه ۲ اصفهان**
 آقای سیدمحمد حسین مدرس زاده، سرگروه جغرافیای ناحیه ۲ اصفهان، طی نامه ای رؤوس فعالیت های این ناحیه را بدین شرح گزارش داده است:

● **گزارش فعالیت های گروه جغرافیای استان خراسان رضوی در زمینه ی تالیف کتاب جغرافیای این استان**
 سازمان آموزش و پرورش استان خراسان رضوی، طی نامه ای مجموعه ای مستند از اقدامات به عمل آمده در جریان تولید کتاب جغرافیای استان خراسان رضوی را به «دفتر برنامه ریزی و تالیف کتب درسی» ارسال کرده است که در نهایت، این فعالیت ها به تولید کتاب جغرافیای استان خراسان رضوی انجامیده اند. هم زمان دو کتاب دیگر جغرافیای استان خراسان شمالی و خراسان جنوبی نیز تالیف شده است که امیدواریم در شروع سال تحصیلی ۸۵-۸۴ در اختیار دانش آموزان این استان ها قرار گیرد.

● **برگزاری همایش کشوری محیط زیست در شهرستان فومن به ابتکار گروه جغرافیای این شهرستان**
 اداره ی آموزش و پرورش شهرستان فومن طی نامه ای، خبر برپایی همایش کشوری محیط زیست را به همت گروه آموزشی جغرافیای این شهرستان را به دفتر مجله ارسال کرده است. این همایش، با هماهنگی سازمان آموزش و پرورش استان گیلان و فرمانداری شهرستان فومن در سالن سیدالشهدای اداره ی فرهنگ و ارشاد اسلامی فومن در آذرماه ۸۳ برپا شد. فراخوان این همایش، با عنوان «محیط زیست، توسعه ی توریسم و نقش دبیران جغرافیا»، به گردآوری ۳۰ مقاله در مهلت مقرر منجر شد. به همراه این گزارش، بریده ی جرایدی که انعکاس خبری این همایش را در روزنامه ها و

● **گزارش فعالیت های گروه جغرافیای استان خراسان رضوی در زمینه ی تالیف کتاب جغرافیای این استان**
 سازمان آموزش و پرورش استان خراسان رضوی، طی نامه ای مجموعه ای مستند از اقدامات به عمل آمده در جریان تولید کتاب جغرافیای استان خراسان رضوی را به «دفتر برنامه ریزی و تالیف کتب درسی» ارسال کرده است که در نهایت، این فعالیت ها به تولید کتاب جغرافیای استان خراسان رضوی انجامیده اند. هم زمان دو کتاب دیگر جغرافیای استان خراسان شمالی و خراسان جنوبی نیز تالیف شده است که امیدواریم در شروع سال تحصیلی ۸۵-۸۴ در اختیار دانش آموزان این استان ها قرار گیرد.

● **برپایی همایش جغرافیا در استان اردستان**
 همایش جغرافیا به همت انجمن علمی دبیران جغرافیا و گروه جغرافیای متوسطه استان اردستان، همایش جغرافیا در آذرماه ۸۳ در محل پژوهشکده ی تعلیم و تربیت سنندج برگزار شد.
 در این همایش، دبیران جغرافیا، سمعی از دانش آموزان دوره ی متوسطه و پیش دانشگاهی، دانشجویان رشته ی جغرافیا، نماینده ی انجمن های اولیا و مربیان دبستان ها، سرگروه های آموزشی رشته های گوناگون در سطح استان، و مدیران و مسؤولان آموزش و پرورش استان گردت حضور داشتند. در ادامه ی این گزارش، مطالب مسوطی در زمینه ی ایجاد پایگاه اطلاعات جغرافیای شهری سنندج و مرگ و میر گوناگون طراحی، راه اندازی و کاربری آن ارائه شده است. درارجم این همکاران همچون گذشته در مسیر فعالیت های خود حق یابند.

- تهیه و توزیع مجلات چشم انداز زنده رود (فصل نامه) بین همکاران جغرافیا و نواحی و مناطق استان؛
- تهیه و توزیع لوحه های فشرده ی رایانه ای (سی دی های آموزشی) بین همکاران جغرافیا؛
- راه اندازی سایت های جغرافیایی برای همکاران؛
- بررسی برگه های امتحانی و تحلیل آن ها؛
- مکاتبه با سازمان نقشه برداری کشور برای دریافت تصویرهای هوایی؛
- تهیه تقویم اجرایی و برنامه ی زمانبندی بازدید از مدرسه ها؛
- برگزاری جلسات توجیهی برای همکاران به منظور تهیه ی سؤالات امتحانی؛
- برگزاری دوره ی آموزشی برای کتاب جغرافیای پیش دانشگاهی؛
- بازدید از مدرسه ها و تبادل نظر با همکاران جغرافیا؛
- بازدید از باتلاق گاوخونی، به دعوت انجمن علمی جغرافیا؛
- بازدید دانش آموزان از موزه، برای دیدن کانی ها و سنگ ها؛
- تقدیر از همکارانی که در سال گذشته فعالیت های مؤثر و مستمری داشته اند.

دوره ی بیستم . شماره ی ۱
 پاییز ۱۳۸۴

● اهم فعالیت های گروه جغرافیا استان یزد

- آقای محمدعلی منتظری، سرگروه جغرافیای استان یزد، طی نامه ای از طریق سازمان آموزش و پرورش این استان، اهم فعالیت های گروه جغرافیای استان یزد را برای مجله ارسال داشته است. این فعالیت ها عبارتند از:
 - برگزاری دوره ی طراحی و ساخت وسایل کمک آموزشی، به مدت ۳۰ ساعت؛
 - برگزاری دوره ی مبانی سیستم اطلاعات جغرافیایی GIS، به مدت ۴۲ ساعت؛
 - برگزاری دوره ی ترجمه متون جغرافیای طبیعی، به مدت ۳۴ ساعت؛
 - چاپ فصل نامه ی علمی - آموزشی جغرافیا توسط گروه جغرافیا.
- این فصل نامه هنوز در اختیار مجله ی رشد آموزش جغرافیا قرار نگرفته است و اطلاعی از موضوعات و مقالات آن به دست نداریم. با این حال، آرزوی توفیق مجله برای همکاران استان یزد تداوم دارد.

● عملکرد گروه جغرافیای بخش بوستان و گلستان شهرستان رباط کریم

- طی گزارشی، اهم فعالیت های این بخش به دفتر مجله ارسال شده است که عبارتند از:
- انجام پروژه ی تحقیقاتی جغرافیایی نسیم شهر؛
- چاپ نشریه ی ایران زمین در پنج شماره؛
- برگزاری همایش جغرافیایی؛
- برگزاری نمایشگاه جغرافیا، و تهیه ی فیلم و سی دی آموزشی؛
- برگزاری همایش جهانی شدن و بازدید دبیران از مرکز ستاره شناسی، زمین شناسی و نقشه برداری؛
- برگزاری مسابقه ی کتابخوانی، از کتاب های تخصصی جغرافیا؛

□ برگزاری دوره ی آموزشی GIS برای دبیران؛

- برگزاری همایش GIS، سنجش از دور و مسابقه ی عکس.
- در این فعالیت ها، سرکار خانم احمدیگی و آقای یوسفی، نقش به سزایی داشته اند. برای این همکاران آرزوی توفیق داریم.

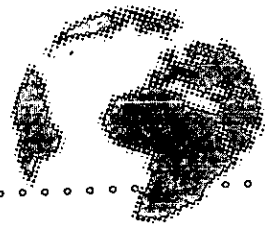
● فعالیت های گروه جغرافیای شهرستان دشتستان

- آقای عبدالخالق نعمتی زیارتی، طی نامه ای مفصل، گزارشی جامع از فعالیت های گروه جغرافیای شهرستان دشتستان ارسال کرده است. ایشان در نامه خود نوشته است: «گروه آموزشی جغرافیای شهرستان دشتستان از توابع استان بوشهر نیز همانند گروه های آموزشی جغرافیا در سراسر کشور، به منظور تقویت مبانی علم جغرافیا، اشاعه ی فرهنگ جغرافیای گرای و توجه به اهمیت آموزشی دانش جغرافیا گام برمی دارد.» و در ادامه نیز، این فعالیت ها را معرفی کرده است:
- تهیه سی دی های مجموعه تصویر، از چشم اندازهای جغرافیای شهرستان دشتستان؛
- تکثیر جزوات ارسال شده از دبیرخانه ی جغرافیا و ارسال به آموزشگاه ها؛
- برگزاری دوره های آموزش ضمن خدمت جغرافیا (۲)، به مدت ۵۲ ساعت، و جغرافیای استان، به مدت ۳۲ ساعت؛
- همکاری در فراهم کردن وسایل کمک آموزشی جغرافیا از طریق بخش خصوصی؛
- بررسی نتایج قبولی دانش آموزان در درس جغرافیا، در سطح شهرستان؛
- برگزاری بازدیدهای علمی از جنگل های حرا خلیج نای بند، بندر تاریخی سیراف، شهر دلوار، تالاب حله، و تأسیسات پارس جنوبی در عسلویه، ویژه ی دبیران؛
- برگزاری بازدیدهای علمی ویژه ی دانش آموزان؛
- برگزاری مسابقه ی مقاله نویسی با موضوع جغرافیای استان بوشهر؛
- برگزاری مسابقه ی درسی جغرافیای پیش دانشگاهی؛
- آماده سازی مقالات برای درج در فصل نامه ی جغرافیایی دشتستان.

● انتشار مجله ی چشم انداز زنده رود

هفدهمین شماره از فصل نامه ی علمی - تحقیقاتی گروه آموزشی جغرافیای دوره ی متوسطه ناحیه ی ۲ اصفهان منتشر شد. در این شماره که به تاریخ بهار ۸۴ منتشر شده است، این مطالب را می خوانید: آشنایی با نگرش سیستمی (قسمت دوم)؛ مروری

توجه به لغو پروازهای فرودگاه مهرآباد به دلیل شرایط نامساعد اقلیمی، و در نتیجه، انجام نشدن پرواز تهران به بیرجند، نتوانستند در جلسه شرکت کنند.

در ابتدای جلسه، دکتر آقابراهیمی، رئیس دانشگاه بیرجند، ضمن تشکر از اعضای هیأت علمی گروه جغرافیا و عرض خیرمقدم به دانشجویان این رشته، تأسیس این گروه را به دو دلیل دارای ضرورت و واجد اهمیت دانست. وی در بخشی از سخنان خود یادآور شد: «دکتر گنجی، مؤسس دانشگاه بیرجند و نیز پدر جغرافیای جدید ایران است و من به او ارادت خاصی دارم. بنابراین، بسیار خوشحالم که امروز شاهد راه‌اندازی رشته و گروه جغرافیا در این دانشگاه هستیم و ای کاش خود او حاضر بود و بر آوردن آرزویش که همانا تأسیس گروه جغرافیا در زادگاهش بود را از نزدیک نظاره می‌کرد.»

دکتر آقابراهیمی، در بخش دیگری از سخنان خود، دانش جدید جغرافیا را با توجه به تحولات و پیشرفت‌های خیره‌کننده‌ای که در مباحث نرم‌افزاری و سیستم‌های اطلاعات جغرافیایی - اتفاق افتاده است، بسیار مهم دانست و یادآور شد: «بر این اساس نیاز داریم، هرچه بیش‌تر از این فنون و ابزار جغرافیایی آگاهی یابیم و استفاده کنیم.»

در ادامه‌ی جلسه، جواد مکانیکی، مدیر گروه جدیدالتأسیس جغرافیا، به ارائه‌ی گزارشی از فعالیت‌های انجام شده برای راه‌اندازی این گروه پرداخت و حمایت بیش از پیش مسئولان دانشگاه را برای آغاز و ادامه‌ی فعالیت‌های گروه خواستار شد. وی تأکید کرد: «گروه جغرافیا در حال حاضر دارای چهار عضو هیأت علمی است که امیدواریم، با توجه به توانمندی‌های این عزیزان، فعالیت گروه جغرافیا در دانشگاه بیرجند، هم در بعد کمی و هم در بعد کیفی گسترش یابد و گامی در جهت توسعه‌ی منطقه باشد.»

دکتر رحیمی، رئیس دانشکده‌ی ادبیات و علوم انسانی نیز طی سخنانی، با گرامی‌داشت ایام الله دهه‌ی فجر، اظهار امیدواری کرد، راه‌اندازی گروه جغرافیا با توجه به وضعیت جدید منطقه و تأسیس استان خراسان جنوبی، بستری برای ایجاد تحول در سراسر استان و بهبود وضعیت کنونی ایجاد کند.

گزارش از: سیدعباس احمدی - دانشجوی دانشگاه تربیت مدرس

کوتاه بروند جهانگردی در ایران؛ تالاب گاوخونی، گوهری در کویر مرکزی ایران؛ ورزنه، نگین شرق اصفهان؛ تشکیل آب زیرزمینی؛ با برخی از واژه‌های هواشناسی آشنا شویم؛ آشنایی با دستگاه‌های مختصات آسمان؛ پدیده‌ی سیل؛ چالش‌های مدیریتی منابع آب در ایران؛ نگاهی به سیلان؛ آبشارهای ویکتوریا و نیاگارا؛ داستان کوچ. مجله‌ی رشد آموزش جغرافیا، آرزوی تداوم این نشریه و سایر نشریات جغرافیایی را دارد.

● فعالیت‌های گروه جغرافیای استان قم

طی نامه‌ای از سوی گروه آموزشی جغرافیای استان قم، اهمیت فعالیت‌های این گروه به شرح زیر اعلام شده است:

- تهیه‌ی سؤالاتی از تمام فصل‌های کتاب جغرافیای ۲ در حیطه‌های گوناگون شناختی و ارسال آن به ۳۰ استان کشور؛
- برگزاری سومین همایش دبیران جغرافیای استان در آذرماه ۸۳؛
- تهیه و تولید فیلم «نقش و پراکندگی شهرها»، و ارسال آن به دبیرخانه‌ی فارس؛
- برگزاری دوره‌ی GIS برای دبیران استان؛
- برگزاری بازدید یک روزه از سایت ماهواره‌ای سازمان جغرافیایی نیروهای مسلح در اردیبهشت ۸۴؛
- برگزاری همایش دبیران جغرافیا با همکاری اداره‌ی کل منابع طبیعی استان و اجرای زنگ سبز در مدرسه‌ها.

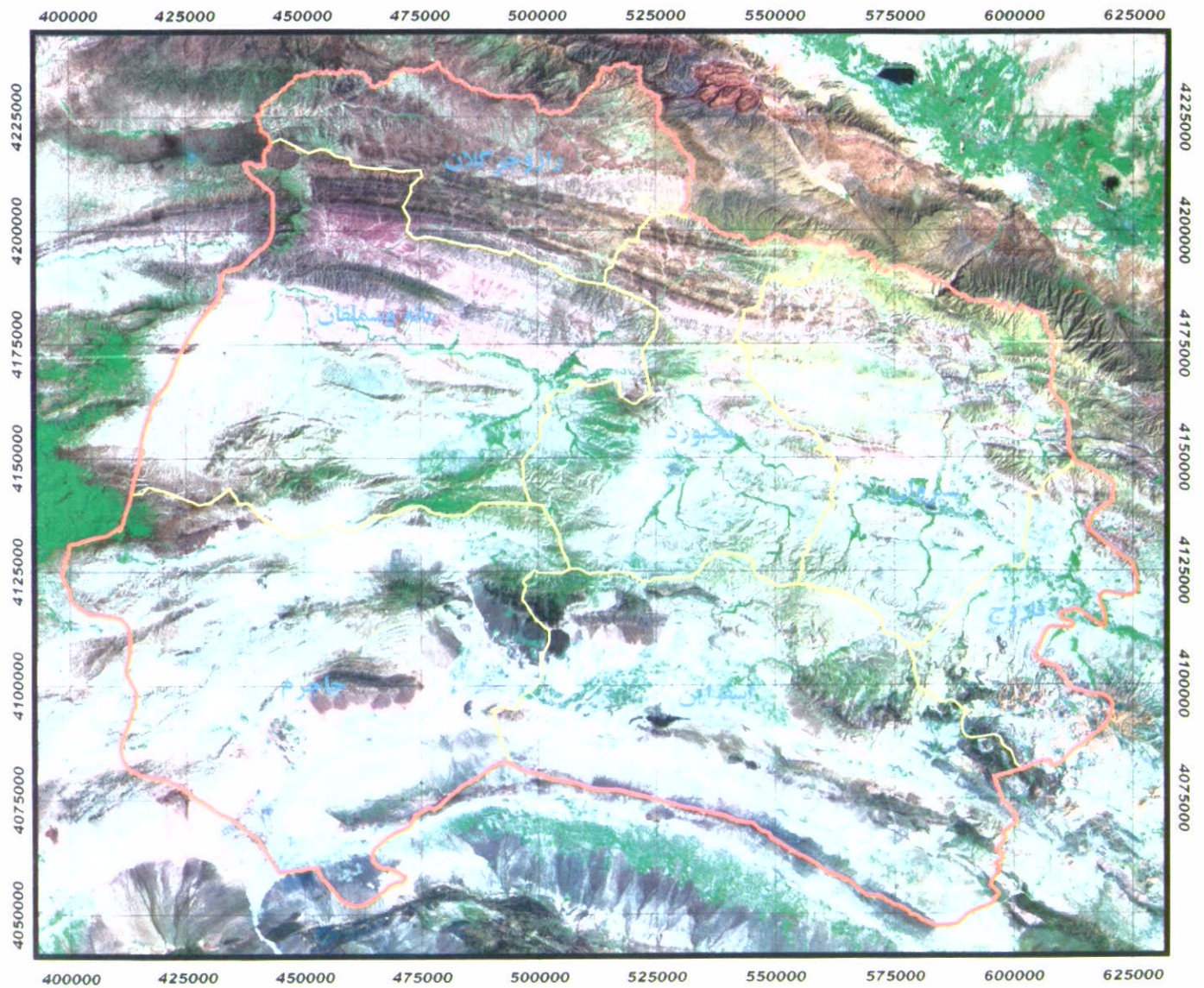
برای همه‌ی همکاران در استان قم آرزوی توفیق داریم.

گروه جغرافیای دانشگاه بیرجند افتتاح شد

چهارشنبه ۲۱ بهمن ماه سال ۱۳۸۳ و در آستانه‌ی بیست‌وهفتمین سالگرد پیروزی شکوهمند انقلاب اسلامی، دانشگاه بیرجند شاهد راه‌اندازی گروه جغرافیا بود. در این مراسم که در سالن اجتماعات دانشکده‌ی ادبیات و علوم انسانی این دانشگاه برگزار شد، رئیس دانشگاه، هیأت رئیسه، معاونان، استادان و کارکنان دانشکده‌ی ادبیات، و نیز دانشجویان تازه‌وارد رشته‌ی جغرافیا حضور داشتند. قرار بود آقایان دکتر محمدحسن گنجی، پدر جغرافیای نوین ایران و دکتر محمدرضا حافظ‌نیا، استاد برجسته‌ی جغرافیای سیاسی دانشگاه تربیت مدرس تهران نیز به عنوان میهمانان ویژه در این مراسم حضور داشته باشند که با

دوره‌ی بیستم . شماره‌ی ۱
پاییز ۱۳۸۴

تصویر ماهواره ای استان خراسان شمالی

(پردازش : سازمان فضایی ایران)

جشنواره کتاب های آموزشی رشد

راهی به سوی:

وزارت آموزش پرورش
سازمان پژوهش و برنامه ریزی آموزشی
دفتر انتشارات کمک آموزشی

- استانداردسازی کتاب های آموزشی
- معرفی و تقدیر از کتاب های آموزشی برتر
- آسیب شناسی تولید کتاب های آموزشی

فراخوان معلمان و مدیران آموزشی
برای پاسخ به دو سؤال:

۱

وضع کنونی انتشار کتاب های آموزشی
در کشور چگونه است؟

۲

نقش وزارت آموزش و پرورش در
فرآیند انتشار کتاب های آموزشی
چه می تواند باشد؟

■ مشخصات کامل و عکس خود را به همراه پاسخ برای درج در فصل نامه « جوانه »
به آدرس: تهران - صندوق پستی ۳۳۳۱ / ۱۵۸۷۵ ارسال نمایید.

دفتر انتشارات کمک آموزشی

دبیرخانه سامان بخشی کتاب های آموزشی، تلفن: ۸۸۳۰۶۰۷۱، شماره: ۸۸۳۰۱۴۷۸

www.samanketab.com